

ΝΕΕΣ ΦΩΝΕΣ

6

Οι φοιτήτριες
και οι φοιτητές
του ΠΜΣ του Τομέα
Παιδαγωγικής
της Φιλοσοφικής
Σχολής
παρουσιάζουν
τις έρευνές τους

10-12 Δεκεμβρίου 2021

ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ ΚΕΔΕΑ (Λεωφ. 3ης Σεπτεμβρίου, παραπλεύρως Φοιτ. Λέσχης)

ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΦΟΙΤΗΤΡΙΩΝ ΚΑΙ ΦΟΙΤΗΤΩΝ
ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ Α.Π.Θ.

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ

Οργανωτική Επιτροπή:

Νατάσα Κεσίδου, Επίκουρη Καθηγήτρια

Αντιγόνη Σαρακινιώτη, Επίκουρη Καθηγήτρια

Ελένη Χοντολίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Θερμές ευχαριστίες στο άτυπο μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής και διαρκώς παρόντα Διευθυντή του Τομέα Παιδαγωγικής, Βασίλη Φούκα, Αναπληρωτή Καθηγητή

Την επιμέλεια των περιλήψεων είχε η Οργανωτική Επιτροπή

Γραμματειακή υποστήριξη οι μεταπτυχιακές φοιτήτριες και οι μεταπτυχιακοί φοιτητές:
*Μακρίνα Νικολέτα Αδαμίδου, Παρασκευή Ξυνοπούλου, Αικατερίνη Παπακωνσταντίνου,
Βασίλειος Σολωμός, Χρυσούλα Στρούνη, Πελαγία Τερτζή, Δέσποινα Τσίντζα,
Αμαλία Χαϊδούτη, Φωτεινή Χατζηπαναγιώτου*

και η προπτυχιακή φοιτήτρια *Ιωάννα Τζιότζιου*

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
GUTENBERG

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με χαρά σας καλωσορίζουμε στο 6ο συνέδριο «Νέες Φωνές». Η φετινή συνάντηση, πέρα από το επιστημονικό της ενδιαφέρον, είναι εξαιρετικά σημαντική για όλους και όλες μας καθώς, μετά από τον ενάμιση χρόνιηλε-εκπαίδευσης και αυστηρής κοινωνικής αποστασιοποίησης που βιώσαμε, μας προσφέρει μια ευκαιρία επιστημονικής αλληλεπίδρασης και δια ζώσης επικοινωνίας στον χώρο μας, στον χώρο του ΑΠΘ.

Ο καθιερωμένος σκοπός του συνεδρίου είναι η παρουσίαση των επιστημονικών εργασιών των αποφοίτων του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Παιδαγωγική Επιστήμη: Ειδική Αγωγή, Παιδαγωγική του Σχολείου, Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση», καθώς και των διδακτορικών φοιτητών και φοιτητριών μας στην ακαδημαϊκή κοινότητα, πέραν των ορίων του Τμήματός μας. Βασικός στόχος είναι η καλλιέργεια στη νέα γενιά επιστημόνων της αυτοπεποίθησης και των αναγκαίων δεξιοτήτων για συστηματική παρουσίαση και ανταλλαγή ιδεών, γνώσεων και ερευνητικών εμπειριών και πορισμάτων μέσα σε κλίμα συναδελφικότητας, δημιουργικότητας, ευγενούς άμιλλας και ακαδημαϊκής ελευθερίας. Πρόκειται με άλλα λόγια για μια πρόσκληση «μαθητείας» στον ακαδημαϊκό διάλογο με τη συμμετοχή των φοιτητών, των φοιτητριών, των αποφοίτων, των καθηγητών του Τμήματος αλλά και άλλων καταξιωμένων επιστημόνων του χώρου που θα μας τιμήσουν με την παρουσία τους.

Εργαστήκαμε ώστε οι «Νέες Φωνές 6» να είναι αντάξιες της επιτυχημένης παράδοσής τους και με πνεύμα ανανέωσης να συνεχίσουν την επιτυχημένη πορεία τους. Ο κόπος για την προετοιμασία του Συνεδρίου μεγάλος, αλλά η χαρά μας μεγαλύτερη όταν κατά την επεξεργασία του τόμου των περιλήψεων διαπιστώσαμε το εύρος των επιστημονικών περιοχών και την πολυφωνία των προσεγγίσεων στις οποίες εκπονούνται οι μεταπτυχιακές εργασίες και οι διατριβές των φοιτητριών και των φοιτητών μας. Στη διάρκεια των εργασιών του συνεδρίου θα παρουσιαστούν (28) ανακοινώσεις στους τομείς της Σχολικής Παιδαγωγικής, της Ειδικής Αγωγής, της Διδασκαλίας της Γλώσσας, της Λογοτεχνικής Εκπαίδευσης, της Ιστορίας της Εκπαίδευσης και της Διδακτικής της Ιστορίας, της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και της Παιδαγωγικής της Ειρήνης, της Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης, των Πολιτισμικών και Γυναικείων Σπουδών.

Στο πλαίσιο του φετινού προγράμματος, επίσης, θα έχουμε τη χαρά και την τιμή της διεξαγωγής ενός στρογγυλού τραπέζιού με θέμα συζήτησης την εκπαίδευση και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Συμμετέχουν οι προσκεκλημένες καθηγήτριες του ΤΕΑΠΗ ΕΚΠΑ *Αλεξάνδρα Ανδρούσου* και *Νέλλη Ασκούνη* και ο καθηγητής *Βασίλης Τσάφος*. Συντονίζει η *Ελένη Χοντολίδου*.

Μια καινοτομία του φετινού συνεδρίου είναι η συμβολική βράβευση των δύο καλύτερων παρουσιάσεων. Τα αποτελέσματα θα προκύψουν από την κρίση των συμμετεχόντων και των συμμετεχουσών μετά από τη συμπλήρωση σχετικής φόρμας αξιολόγησης, στην οποία θα έχουν πρόσβαση κατά τη διάρκεια των εργασιών του συνεδρίου. Αναλυτικά οι πληροφορίες στον φάκελο του συνεδρίου.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον Πρύτανη του ΑΠΘ, Καθηγητή Νίκο Παπαϊωάννου για την υποστήριξη του συνεδρίου. Τις ευχαριστίες μας θα θέλαμε να απευθύνουμε στον Διευθυντή του Τομέα Παιδαγωγικής, *Βασίλη Φούκα*, ο οποίος συμμετείχε ενεργά και μας υποστήριξε σε όλες τις φάσεις της διοργάνωσης. Επίσης, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τις φοιτήτριες και τους φοιτητές μας που πλαισίωσαν την Οργανωτική Επιτροπή με το

εθελοντικό τους έργο. Τέλος, θα θέλαμε να αναφέρουμε τους χορηγούς μας, τις εκδόσεις Gutenberg και Μεταίχμιο για την ευγενική προσφορά των βραβείων.

Να επισημάνουμε ότι η πραγματοποίηση του συνεδρίου θα γίνει σύμφωνα με τα ισχύοντα υγειονομικά πρωτόκολλα την περίοδο της διεξαγωγής του και με μέριμνα για εξ αποστάσεως παρουσιάσεις στις περιπτώσεις που αυτό απαιτείται.

Ευχόμαστε καλή επιτυχία στους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες.

Νατάσα Κεσίδου, Αντιγόνη Σαρακινιώτη, Ελένη Χοντολίδου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ: Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση & Εκπαίδευση Ενηλίκων

Η σχέση των Δομών Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων με τα σχολεία: η εκτακτική μάθηση στους χώρους εργασίας
Όλγα Καλομενίδου 13

Κατάρτιση και δεξιότητες των υπεύθυνων φροντίδας: η περίπτωση του Ινστιτούτου GianninaGaslini
Ζωή Παγκάκη 15

Διαπολιτισμική δεξιότητα και Συνεχιζόμενη επαγγελματική ανάπτυξη: οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τη διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας και τον ρόλο της επιμόρφωσης
Ευγενία Φαρίνα Μπιλιούρη 17

ΕΝΟΤΗΤΑ: Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης & Εκπαιδευτική Πολιτική

Αλλαγές στις μορφές της εκπαιδευτικής γνώσης και εισαγωγή αρχών ιδιωτικοποίησης στη σχολική εκπαίδευση: μελέτη για τα «Εργαστήρια Δεξιοτήτων 21+»
Μαρίνα Σταθάτου 21

Η σχολική διαμεσολάβηση ως μέσο επίλυσης διαπροσωπικών συγκρούσεων σε συνθήκες πανδημίας
Σοφία Ταρσένη 23

ΕΝΟΤΗΤΑ: Ειδική Αγωγή

Αναγνωστική ευχέρεια και δυσλεξία: απόψεις εκπαιδευτικών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση
Βασιλεία Πολίτου 27

Η οπτική των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τον ρόλο και τη συμβολή τους στην ενίσχυση των κοινωνικών δεξιοτήτων και της δημιουργίας θετικών διαπροσωπικών σχέσεων, σε παιδιά με ειδικές ανάγκες
Βικτωρία Γανώση 29

Διαχείριση των ψυχοκοινωνικών δυσκολιών των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες και ο ρόλος του εκπαιδευτικού: η οπτική των εφήβων με δυσλεξία
Ελένη Δρενοβιάδου 31

Συγκριτική μελέτη των γνώσεων των εκπαιδευτικών ειδικής και γενικής αγωγής για τη διαταραχή ελλειμματικής προσοχής/υπερκινητικότητας (ΔΕΠ-Υ)
Σοφία Οικονομίδου 33

Οι εμπειρίες των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και προτάσεις υποστήριξής τους
Ερασμία Πέτρου..... 35

Η σημασία της αναγνωστικής ευχέρειας και η αξιολόγησή της μέσω της σιωπηρής ανάγνωσης
Νικολέτα Σπένδα..... 36

ΕΝΟΤΗΤΑ: Πολιτισμικές & Γυναικείες Σπουδές

Επιλέγοντας την πανκ κουλτούρα: συγκρουσιακές σχέσεις εντός σχολείου και ευκαιρίες μάθησης εντός της πανκ σκηνής

Χρυσή-Αικατερίνη Ευθυμιάδου..... 41

Από την Ομάδα Γυναικείων Σπουδών στα προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα φύλου του ΕΠΕΑΕΚ II στο Α.Π.Θ.: πρόσωπα, διερευνήσεις, προκλήσεις
Βασίλειος Σολωμός..... 42

Η κατασκευή έμφυλων ανδρών και γυναικών στα εγχειρίδια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας
Ανθή Κεχαΐδου..... 44

Τα στερεότυπα για το φύλο και η επίδρασή τους στις εκπαιδευτικές επιλογές των μαθητών και των μαθητριών: μελέτη στα Επαγγελματικά Λύκεια
Παρασκευή Ξυνοπούλου..... 45

Ταυτότητες των οικονομολόγων γυναικών εκπαιδευτικών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα
Θεοδοσία Γιαννακοπούλου..... 47

ΕΝΟΤΗΤΑ: Ιστορία της Εκπαίδευσης

Οι *Χρηστομάθειες* ως διδακτικά εγχειρίδια του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών στα *Ελληνικά Σχολεία* του ελληνικού κράτους (1836-1929)

Ευμορφία Καρακατσάνη..... 53

Μίλτος Κουντουράς: οι «κρίσεις» των σχολικών εγχειριδίων ως καθρέφτης της σχολικής πραγματικότητας
Δέσποινα Τσίντζα..... 55

Από τον Εμφύλιο στο Μετεμφυλιακό Κράτος: η περίπτωση του Υπουργού Παιδείας Κωνσταντίνου Τσάτσου (1949-1950)
Θεόδωρος Γ. Σαραϊδάρης..... 57

Δελτίον Ο.Λ.Μ.Ε. (1967-1974): οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις της Ο.Λ.Μ.Ε. κατά την περίοδο της δικτατορίας των συνταγματαρχών <i>Χρυσοβαλάντης-Παρασκευάς Ποτήρης</i>	59
Η κατασκευή των υποκειμενικότητων των μαθητών και μαθητριών στα σχολικά βιβλία Ιστορίας του Γυμνασίου κατά την περίοδο της επταετούς δικτατορίας (1967-1974) <i>Ολυμπία Μούτσιου</i>	61
Δελτίο Ο.Λ.Μ.Ε. (1974-1981): οι αγώνες της Ο.Λ.Μ.Ε. για τη θεμελίωση της σύγχρονης εκπαίδευσης και τη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών <i>Αμαλία Χαϊδούτη</i>	62
ΕΝΟΤΗΤΑ: Διαπολιτισμική Εκπαίδευση & Παιδαγωγική της Ειρήνης	
Το μάθημα της Λογοτεχνίας στο πολυπολιτισμικό σχολείο <i>Ιωάννα Χαριζάνη</i>	67
Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση στην Αυστραλία: εκπαιδευτικές πολιτικές και πρακτικές <i>Μαρία Παπαδοπούλου</i>	69
Η αντιρατσιστική αγωγή στο ελληνικό Γυμνάσιο: προγράμματα Σπουδών και απόψεις εκπαιδευτικών <i>Μακρίνα Νικολέτα Αδαμίδου</i>	71
Ο λόγος του άλλου στις σχολικές δραστηριότητες: μια παρέμβαση για την παραγωγή λόγου σχετικού με θέματα ταυτότητας και ετερότητας <i>Αικατερίνη Παπακωνσταντίνου</i>	73
Προγράμματα Σπουδών για την «Εκπαίδευση για την Ιδιότητα του Πολίτη»: η περίπτωση της Φινλανδίας <i>Χρυσούλα Στρούνη</i>	75
Σχολείο σε τηλεεκπαίδευση, κοινωνία σε «απαγορευτικό», κοινότητα ανοιχτή <i>Φωτεινή Χατζηπαναγιώτου</i>	76

ΕΝΟΤΗΤΑ: Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση & Εκπαίδευση Ενηλίκων

Η σχέση των Δομών Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων με τα σχολεία: η εκτατική μάθηση στους χώρους εργασίας

Όλγα Καλομενίδου

υποψήφια Δρ

okalomen@auth.gr

Επόπτρια: Ελένη Χοντολίδου

Η έρευνα αυτή θα προσπαθήσει να καταγράψει τη σχέση των εργαζομένων σε Δομές Ασυνόδευτων Ανηλίκων με τους εκπαιδευτικούς στα σχολεία όπου φοιτούν αυτά τα παιδιά. Η οικογένεια και το σχολείο αποτελούν δύο βασικούς θεσμούς κοινωνικοποίησης. Έχουν μελετηθεί ως αυτόνομα συστήματα σύμφωνα με το θεωρητικό μοντέλο της Γενικής Θεωρίας Συστημάτων (ΓΘΣ) του Bertalanffy από κοινωνικούς επιστήμονες, ψυχολόγους και παιδαγωγούς.

Η οικογένεια αποτελεί ένα σύστημα οικείο προς το σχολείο. Στη σύγχρονη εποχή ο όρος «οικογένεια» είναι ιδιαίτερα ευρύς, ώστε συνήθως κάθε μέλος της σχολικής κοινότητας είναι, επίσης, μέλος και κάποιας οικογένειας, λιγότερο ή περισσότερο παραδοσιακής. Η Δομή Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων και το προσωπικό της, ωστόσο, αποτελεί ένα σύστημα με το οποίο τα σχολεία δεν είναι καθόλου εξοικειωμένα. Τα σχολεία δεν γνωρίζουν τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, τον καταμερισμό εργασιών, τις συνθήκες εργασίας και τις αρμοδιότητες της κάθε ειδικότητας στις Δομές. Αυτό οδηγεί πολλές φορές σε λανθασμένα συμπεράσματα σχετικά με τις αρμοδιότητες του κάθε εργαζόμενου που δυσχεραίνουν την ένταξη των παιδιών στην τυπική εκπαίδευση.

Αντίστοιχα το προσωπικό των Δομών δεν γνωρίζει τον τρόπο λειτουργίας των Σχολείων. Οι εργαζόμενοι στις Δομές πέρα από την προσωπική τους εμπειρία ως πρώην μαθητές κάποιου Σχολείου ή ως γονείς μαθητών/τριών, αγνοούν βασικά θέματα εκπαιδευτικής τεχνογνωσίας όπως τα ωρολόγια προγράμματα, ο τρόπος εξέτασης και προαγωγής, τα όργανα λήψης αποφάσεων. Επίσης, συχνά δεν έχουν επαρκή γνώση σχετικά με το ειδικό καθεστώς μαθητών και μαθητριών από ξένα σχολεία και σε τάξεις υποδοχής. Το γεγονός αυτό οδηγεί σε παρανοήσεις και παραλείψεις από την πλευρά του προσωπικού των Δομών.

Είναι ευνόητο, λοιπόν, πως για την επίτευξη της ένταξης απαιτείται η αμοιβαία κατανόηση λειτουργίας των δύο συστημάτων, δηλ. η κατανόηση του συστήματος του Σχολείου από το προσωπικό των Δομών και αντίστροφα. Σε Δομές και Σχολεία που έχουν μια συστηματική συνεργασία κάποιων χρόνων, η αλληλοκατανόηση συνήθως επιτυγχάνεται στην πράξη. Αυτό όμως γίνεται μόνο σε περιπτώσεις που μέλη της σχολικής κοινότητας και του προσωπικού των Δομών έχουν υποστηρικτική στάση σχετικά με την ένταξη των ασυνόδευτων παιδιών στα σχολεία.

Στην πορεία των χρόνων που έχω βρεθεί στο πεδίο, κυριαρχεί μια αντίφαση στις συζητήσεις μου με τους ανθρώπους των ξενώνων και των σχολείων. Η συνήθης άποψη των ανθρώπων στους ξενώνες είναι ότι τα παιδιά τα πηγαίνουν μια χαρά στο σχολείο και ότι ο ξενώνας έχει υψηλό ποσοστό συμμετοχής στην εκπαίδευση. Αντίθετα οι εκπαιδευτικοί των σχολείων τείνουν να παρουσιάζουν τα παιδιά ως ανύπαρκτα στη σχολική ζωή. Τα ποσοστά επαρκούς φοίτησης και προαγωγής μάλλον συμφωνούν με τη γνώμη των εκπαιδευτικών. Πως είναι λοιπόν δυνατόν οι άνθρωποι στους ξενώνες να έχουν την πεποίθηση ότι η εκπαίδευση των παιδιών στους ξενώνες «βαίνει» κατ' ευχήν;

Αυτή η κεντρική αντίφαση με οδήγησε στο συμπέρασμα ότι οι εργαζόμενοι στους ξενώνες και οι εκπαιδευτικοί των σχολείων έχουν πολύ διαφορετική εικόνα κι εντελώς διαφορετικές προσδοκίες σχετικά με τη φοίτηση των ασυνόδευτων παιδιών. Για τα σχολεία τα παιδιά είναι μαθητές που απλά δε μιλούν ελληνικά. Στους ξενώνες πάλι υπάρχει μια ποικιλία στάσεων που αντιμετωπίζονται οι ασυνόδευτοι μαθητές. Μπορεί αφ' ενός να υπάρχει μια γενίκευση που καταλήγει στο «αυτά τα παιδιά χρειάζονται δουλειά, όχι σχολείο». Αφ' ετέρου μπορεί να υπάρχει μια συγκρατημένη προστατευτική στάση απέναντι σ' ένα σχολείο που μπορεί να προκαλέσει επιπλέον τραύμα στα παιδιά. Σπάνια όμως θα βρούμε την εξατομικευμένη στάση που έχει γονέας απέναντι στο παιδί του. Ο κάθε γονιός έχει μια προσωπική άποψη για τις δυσκολίες, τους περιορισμούς, τις προτιμήσεις και τα ταλέντα του παιδιού του. Αυτό φαίνεται μάλλον δύσκολο έργο για το προσωπικό των ξενώνων. Έτσι οι επιλογές που κάνει ο γονέας για το μέλλον του παιδιού του μπορεί να βαρύνονται με ιδιαίτερες γονεϊκές προσδοκίες αλλά είναι σίγουρα πολύ εξατομικευμένες.

Για τη μελέτη αυτών των δύο συστημάτων μια πολύ καλή θεωρητική βάση προσφέρει η Θεωρία της Δραστηριότητας (activitytheory) που έχει ως θεμέλιό της την πολιτισμική-ιστορική ψυχολογία των Vygotsky, Luria και Leont'ev. Είναι μια προσπάθεια των Σοβιετικών ψυχολόγων της μετασταλινικής περιόδου να παρουσιάσουν μια ενοποιημένη θεωρία υψηλής γενίκευσης που θα εφαρμόζεται σε όλες τις επιστήμες.

Σκοπός της εργασίας είναι να αναδείξει τις διάφορες πτυχές της συνεργασίας των εργαζομένων στις Δομές Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων με τα σχολεία όπου φοιτούν τα ασυνόδευτα παιδιά. Επί μέρους στόχοι μπορεί να είναι:

- ✓ Διαπίστωση του είδους διάδρασης των συστημάτων Δομή/Σχολείο (συντονισμός, συνεργασία και επικοινωνία)
- ✓ Τα είδη συγκρούσεων/αντιθέσεων που παρατηρούνται στην παραπάνω διάδραση.
- ✓ Στάσεις του προσωπικού των ξενώνων που ταυτίζονται μ' αυτές των εκπαιδευτικών των σχολείων.
- ✓ Στάσεις του προσωπικού των ξενώνων που αποκλίνουν απ' αυτές των εκπαιδευτικών των σχολείων.
- ✓ Διαπίστωση αλλαγών/ διαφοροποιήσεων στην παραπάνω διάδραση

Η ερευνητική μέθοδος που θα χρησιμοποιήσουμε είναι η «αρχαιολογική εθνογραφία», μια μέθοδος που συνδυάζει αφηγήσεις ιστοριών των συμμετεχόντων και αναλύσεις εγγράφων και αντικειμένων που φανερώνουν κάποιου είδους αλλαγή. Έτσι εργαζόμενοι των Δομών και εκπαιδευτικοί των σχολείων θα διηγηθούν τις δικές τους ιστορίες ένταξης των ασυνόδευτων παιδιών στα σχολεία. Επίσης θα μελετήσουμε αντικείμενα, υλικά και εργαλεία που φανερώνουν κάποιου είδους εξέλιξης στη σχέση των εργαζομένων στις Δομές με τους εκπαιδευτικούς. Μπορεί να χρησιμοποιηθούν συγκριτικά δεδομένα από τη Μελέτη Περίπτωσης σε ξενώνα ασυνόδευτων ανηλίκων που έχω από τη διπλωματική μου εργασία στο μεταπτυχιακό. Η συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης κατέγραψε μια αρκετά αισθητή αλλαγή στο σχολικό κλίμα του ξενώνα. Η απώλεια αυτού του σχολικού κλίματος συνέπεσε με την πανδημία και την αλλαγή της συντονίστριας. Θα μπορούσαν λοιπόν να μελετηθούν οι συνθήκες που οδήγησαν στη δημιουργία και στη συνέχεια στην απώλεια αυτής της κατάκτησης.

Λέξεις Κλειδιά: εκπαίδευση προσφύγων, ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες, εκτατική μάθηση, σχέση σχολείου-οικογένειας

Κατάρτιση και δεξιότητες των υπεύθυνων φροντίδας: η περίπτωση του Ινστιτούτου GianninaGaslini

Ζωή Παγκάκη
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
zpagkaki@edlit.auth.gr, zoepagaki@gmail.com
Επόπτης: Γιώργος Ζαρίφης

Στις μέρες μας παρατηρείται ότι υπάρχει ένα κενό στη βιβλιογραφία, σχετικά με την πολυδιάστατη και περίπλοκη έννοια της συνεχιζόμενης εκπαίδευσης που αφορά στους υπεύθυνους φροντίδας. Αξίζει να διευκρινιστεί ότι ως υπεύθυνος φροντίδας, ορίζεται το άτομο το οποίο παρέχει φυσική και ψυχολογική φροντίδα σε ένα άτομο το οποίο βρίσκεται σε ανάγκη. Οι υπεύθυνοι φροντίδας, συχνά, δεν διαθέτουν εκ των προτέρων δεξιότητες για να παρέχουν φροντίδα, αλλά αποκτούν αυτές τις δεξιότητες άτυπα μέσω της επαγγελματικής εμπειρίας τους, γεγονός που αποτελεί μια πρόκληση για το επάγγελμά τους.

Αξίζει να αναφερθεί, ότι η βιβλιογραφία αναφέρει ότι η διαδικασία της συνεχιζόμενης επαγγελματικής ανάπτυξης αποτελείται από προγραμματισμένες μαθησιακές εμπειρίες που έχουν σχεδιαστεί, με στόχο να αναπτυχθούν οι γνώσεις, οι δεξιότητες και οι στάσεις των υπεύθυνων φροντίδας, ώστε να ισχυροποιηθούν και να ενισχυθούν οι πρακτικές φροντίδας, η εκπαίδευση αλλά και η έρευνα.

Οι έννοιες της δεξιότητας, της ικανότητας και του προσόντος συνδέονται στενά μεταξύ τους. Ωστόσο, και οι τρεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ένας συνδυασμός στάσεων, γνώσεων, συμπεριφορών και αξιών. Η κλινική δεξιότητα για παράδειγμα, την οποία δύναται να έχουν οι υπεύθυνοι φροντίδας, θεωρείται ότι περιλαμβάνει τη διασφάλιση των ασθενών, με την επίλυση προβλημάτων και την πρόβλεψη των μεταβλητών, οι οποίες μπορούν να επηρεάσουν τα αποτελέσματα της φροντίδας. Οι υπεύθυνοι φροντίδας θα πρέπει να εντοπίζουν τα προβλήματα των ασθενών, να τα αναλύουν κριτικά και έπειτα να δρουν ανάλογα, σύμφωνα με το πλαίσιο μέσα στο οποίο δρουν.

Η κατάρτιση, οι δεξιότητες και ο επαγγελματισμός των υπεύθυνων φροντίδας αποτελούν πολύ σημαντικά ζητήματα, τα οποία όμως δε συζητούνται σε μεγάλο βαθμό στη διεθνή και την ελληνική βιβλιογραφία. Η Διπλωματική μου Εργασία στοχεύει στην ανάδειξη αυτών των ζητημάτων, μέσα από μια μελέτη περίπτωσης.

Η έρευνα, η οποία διεξήχθη αφορά στο Ινστιτούτο GianninaGaslini το οποίο βρίσκεται στην Ιταλία, στην πόλη της Γένοβας. Πρόκειται για ένα Ινστιτούτο πολυκλινικής, το οποίο διαθέτει επιστημονικό νοσοκομείο το οποίο δραστηριοποιείται σε διεθνές επίπεδο. Οι υπεύθυνοι φροντίδας του Ινστιτούτου GianninaGaslini, χρειάζεται να διαθέτουν εκείνες τις δεξιότητες που θα τους καθιστούν ικανούς, ώστε να ανταπεξέρχονται στο δύσκολο έργο τους. Στην έρευνά μου μελετήθηκε το πλαίσιο κατάρτισης των υπεύθυνων φροντίδας, οι δεξιότητες τις οποίες οι ίδιοι διαθέτουν, ο τρόπος με τον οποίο τις ανέπτυξαν ή τις απέκτησαν και επιπλέον, διερευνήθηκε ο τρόπος με τον οποίο αναπτύσσεται ο επαγγελματισμός των υπευθύνων υγείας.

Σκοπός της εργασίας, είναι η ανάδειξη των ειδικών δεξιοτήτων και των ικανοτήτων των υπεύθυνων φροντίδας που εργάζονται στο Ινστιτούτο GianninaGaslini. Αποτελεί μια μελέτη περίπτωσης, η οποία σκοπεύει να αναδείξει τους τομείς της επαγγελματικής ανάπτυξης που χρήζουν ανάπτυξης και βελτίωσης και αφορά στους υπεύθυνους φροντίδας, οι οποίοι εργάζονται στη συγκεκριμένη δομή. Επιπλέον, διερευνήθηκε το πλαίσιο μέσα στο οποίο οργανώνεται ο επαγγελματισμός των υπεύθυνων φροντίδας, των οποίων η δραστηριότητα εντάσσεται στο Ινστιτούτο GianninaGaslini.

Στόχοι:

- ✓ Η περιγραφή του πλαισίου των δεξιοτήτων όπου αυτές αποκτώνται ή αναπτύσσονται από τους υπεύθυνους φροντίδας εν γένει.
- ✓ Η χαρτογράφηση συγκεκριμένων δεξιοτήτων οι οποίες αποκτώνται ή αναπτύσσονται μέσα στο χώρο εργασίας, στο Ινστιτούτο GianninaGaslini.
- ✓ Η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο αναπτύσσεται ο επαγγελματισμός των εκπαιδευτικών που εργάζονται ως υπεύθυνοι φροντίδας.

Το εργαλείο για τη συλλογή των δεδομένων προς ανάλυση αποτέλεσαν οι ημιδομημένες συνεντεύξεις τυπικών υπεύθυνων φροντίδας με οδηγό, οι οποίοι εργάζονται ή έχουν εργαστεί στο παρελθόν στο IstitutoGianninaGaslini. Οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν μέσω του διαδικτύου, με τη χρήση της εφαρμογής zoom και βιντεοσκοπήθηκαν έπειτα από τη συγκατάθεση των συμμετεχόντων στην έρευνα. Οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες της έρευνας είναι συνολικά οκτώ (8). Η επιλογή των συμμετεχόντων στην έρευνα, έγινε με βάση την ιδιότητα των τυπικών υπεύθυνων φροντίδας και το ρόλο τους μέσα στο Ινστιτούτο. Πιο συγκεκριμένα, συμμετείχαν τρεις (3) ιατροί και πέντε (5) εκπαιδευτικοί της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (καθηγητές Γυμνασίου), οι οποίοι αναλαμβάνουν την εκπαίδευση των εφήβων κατά τη διάρκεια της νοσηλείας τους στο Ινστιτούτο. Η γλώσσα επικοινωνίας μεταξύ των συνεντευξιαζόμενων και της ερευνήτριας ήταν η ιταλική γλώσσα (σε επτά περιπτώσεις) και η αγγλική γλώσσα (σε μια περίπτωση).

Τα βασικά συμπεράσματα τα οποία προέκυψαν από την έρευνα παρουσιάζουν έντονο ενδιαφέρον καθώς προκύπτει ότι οι περισσότεροι τυπικοί υπεύθυνοι φροντίδας διέθεταν εγκάρσιες δεξιότητες, οι οποίες αναπτύχθηκαν περαιτέρω κατά κύριο λόγο δια μέσου της εργασιακής τους εμπειρίας, αλλά απέκτησαν και νέες δεξιότητες είτε εμπειρικά, είτε έπειτα από κάποιου είδους εκπαίδευση. Ακόμη, η συνεχιζόμενη επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση διαδραματίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο για τους τυπικούς υπεύθυνους φροντίδας, οι οποίοι μάλιστα δήλωσαν ότι θα πρέπει να έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα. Επιπροσθέτως, το Ινστιτούτο GianninaGaslini μεριμνά για τη συνεχή ενημέρωση και την επαγγελματική κατάρτιση των υπεύθυνων φροντίδας με απώτερο στόχο τη βέλτιστη παροχή φροντίδας στους ασθενείς, ενώ παράλληλα δείχνει ενδιαφέρον προς την ανάπτυξη των δεξιοτήτων των υπεύθυνων φροντίδας, με στόχο να έχει στη διάθεσή εκσυγχρονισμένους και ενημερωμένους για τα νέα επιστημονικά δρώμενα εργαζόμενους.

Λέξεις-κλειδιά: υπεύθυνοι φροντίδας, κατάρτιση, δεξιότητες, συνεχιζόμενη επαγγελματική ανάπτυξη

Διαπολιτισμική δεξιότητα και Συνεχιζόμενη επαγγελματική ανάπτυξη: οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τη διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας και το ρόλο της επιμόρφωσης

*Ευγενία Φαρίνα Μπιλιούρη
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
eygeniafm@gmail.com
Επόπτης: Γιώργος Ζαρίφης*

Στη σύγχρονη εποχή για την ελληνική πραγματικότητα η πολυπολιτισμικότητα είναι κάτι δεδομένο. Το κοινωνικό γίνεσθαι της ελληνικής κοινωνίας διαμορφώνεται από τη συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών. Προκειμένου να μπορέσουν τα άτομα, το καθένα από τα οποία αντιπροσωπεύει μια διαφορετική κουλτούρα, να συμβιώσουν στα πλαίσια μιας υγιούς αλληλεπίδρασης, πρέπει να μπορούν να συνεργάζονται αξιοπρεπώς και αρμονικά. Καθώς, λοιπόν, το σχολείο αποτελεί μικρογραφία της κοινωνίας, αυτομάτως η σχολική αίθουσα, στην οποία βρίσκονται μαθητές από διαφορετικό εθνοπολιτισμικό υπόβαθρο, καθίσταται πολυπολιτισμική.

Το εκπαιδευτικό σύστημα καλείται να μπορεί να διαχειρίζεται την εθνοπολιτισμική ετερογένεια που παρατηρείται στη σχολική πραγματικότητα, προκειμένου να εξασφαλιστούν ίσες προϋποθέσεις για την ομαλή κοινωνική ένταξη όλων των μαθητών. Το διαπολιτισμικό μοντέλο εκπαίδευσης, λοιπόν, συνιστά μια απαραίτητη εκπαιδευτική προσέγγιση σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία διαρκώς μεταβαλλόμενη, με ταυτότητες ανθρώπων υπό συνεχή διαπραγμάτευση. Οι εκπαιδευτικοί σήμερα πρέπει να έχουν όλα τα εφόδια για να αντιμετωπίσουν τα διάφορα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά των διαφορετικών εθνοπολιτισμικών ομάδων, είτε αυτά σχετίζονται με τη γλώσσα, είτε με προκαταλήψεις, κ.ά. Επιβάλλεται από τη νέα πραγματικότητα των πολυπολιτισμικών τάξεων η συνεχής εκπαίδευση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, γιατί αυτοί αποτελούν τον βασικό μοχλό για να επιτευχθεί κάθε προσπάθεια αλλαγής.

Ο ρόλος των εκπαιδευτικών είναι ουσιαστικής σημασίας προκειμένου να δημιουργηθεί στην εκπαίδευση ένας διαπολιτισμικός προσανατολισμός. Προκειμένου να μπορέσουν οι εκπαιδευτικοί να διαχειριστούν αποτελεσματικά τις διαφορές και να εξασκήσουν με επιτυχία το διδακτικό και παιδαγωγικό τους έργο σε σχολικές αίθουσες με πολυπολιτισμικό μαθητικό πληθυσμό οφείλουν να έχουν αναπτύξει τη διαπολιτισμική δεξιότητα: γνώσεις, ικανότητες και τρόπους συμπεριφοράς, οι οποίοι έχουν ως αποτέλεσμα την επίτευξη αποτελεσματικής επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε άτομα με διαφορετικό εθνοπολιτισμικό υπόβαθρο.

Ποια είναι, όμως, η εκπαίδευση και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη διαπολιτισμική εκπαίδευση και ποια η συμβολή τους στη διαχείριση της ετερότητας; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του διαπολιτισμικά έτοιμου εκπαιδευτικού, αυτού που έχει αναπτύξει, δηλαδή, τη διαπολιτισμική δεξιότητα; Ποιες είναι οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση; Αυτά είναι τα βασικά ζητήματα τα οποία πραγματεύεται η παρούσα εργασία.

Με δεδομένη τη σημασία της καλλιέργειας της διαπολιτισμικής δεξιότητας από τους εκπαιδευτικούς, βασικός σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση των στάσεων και των απόψεων των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με τη διαπολιτισμική

εκπαίδευση, τη διαπολιτισμική δεξιότητα και την ετοιμότητά τους να αντιμετωπίσουν πολυπολιτισμικές σχολικές τάξεις, καθώς και η μελέτη σχετικά με το εάν θεωρούν αποτελεσματική την εκπαίδευση και τη συνεχιζόμενη επαγγελματική τους ανάπτυξη στη διάρκεια του επαγγελματικού τους βίου. Στους επιμέρους στόχους της έρευνας προστίθεται η μελέτη και η αποτίμηση του περιεχομένου της εκπαίδευσης και της επιμόρφωσης και η συμβολή τους στη διαπολιτισμική ετοιμότητα, η διερεύνηση της σημασίας της Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Ανάπτυξης σε θέματα διαπολιτισμικότητας και η χαρτογράφηση των απόψεων και των γνώσεων τους σχετικά με τη διαπολιτισμική δεξιότητα και τα χαρακτηριστικά του «διαπολιτισμικού εκπαιδευτικού».

Στην έρευνα συμμετείχαν έξι εκπαιδευτικοί δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ειδικοτήτων όλων των επιστημονικών πεδίων –και των θεωρητικών και των θετικών– που διδάσκουν σε σχολικές μονάδες όπου φοιτούν μαθητές με διαφορετικό εθνικό και πολιτισμικό υπόβαθρο. Προκειμένου να συλλεχθεί το υλικό για την έρευνα επιλέχθηκε ως καταλληλότερο εργαλείο συλλογής δεδομένων η ημι-δομημένη συνέντευξη.

Σημαντικό στοιχείο στην παρούσα έρευνα αποτέλεσε η εκπαίδευση και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι εκπαιδευτικοί δεν νιώθουν ικανοποιημένοι από τη βασική τους εκπαίδευση ως προς τον προσανατολισμό της στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Από τη στιγμή που κατά τη βασική τους εκπαίδευση δεν είχαν κάποια επαφή με το αντικείμενο, επακόλουθο είναι να μην τους βοήθησε στην ανάπτυξη της διαπολιτισμικής δεξιότητας. Οι εκπαιδευτικοί δεν είναι επαρκώς ενημερωμένοι λόγω της ελλιπούς βασικής εκπαίδευσης και επιμόρφωσής τους, επικρατεί ένας μονόγλωσσος προσανατολισμός κατά τη διάρκεια του μαθήματος και η μητρική γλώσσα δεν αξιοποιείται, ενώ στο πλαίσιο της πολυπολιτισμικής τάξης λειτουργούν με βάση την εμπειρία τους, με γνώσεις που έχουν αποκτήσει από προσωπικές αναζητήσεις και από την αυτομόρφωσή τους, καθώς επίσης και από προσωπικές αντιλήψεις για το ρόλο του διαπολιτισμικού εκπαιδευτικού. Η έρευνα έδειξε τη σημασία που έχει η συνεχιζόμενη εκπαίδευση στο να καταστούν οι εκπαιδευτικοί ικανοί να διαχειριστούν την ετερότητα στη σχολική τάξη, έχοντας αναπτύξει τη διαπολιτισμική δεξιότητα. Βέβαια, στο σύνολό τους οι εκπαιδευτικοί έδειξαν να μην αντιλαμβάνονται τη σημασία που έχει η γνώση του πολιτισμικού υποβάθρου των μαθητών, συμπεριλαμβανομένης και της γλώσσας, ως στοιχείο πολιτισμού, γεγονός που δείχνει ότι δεν έχουν επαρκείς γνώσεις διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Η έλλειψη επιμόρφωσης τους έχει οδηγήσει στην αυτομόρφωση, ώστε να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν προβλήματα που ανακύπτουν στη σχολική τάξη. Αυτό που επιθυμούν είναι σίγουρα η θεωρητική τους ενημέρωση, κυρίως όμως ενδιαφέρονται για το πρακτικό κομμάτι. Μολονότι θεωρούν ιδιαίτερα σημαντική την επιμόρφωση, δεν επιμορφώνονται κατάλληλα, αφού οι θεσμοί επιμόρφωσης δεν έχουν καταφέρει να βοηθήσουν τους εκπαιδευτικούς στην επαγγελματική τους ανάπτυξη και στη διαρκή εξέλιξή τους αναφορικά με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση.

Λέξεις κλειδιά: διαπολιτισμική εκπαίδευση, διαπολιτισμική δεξιότητα, εκπαιδευτικοί δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, συνεχιζόμενη επαγγελματική ανάπτυξη

ΕΝΟΤΗΤΑ: Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης & Εκπαιδευτική Πολιτική

Αλλαγές στις μορφές της εκπαιδευτικής γνώσης και εισαγωγή αρχών ιδιωτικοποίησης στη σχολική εκπαίδευση: μελέτη για τα «Εργαστήρια Δεξιοτήτων 21+»

Μαρίνα Σταθάτου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
marinastathat@hotmail.gr
Επόπτρια: Αντιγόνη Σαρακινιώτη

Η μελέτη διερευνά το πλαίσιο αλλαγής των μορφών σχολικής γνώσης που προωθείται στα Αναλυτικά Προγράμματα με τη θεσμοθέτηση των «Εργαστηρίων Δεξιοτήτων 21+» και της πιθανής σχέσης της αλλαγής αυτής με την εισαγωγή συνθηκών ιδιωτικοποίησης στο ελληνικό σχολείο.

Ένα βασικό επιχείρημα της εργασίας είναι ότι η εκπαιδευτική γνώση αποτελεί μέσο μεταβίβασης της κυρίαρχης ιδεολογίας και ταυτόχρονα ρυθμιστικό παράγοντα των ευρύτερων κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων και πρακτικών. Επιπρόσθετα, η βιβλιογραφία δείχνει ότι οι τάσεις ιδιωτικοποίησης που εκδηλώνονται με διαφορετικές μορφές στα εκπαιδευτικά συστήματα διεθνώς, κάνουν την εμφάνισή τους και στην Ελλάδα, καθώς όλο και συχνότερα στα δημόσια σχολεία γίνονται παρεμβάσεις από ιδιωτικούς φορείς με αποτέλεσμα να προωθούνται διάφορες μορφές ιδιωτικοποιήσεων που ευνοούν την συμπόρευση του «δημόσιου» και με το «ιδιωτικό» στη λειτουργία των σχολείων.

Για τους λόγους αυτούς κρίνεται σημαντική η εξέταση της στροφής του εκπαιδευτικού συστήματος και της εκπαιδευτικής γνώσης προς τις αξίες της οικονομίας και της αγοράς όπως επίσης και η διερεύνηση του πλαισίου κάτω από το οποίο σταδιακά τα δυο τελευταία χρόνια εισάγονται αλλαγές στις μορφές σχολικής γνώσης, οι οποίες ενδεχομένως ευνοούν την ανάπτυξη συνθηκών ιδιωτικοποίησης στη δημόσια πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα. Η βιβλιογραφική επισκόπηση ανέδειξε τη θεωρία του Michel-Foucault ως ισχυρή προσέγγιση για τη μελέτη του θέματος. Οι θεωρητικές έννοιες που αξιοποιούνται στην παρούσα εργασία είναι αυτές της «διακυβέρνησης» και της «κυβερνησιμότητας», έννοιες τις οποίες ο Foucault ανέπτυξε συστηματικά στο έργο του. Συνοπτικά, ως «κυβερνησιμότητα» ο Foucault ορίζει την «τέχνη του κυβερνάν», δηλαδή την «τέχνη της διακυβέρνησης» και με την έννοια αυτή σηματοδοτεί την ιστορική εμφάνιση διαφορετικών τύπων εξουσίας. Με τον όρο «διακυβέρνηση» δεν αναφέρεται μόνο σε πολιτικές δομές ή στη διαχείριση κρατών, αλλά και στον καθορισμό του τρόπου με τον οποίο μπορεί να κατευθύνεται η συμπεριφορά των ατόμων ή των ομάδων. Μέσα από τις έννοιες εξετάζει, μεταξύ άλλων, τον νεοφιλελευθερισμό και τους τρόπους με τους οποίους μετασχηματίζει την έννοια του κράτους και παράγει νέες υποκειμενικότητες, συμπεριφορές, επιθυμίες.

Πεδίο μελέτης της εργασίας αποτελούν τα εργαστήρια Δεξιοτήτων που εφαρμόστηκαν πιλοτικά το σχολικό έτος 2020-2021 με σκοπό την ενίσχυση της καλλιέργειας ήπιων δεξιοτήτων, δεξιοτήτων ζωής και δεξιοτήτων τεχνολογίας και επιστήμης στους μαθητές και στις μαθήτριες. Μέσω των εργαστηρίων αυτών γίνεται εισαγωγή των Δεξιοτήτων ως νέας μορφής σχολικής γνώσης, βασισμένης στην «ατζέντα δεξιοτήτων του '21». Επιπλέον, παρατηρούνται στοιχεία σύνδεσης της δημόσιας εκπαίδευσης με εξωτερικούς ιδιωτικούς φορείς. Δεδομένου ότι η θεσμοθέτηση των εργαστηρίων αυτών είναι πολύ πρόσφατη, η διερεύνηση της διαδικασίας εισαγωγής τους στα σχολεία, της αποδοχής και εκτίμησής τους από αυτά και, φυσικά, της εμπλοκής των παρόχων (ιδιωτικών ή κρατικών) στην

εκπαιδευτική διαδικασία αναδεικνύεται ως ένα σημαντικό ζήτημα για το σχολείο. Τα ερευνητικά ερωτήματα αφορούν τη διερεύνηση: α) της διαδικασίας εφαρμογής των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων στα σχολεία, β) των αλλαγών στις μορφές σχολικής γνώσης που προωθούνται μέσα από αυτά, γ) των ενδεχόμενων αλλαγών που παρατηρούνται στη σχέση δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και δ) το κατά πόσο και με ποιον τρόπο επηρεάζεται ο ρόλος των εκπαιδευτικών κατά τη διάρκεια της εφαρμογής των Εργαστηρίων.

Η συλλογή του εμπειρικού υλικού πραγματοποιήθηκε μέσω 8 ημιδομημένων συνεντεύξεων με εκπαιδευτικούς που ήταν υπεύθυνοι για τη διεξαγωγή των πιλοτικών Εργαστηρίων Δεξιοτήτων το σχολικό έτος 2020-2021 και μετά από σχετική ενημέρωση δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα. Οι εκπαιδευτικοί υπηρετούν σε Νηπιαγωγεία, Δημοτικά και Γυμνάσια της Δράμας, της Αθήνας και του Άργους.

Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν ότι η εισαγωγή των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων στα σχολεία αποτελεί ίσως τη σημαντικότερη αλλαγή των τελευταίων χρόνων όσον αφορά τις αλλαγές στις μορφές σχολικής γνώσης και οδηγεί στον επαναπροσδιορισμό των σχολικών Προγραμμάτων Σπουδών σύμφωνα με τις μεταβαλλόμενες οικονομικές απαιτήσεις και τις επιταγές της «ατζέντας Δεξιοτήτων του 21^{ου} αιώνα». Στο πλαίσιο της σύνδεσης της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας, τα παραδοσιακά «ακαδημαϊκά» Προγράμματα Σπουδών αναδιαμορφώνονται, και οι κυρίαρχες μορφές γνώσης εστιάζουν σε άλλου τύπου δεξιότητες και σε μαθήματα όπως η τεχνολογία, τα μαθηματικά (STEM) και η ρομποτική. Οι εκπαιδευτικές διαδικασίες πραγματοποιούνται με τέτοιο τρόπο, ώστε να προετοιμάζουν τους μαθητές και τις μαθήτριες για την είσοδό τους σε μια «παγκόσμια οικονομία» που απαιτεί πολύ συγκεκριμένες δεξιότητες.

Το πιο απαιτητικό κομμάτι του προγράμματος όσον αφορά τον ρόλο και την ταυτότητα των εκπαιδευτικών είναι η αξιολόγηση της απόδοσης των μαθητών και των μαθητριών. Η υποχρεωτική αξιολόγηση και ο τρόπος με τον οποίο υλοποιήθηκε προκάλεσε τη δυσαρέσκεια των εκπαιδευτικών, οι οποίοι δεν επιθυμούσαν να μπουν στον ρόλο του αξιολογητή-εκπαιδευτικού για το συγκεκριμένο πρόγραμμα θεωρώντας ότι η μορφή της τελικής αξιολόγησης δεν συνάδει με τη χαλαρή δομή και το ύφος του προγράμματος.

Η εμπλοκή των ιδιωτικών φορέων στον ρόλο των παρόχων εκπαιδευτικού υλικού και η αναδυόμενη τάση ιδιωτικοποίησης της εκπαίδευσης που σηματοδοτείται γίνεται προς το παρόν αποδεκτή από την πλειοψηφία των εκπαιδευτικών ως μια θετική εξέλιξη για την εκπαίδευση. Σημαντικό κριτήριο για τη θετική αποτίμησή της αποτέλεσε το γεγονός ότι η εμπλοκή των φορέων πραγματοποιείται σε μικρό ακόμη βαθμό και δεν φαίνεται, κατά τη γνώμη τους, να απειλεί τον χαρακτήρα του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος παρόλο που γίνεται αντιληπτή η προσπάθεια προβολής, διαφήμισης και ενίσχυσης του κέρδους και της δημόσιας εικόνας τους.

Λέξεις-Κλειδιά: νέες μορφές σχολικής γνώσης, ατζέντα δεξιοτήτων '21, ιδιωτικοποίηση-εμπορευματοποίηση της εκπαίδευσης, διακυβέρνηση

Η σχολική διαμεσολάβηση ως τρόπος ειρηνικής επίλυσης των διαπροσωπικών συγκρούσεων σε συνθήκες πανδημίας

*Σοφία Ταρσένη
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
tarsenis@edlit.auth.gr*

Επόπτης: Κωνσταντίνος Τσιούμης

Η παρούσα έρευνα αποβλέπει στη δημιουργία ενός πολιτισμού ειρήνης στο πλαίσιο της σχολικής κοινότητας, μέσω της εκπαίδευσης μιας ομάδας μαθητών και μαθητριών στη Σχολική Διαμεσολάβηση (ΣΔ). Η διαμεσολάβηση αποτελεί ένα εναλλακτικό μοντέλο για την επίλυση συγκρούσεων και τη διαχείριση κρίσεων στην κοινωνία γενικότερα, αλλά και στο σχολικό περιβάλλον ειδικότερα. Η εκπαίδευση στη ΣΔ στόχο έχει να ενδυναμώσει τους/τις εκπαιδευόμενους/ες στη διαχείριση των συγκρουσιακών καταστάσεων, των αρνητικών συναισθημάτων τους, στην ενεργητική ακρόαση κι άλλες χρήσιμες δεξιότητες για την κοινωνική ζωή τους.

Την περασμένη σχολική χρονιά (2020-21) διεξήχθη, σε συνθήκες πανδημίας, μια κριτική έρευνα δράσης που πραγματοποιήθηκε σε γυμνάσιο της δυτικής Θεσσαλονίκης. Η έρευνα, μέσω της παρατήρησης, προσπαθεί να διερευνήσει τα αποτελέσματα της συμμετοχής των μαθητών/τριών αυτών στην Ομάδα της Σχολικής Διαμεσολάβησης, τόσο στην προσωπική τους αλλαγή και χειραφέτηση όσο και στη γενικότερη δημιουργία ενός σχολικού πολιτισμού ειρήνης. Λόγω των συνθηκών της πανδημίας, οι συναντήσεις και η εκπαίδευση των νέων μελών της ομάδας γίνονταν εξ αποστάσεως άρα και τα περιστατικά που θα μελετήθηκαν αφορούσαν τις συνθήκες καραντίνας που βιώσαμε την περασμένη σχολική χρονιά.

Η ενδυνάμωση του αισθήματος ασφάλειας στο σχολείο και η αποτελεσματική πρόληψη της βίας αποτελεί δείκτη πολιτισμού δημοκρατίας και αλληλεγγύης. Τα παιδιά έχουν το δικαίωμα να φοιτούν σε ασφαλές περιβάλλον και να ζουν σε μία μη απειλητική κοινωνία. Η ιδέα της διαμεσολάβησης δεν είναι καινούργια, αλλά αποτελεί περισσότερο ένα μείγμα από πρακτικές επίλυσης συγκρούσεων διαφόρων λαών και πολιτισμών. Εντάσσεται στις μορφές επίλυσης των συγκρούσεων οι οποίες αποσκοπούν στην όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ικανοποίηση των διαφωνούντων (“win-win”) μέσα από ένα δίκαιο αποτέλεσμα και έχει τις ρίζες της στην «αποκαταστατική δικαιοσύνη», όρος που εισήχθη το 1977 από τον Albert Eglash και ορίζει τη μορφή εκείνη της δικαιοσύνης η οποία παρέχει τη δυνατότητα στους συγκρουόμενους να αποκαταστήσουν τις σχέσεις μεταξύ τους εφόσον ο θύτης οικειοθελώς επανορθώνει το κακό που προκάλεσε στο θύμα.

Σκοπός της διαμεσολάβησης είναι η ειρηνική επίλυση των συγκρούσεων. Οι μαθητές και οι μαθήτριες εκπαιδεύονται με βιωματικό τρόπο, ώστε να καθίστανται ικανοί/ές να διαχειριστούν, όσο το δυνατό περισσότερο, με ψυχραιμία και ωριμότητα μια σύγκρουση που τους προκύπτει, σε προσωπικό, ενδοπροσωπικό ή διαπροσωπικό επίπεδο. Η εκπαίδευση για τη σχολική διαμεσολάβηση μπορεί να συμβάλει στην ψυχική ενδυνάμωση των μαθητών και μαθητριών που παίρνουν μέρος σε αυτήν και να λειτουργήσει ως τρόπος ειρηνικής επίλυσης των συγκρούσεων. Τα παιδιά που εκπαιδεύονται, βιώνουν το δέσιμο της ομάδας και την εμπειρία του κλίματος εμπιστοσύνης, ασφαλείας και αλληλεγγύης που υπάρχει σε αυτή. Η δημιουργία ενός δικτύου σχολείων που υλοποιούν προγράμματα σχολικής διαμεσολάβησης και το άνοιγμα στην κοινωνία ως δίαυλος επικοινωνίας μεταξύ

του σχολείου και της κοινωνίας θα μπορούσαν να λειτουργήσουν υποστηρικτικά σε κάποια κοινωνικά προβλήματα όπως π.χ. το θέμα των καταλήψεων. Κατά πόσο η σχολική διαμεσολάβηση μπορεί να συμβάλει υποστηρικτικά και ενδυναμωτικά προς τα μέλη που συμμετέχουν αλλά και «θεραπευτικά» σε περιπτώσεις επιθετικής συμπεριφοράς μεταξύ των μαθητών/τριών ή μεταξύ μαθητών/τριών και καθηγητών/τριών έτσι ώστε να λειτουργήσει ως βασικός παράγοντας για ένα σχολείο της ειρήνης, είναι θέματα που ερευνήθηκαν από την παρούσα εργασία.

Ο χώρος διεξαγωγής της έρευνας είναι ένα γυμνάσιο της δυτικής Θεσσαλονίκης και συγκεκριμένα η ομάδα σχολικής διαμεσολάβησης που λειτουργεί στο πλαίσιο προγράμματος αγωγής υγείας τα τελευταία έξι χρόνια με μέσο όρο μελών της ομάδας τα 20 άτομα από όλες τις τάξεις του γυμνασίου. Πραγματοποιήθηκε μία κριτική έρευνα δράσης στην οποία χρησιμοποιήθηκαν εργαλεία όπως το ερωτηματολόγιο (διαγνωστικό και αξιολογικό), τα ημερολόγια (πρακτικά συναντήσεων και αναστοχαστικά), οι συνεντεύξεις, τα παιχνίδια ρόλων και άλλες βιωματικές ασκήσεις, τα πρακτικά και τα πρωτόκολλα των διαμεσολαβήσεων ενώ όλα τα παραπάνω πρόκειται να αναλύθηκαν με κριτική ανάλυση λόγου.

Σε ένα σχολικό περιβάλλον όπου προσφέρονται ίσες ευκαιρίες και εκπαίδευση στη διαχείριση των συγκρουσιακών καταστάσεων σε όλα τα παιδιά, υπάρχει η δυνατότητα να επιτευχθούν άριστα αποτελέσματα ως προς την προσωπική ανάπτυξή τους, τις κοινωνικές τους δεξιότητες ακόμη και τις σχολικές επιδόσεις τους και δεν προωθούνται σχέσεις εξουσίας και πολιτικές διακρίσεων. Μέσω της παρέμβασης επιτεύχθηκε ένας πολιτισμός ειρήνης στο πλαίσιο του μικρόκοσμου της ομάδας, ενώ αξίζει να αναφερθεί ότι παρατηρήθηκαν και κάποιες σημαντικές αλλαγές σε ζητήματα που αφορούσαν στον τρόπο αντιμετώπισης και στην προσπάθεια ειρηνικής επίλυσης των συγκρούσεων μέσα από τη νοοτροπία της διαμεσολάβησης που άρχισε να παρατηρείται στην ευρύτερη σχολική κοινότητα. Σε ένα σχολικό πολιτισμό ειρήνης, οι παιδαγωγικές προθέσεις θα ήταν αναγκαίο να βρίσκονται σε αρμονία με τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των μαθητών/τριών, ώστε να μην τους/ις ασκούν κανενός είδους βία, άμεση ή έμμεση. Το γεγονός της ευθύνης του συντονισμού της ομάδας σχολικής διαμεσολάβησης από τα ίδια τα μέλη της, μετέτρεψε τα παιδιά σε ενεργητικά υποκείμενα, που αναπτύσσουν την αυτονομία τους, ενδυναμώνονται και αισθάνονται ικανά να διαχειριστούν περιστατικά και μορφές βίας βοηθώντας άλλα παιδιά αλλά και τον ίδιο τους τον εαυτό. Οι βιωματικές ασκήσεις είχαν ως αποτέλεσμα να εξασκηθούν τα παιδιά σε διάφορα θέματα όπως ο οραματισμός ενός ειρηνικού πολιτισμού, ο σεβασμός (στον εαυτό μας και τους/τις άλλους/ες), η αναγνώριση κοινών στοιχείων με τους/τις άλλους/ες και η αποδοχή της διαφορετικότητας, η πολλαπλότητα των ταυτοτήτων, η αυτοεκτίμηση, η αναγνώριση των συναισθημάτων και η διαχείριση του θυμού, η ενεργητική ακρόαση, τα είδη των συγκρούσεων και η διαχείρισή τους μέσα από το διάλογο και τη δημοκρατική λήψη αποφάσεων και η πρακτική της διαμεσολάβησης. Σε αυτό το στάδιο έγιναν πολύ σημαντικά βήματα ως προς τα θεμέλια του ειρηνιστικού πολιτισμού σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο στο πλαίσιο της ΟΣΔ αλλά και σε κάποιο βαθμό στην ευρύτερη σχολική κοινότητα.

Λέξεις-κλειδιά: σχολική διαμεσολάβηση, ειρηνική επίλυση συγκρούσεων

ΕΝΟΤΗΤΑ: Ειδική Αγωγή

Αναγνωστική ευχέρεια και Δυσλεξία: απόψεις εκπαιδευτικών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Βασιλεία Πολίτου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
pvasileia@edlit.auth.gr

Επόπτρια: Σουζάνα Παντελιάδου

Η ανάγνωση είναι το κλειδί που θα οδηγήσει σε υψηλά επίπεδα επιτυχίας, τόσο ακαδημαϊκά όσο και προσωπικά. Η ικανότητα ενός ανθρώπου να διαβάζει αποτελεσματικά ένα κείμενο και να φτάνει στην κατανόησή του ονομάζεται *αναγνωστική ευχέρεια* και συνδυάζει τη σωστή αποκωδικοποίηση, την ανάγνωση με κατάλληλο ρυθμό και το σωστό επιτονισμό και έκφραση.

Η ανάπτυξη της δεξιότητας της αναγνωστικής ευχέρειας είναι μια διαδικασία που χρειάζεται πολλά χρόνια, δε γίνεται, όμως, για όλους τους μαθητές με τον ίδιο ρυθμό και δε φτάνει στα ίδια επίπεδα. Κάποιοι την αποκτούν αυτόνομα, ενώ πολλοί μαθητές, και ιδιαίτερα όσοι αντιμετωπίζουν Ειδικές Μαθησιακές Δυσκολίες, χρειάζονται άμεση διδασκαλία για να την κατακτήσουν. Δυστυχώς, όμως, η διδασκαλία της περιορίζεται στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού και αποσιωπάται στις επόμενες. Ιδίως στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση δε γίνεται κανένας λόγος για αυτή, με αποτέλεσμα πολλοί μαθητές να μένουν εκτεθειμένοι στις επιπτώσεις του ελλείμματός της.

Αρκετές μελέτες έχουν δημοσιευθεί που να μελετούν τις απόψεις και τις πρακτικές των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Αντίθετα, οι έρευνες σχετικά με τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση είναι ελάχιστες και όσες έχουν δημοσιευθεί δείχνουν να επικρατεί μια σύγχυση στους εκπαιδευτικούς, η οποία πηγάζει από την ελλιπή κατάρτισή τους. Η ελάχιστη διαθέσιμη βιβλιογραφία αφήνει πολλά κενά αναφορικά με την ενίσχυση της αναγνωστικής ευχέρειας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, τα οποία πρέπει να διερευνηθούν περαιτέρω.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθούν οι απόψεις και οι πρακτικές των Ελλήνων φιλολόγων Γενικής και Ειδικής Εκπαίδευσης σχετικά με την ενίσχυση της αναγνωστικής ευχέρειας των εφήβων μαθητών τους κατά τη φοίτησή τους στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Στόχο αποτελεί η ανάδειξη της ελληνικής πραγματικότητας, αλλά και η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών και η ενσωμάτωση της ενίσχυσης της εν λόγω δεξιότητας στα βασικά προγράμματα σπουδών. Μετά από εκτενή βιβλιογραφική έρευνα και μελέτη πλήθους ερευνών σχετικά με το αντικείμενο της αναγνωστικής ευχέρειας τα ερευνητικά ερωτήματα διαμορφώνονται ως εξής:

- ✓ Ποιες είναι οι απόψεις των φιλολόγων σχετικά με την αναγνωστική ευχέρεια;
- ✓ Ποια είναι η σχέση μεταξύ αναγνωστικής ευχέρειας και Μαθησιακών Δυσκολιών, σύμφωνα με τις απόψεις των φιλολόγων;
- ✓ Ποιες πρακτικές ακολουθούν οι φιλόλογοι προκειμένου να ενισχύσουν την αναγνωστική ευχέρεια των μαθητών τους;
- ✓ Υπάρχει διαφορά μεταξύ των απόψεων των φιλολόγων ειδικής και γενικής εκπαίδευσης;
- ✓ Υπάρχει διαφορά μεταξύ των πρακτικών των φιλολόγων ειδικής και γενικής εκπαίδευσης;

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων ήταν ποσοτική, αρχικά περιγραφική και στη συνέχεια μεταγεγονοτική με ανάλυση διακύμανσης ως προς έναν παράγοντα (One-WayANOVA). Για τη συλλογή δεδομένων χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο, ως ένα εργαλείο που προωθεί την εύκολη και γρήγορη συλλογή πληροφοριών από ένα μεγάλο δείγμα υποκειμένων. Το ειδικά κατασκευασμένο για την έρευνα αυτή ερωτηματολόγιο αποτελούταν από 4 ενότητες με ερωτήσεις κλειστού τύπου. Στην πρώτη ενότητα περιελάμβανε 9 ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής και διερευνούσε προσωπικά στοιχεία των συμμετεχόντων, όπως φύλο, ηλικία, επίπεδο εκπαίδευσης και εκπαιδευτική εμπειρία. Στη δεύτερη ενότητα διερευνούνταν οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την αναγνωστική ευχέρεια, ενώ στην τρίτη ενότητα οι απόψεις τους σχετικά με τη σύνδεση της αναγνωστικής ευχέρειας με τις Μαθησιακές Δυσκολίες. Η τέταρτη ενότητα μελετούσε τις πρακτικές που ακολουθούν οι εκπαιδευτικοί προκειμένου να ενισχύσουν την αναγνωστική ευχέρεια των μαθητών τους. Οι τρεις τελευταίες αυτές ενότητες αποτελούνταν συνολικά από 28 ερωτήσεις κυρίως κλειστού τύπου με πολλαπλή επιλογή, αλλά και στην πενταβάθμιδη κλίμακα Likert. Το ερωτηματολόγιο μαζί με μια συνοδευτική επιστολή δημοσιεύθηκε σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως το facebook και το viber σε κλειστές ομάδες φιλολόγων, αλλά και αποστάλθηκε στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο κάποιων φιλολόγων.

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας απαντήθηκε από 115 Έλληνες φιλολόγους εκ των οποίων η συντριπτική πλειονότητα ήταν γυναίκες, ενώ ηλικιακά οι περισσότεροι κυμαίνονταν μεταξύ των κατηγοριών 22-30 και 31-40. Το επίπεδο εκπαίδευσής τους έφτανε στο μεταπτυχιακό, ενώ η εκπαιδευτική εμπειρία τους ήταν σημαντικά μικρή, αφού οι μισοί είχαν λιγότερα των 5 ετών ή 5-10 χρόνια. Εξειδίκευση στην Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση και τις Ειδικές Μαθησιακές Δυσκολίες είχαν λάβει σχεδόν το 70% των συμμετεχόντων, ενώ μειωμένο ποσοστό είχαν καταρτιστεί στην αναγνωστική ευχέρεια.

Από την έρευνα φάνηκε μια σύγχυση που επικρατεί στους περισσότερους εκπαιδευτικούς Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σχετικά με την αναγνωστική ευχέρεια καθώς και μια αποσιώπηση της ενίσχυσής της στην τάξη. Πιο αναλυτικά, η πλειονότητα των συμμετεχόντων δεν επέδειξαν επαρκείς γνώσεις ως προς τον ορισμό, τα στοιχεία και τις προϋποθέσεις της εν λόγω δεξιότητας. Η κυριότερη σύγχυση που φάνηκε να επικρατεί είναι η σχέση της αναγνωστικής ευχέρειας με την κατανόηση. Συγκεκριμένα, οι πλειονότητα των εκπαιδευτικών δεν κατάφερε να ξεχωρίσει τις δύο αυτές δεξιότητες, θεωρώντας πως αυτές ταυτίζονται. Σύγχυση επικράτησε και ως προς τη σχέση της αναγνωστικής ευχέρειας με τη Δυσλεξία. Είναι αξιοσημείωτο ότι μεγάλο ποσοστό εκπαιδευτικών θεωρεί λανθασμένα πως η Δυσλεξία συνδέεται με την αντιστροφή των γραμμάτων με άμεσα αποτελέσματα κυρίως στη γραφή, αγνοώντας τη συσχέτισή της με τη χαμηλή αναγνωστική ευχέρεια.

Ως προς τις πρακτικές που ακολουθούν οι εκπαιδευτικοί προκειμένου να ενισχύσουν την αναγνωστική ευχέρεια των μαθητών η εικόνα ήταν αποθαρρυντική, με αρκετούς να μην εφαρμόζουν καμία τεχνική μέσα στην τάξη. Η αποδεδειγμένα αποτελεσματική άμεση και ρητή διδασκαλία φαίνεται να παραχωρεί τη θέση της σε τεχνικές ενίσχυσης της αναγνωστικής κατανόησης. Ιδιαίτερη σημασία δίνουν όλοι οι φιλόλογοι στην ενθάρρυνση για ανάγνωση κειμένων, η οποία, όμως, και σε αυτή την περίπτωση περιορίζεται σε ανάγνωση εκτός του σχολικού πλαισίου, δηλαδή σε ψυχαγωγική ανάγνωση. Όλα τα αποτελέσματα της έρευνας συμφωνούν με τα αυτά άλλων ερευνών.

Λέξεις-κλειδιά: αναγνωστική ευχέρεια, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, απόψεις, πρακτικές

Η οπτική των ειδικών παιδαγωγών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τον ρόλο και τη συμβολή τους στην ενίσχυση των κοινωνικών δεξιοτήτων και των θετικών διαπροσωπικών σχέσεων σε παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

*Βικτωρία Γανώση
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
viktorig@edlit.auth.gr
Επόπτρια: Μάρω Δόικου*

Στον ελλαδικό χώρο, οι αντιλήψεις και οι εμπειρίες των ειδικών παιδαγωγών έχουν αποτελέσει το αντικείμενο πολλών ερευνών. Ωστόσο το ερευνητικό ενδιαφέρον εστιάζεται στο πώς εκείνοι ενδυναμώνουν τα παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές περισσότερο στον γνωστικό/ακαδημαϊκό τομέα και όχι τόσο στον κοινωνικό, που είναι εξίσου σημαντικός. Η παρούσα έρευνα εστιάζει στα βιώματα και τις εμπειρίες των ειδικών παιδαγωγών που διδάσκουν σε τμήματα ένταξης, προκειμένου να βελτιώσουν την κοινωνική επάρκεια των παιδιών με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες.

Η διερεύνηση της οπτικής και των αντιλήψεων των ειδικών παιδαγωγών αρχικά σε σχέση με τον κοινωνικοποιητικό ρόλο τους, και ακολούθως με τη συμβολή τους, δηλαδή τις πρακτικές, τις οποίες υιοθετούν προκειμένου να ενισχύσουν τις κοινωνικές δεξιότητες τις σχετικές με την κοινωνική αλληλεπίδραση και ειδικότερα τις θετικές διαπροσωπικές σχέσεις των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, τα οποία φοιτούν σε τμήματα ένταξης στο γενικό δημοτικό σχολείο.

Κατά την άποψη των ειδικών παιδαγωγών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης:

- ✓ Τα παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, που φοιτούν σε Τμήμα Ένταξης, εμφανίζουν ελλείμματα σε κοινωνικές δεξιότητες, που αφορούν την κοινωνική αλληλεπίδραση (κοινωνική επίγνωση, κοινωνικές δεξιότητες) και σε ποιες;
- ✓ Η ενίσχυση των κοινωνικών δεξιοτήτων αποτελεί μέρος του ρόλου τους και ποια σημασία αποδίδουν στη συμβολή τους στον συγκεκριμένο τομέα;
- ✓ Με ποιους τρόπους και πρακτικές επιχειρούν να ενισχύσουν ή να διδάξουν τις εν λόγω κοινωνικές δεξιότητες, προκειμένου να υπάρξει ομαλή κοινωνική ένταξη των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες; Πώς κρίνουν την αποτελεσματικότητα αυτών των πρακτικών και τη δική τους επάρκεια;

Στη συγκεκριμένη έρευνα, συμμετείχαν δέκα ειδικοί παιδαγωγοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, αναλυτικότερα επτά γυναίκες και τρεις άνδρες, οι οποίοι εργάζονται στον χώρο της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης και διδάσκουν σε Τμήματα Ένταξης, που είναι είτε αναπληρωτές, είτε μόνιμοι. Αξιοσημείωτο είναι οι ειδικοί παιδαγωγοί παρουσιάζουν διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά ως προς την ηλικία τους, η οποία κυμαινόταν από είκοσι έξι έως εξήντα ετών, την τοποθεσία/περιοχή εργασίας, τα χρόνια προϋπηρεσίας σε τμήμα ένταξης, αλλά και το επίπεδο των σπουδών τους.

Ως ερευνητικό ειδικό εργαλείο για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η συνέντευξη, ως ένα από τα βασικότερα εργαλεία της ποιοτικής μεθόδου. Βασίζεται στην επικοινωνία μεταξύ των προσώπων στοχεύοντας στην άντληση πληροφοριών σχετικών με το θέμα της εκάστοτε έρευνας. Η μορφή της συνέντευξης που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα ήταν η ημιδομημένη συνέντευξη, η οποία περιλαμβάνει προκαθορισμένες

ερωτήσεις, κυρίως ανοιχτού τύπου, ωστόσο υπάρχει η δυνατότητα να διαφοροποιηθεί τόσο το περιεχόμενο των ερωτήσεων, όσο και η σειρά/αλληλουχία που εκείνες τίθενται, κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, σε ένα πλαίσιο ελεύθερης συζήτησης. Επιπροσθέτως, για την ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν στο πλαίσιο των συνεντεύξεων εφαρμόστηκε η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου.

Οι ειδικοί παιδαγωγοί που διδάσκουν σε τμήματα ένταξης, κατά την εκπαιδευτική τους πορεία έχουν διαπιστώσει ότι τα παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες εμφανίζουν δυσκολίες στη δημιουργία και στη διατήρηση σχέσεων με τους συνομηλίκους, αλλά όχι όλα. Αυτή τους η δυσχέρεια αποδίδεται στις αδυναμίες που παρουσιάζουν τα παιδιά με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες στις κοινωνικές δεξιότητες. Επιπλέον, σε σχέση με συγκεκριμένες κοινωνικές δεξιότητες, στις οποίες παρουσιάζουν δυσχέρεια τα παιδιά με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες, οι ειδικοί παιδαγωγοί κατέληξαν σε εκείνες που σχετίζονται: με την αποτελεσματική επικοινωνία, με τη διατήρηση και δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων (δεξιότητες για θετικές διαπροσωπικές σχέσεις), την ικανότητα του παιδιού να αντιλαμβάνεται και να κατανοεί την οπτική του άλλου, την επίλυση και τη διαχείριση συγκρούσεων σε διαπροσωπικό επίπεδο, αλλά και τη συνεργασία.

Εξέφρασαν την άποψη ότι αντιλαμβάνονται πως ο ρόλος τους στο πλαίσιο του σχολείου δεν είναι μόνο να ενισχύσουν τα παιδιά με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες στον ακαδημαϊκό τομέα, αλλά και στον κοινωνικό που είναι εξίσου σημαντικός. Αναγνωρίζουν τον κοινωνικοποιητικό ρόλο τους, όμως διατύπωσαν και την άποψη ότι παρόλο που έχουν εφαρμόσει ή επιθυμούν να εφαρμόσουν τέτοιου είδους προγράμματα δεν αισθάνονται απόλυτα σίγουρο να τα εφαρμόσουν μόνοι τους και έχουν αμφιβολίες. Επιπροσθέτως τρόποι και πρακτικές, που επιλέγουν να εφαρμόσουν έχοντας ως στόχο τη διδασκαλία, αλλά και την εξάσκηση των κοινωνικών δεξιοτήτων, που συμβάλλουν στην κοινωνική ένταξη των παιδιών με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες, αποτέλεσαν οι κοινωνικές ιστορίες, η συζήτηση, το ομαδικό παιχνίδι, το παιχνίδι ρόλων, η μάθηση μέσω της μίμησης προτύπου (κουκλοθέατρο), η συνεργατική μάθηση (co-teaching), αλλά και η μίμηση προτύπου.

Ορισμένα βασικά συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η συγκεκριμένη έρευνα αποτέλεσαν τα ακόλουθα:

α. ως προς τον εκπαιδευτικό:

- ✓ Ενίσχυση κοινωνικών δεξιοτήτων αναγνωρίζεται ως βασική παράμετρος το εκπαιδευτικού και κοινωνικοποιητικού τους ρόλου
- ✓ Αντίληψη της ευθύνης για τη συμβολή τους στην κοινωνική ένταξη και αποδοχή των παιδιών με ΕΕΑ
- ✓ Στην πλειονότητά τους αναλαμβάνουν προγράμματα και παρεμβάσεις ενίσχυσης
- ✓ Προβαίνουν στην εφαρμογή εκπαιδευτικών μεθόδων για την ενίσχυση των ΚΔ

β. ως προς τα παιδιά με ΕΕΑ:

- ✓ Παρουσιάζουν δυσχέρειες στις κοινωνικές δεξιότητες που σχετίζονται με τις θετικές διαπροσωπικές σχέσεις αλλά υπάρχουν εξαιρέσεις σχετικές με το περιβάλλον που ζει το παιδί αλλά και την ιδιαιτερότητα που παρουσιάζει

- ✓ Δυσχέρειες εμφανίζονται σε επίπεδο κοινωνικής επίγνωσης και δημιουργίας και διατήρησης θετικών διαπροσωπικών σχέσεων

Λέξεις-Κλειδιά: κοινωνικές δεξιότητες, ρόλος/συμβολή εκπαιδευτικού, παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

Διαχείριση των ψυχοκοινωνικών δυσκολιών των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες και ο ρόλος του εκπαιδευτικού: η οπτική των εφήβων με δυσλεξία

*Ελένη Δρενοβιάδου
φιλόλογος, Ειδική παιδαγωγός
elenadrenov@gmail.com
Επόπτρια: Μάρω Δόικου*

Για πολλές δεκαετίες οι μαθησιακές δυσκολίες προσέλκυαν το επιστημονικό και κοινωνικό ενδιαφέρον σε παγκόσμιο επίπεδο. Μάλιστα όσο οι απαιτήσεις και οι ανάγκες της κοινωνίας αυξάνονται και απαιτούν όλο και περισσότερο δεξιότητες ανάγνωσης, γραφής και μαθηματικών, οι μαθησιακές δυσκολίες βρίσκονται στο επίκεντρο όχι μόνο του ενδιαφέροντος των ερευνητών αλλά και της ειδικής αγωγής. Τα ευρήματα μελετών καταδεικνύουν ότι οι μαθησιακές δυσκολίες δεν έχουν αντίκτυπο μόνο στον γνωστικό τομέα, αλλά προκαλούν σημαντικές επιπτώσεις στην καθημερινή ζωή, την ψυχική κατάσταση και τη συμπεριφορά των παιδιών αυτών.

Ωστόσο, παρά την ύπαρξη δυσκολιών στους μαθητές στον συναισθηματικό και ψυχοκοινωνικό τομέα, ο επιστημονικός και εκπαιδευτικός χώρος έχει εστιάσει την προσοχή του στην αντιμετώπιση των ακαδημαϊκών δυσκολιών των παιδιών με δυσλεξία, χωρίς να υπάρχει ιδιαίτερα εκτενής διερεύνηση στη συσχέτιση συναισθηματικών και ψυχοκοινωνικών παραγόντων με τις μαθησιακές δυσκολίες. Παρατηρείται λοιπόν μια σχετική έλλειψη μελετών σχετικά με τη διερεύνηση της ψυχικής κατάστασης και της κοινωνικής λειτουργίας των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες, καθώς και των στρατηγικών που υιοθετούν για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες τους στους παραπάνω τομείς. Από μελέτες, όμως, που έχουν γίνει έχει καταδειχτεί ότι η ακαδημαϊκή επίδοση, η ψυχική ευημερία και η κοινωνική συμπεριφορά των μαθητών είναι άρρηκτα συνδεδεμένες, επομένως η συναισθηματική και η κοινωνική στήριξη των εφήβων με δυσλεξία στο πλαίσιο του σχολείου, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο. Αυτό συνεπάγεται την αναγνώριση και την κατανόηση των δυσκολιών που προκαλούν οι μαθησιακές δυσκολίες στους μαθητές τόσο σε γνωστικό όσο και σε ψυχοκοινωνικό τομέα, καθώς και την παροχή βοήθειας από τη μεριά των εκπαιδευτικών.

Αυτό ακριβώς οδήγησε στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος, δηλαδή τη διερεύνηση των κοινωνικο-συναισθηματικών δυσκολιών των εφήβων με δυσλεξία, μέσα από τις δικές τους εμπειρίες, καθώς και τη διερεύνηση στρατηγικών αντιμετώπισης που υιοθετούν ή μπορούν να αναπτύξουν στο πλαίσιο της παροχής στήριξης στο σχολικό περιβάλλον σε συναισθηματικό, συμπεριφορικό και κοινωνικό επίπεδο.

Ο σκοπός και οι στόχοι της παρούσας έρευνας είναι διττοί. Αφενός στοχεύει στην εξέταση των εμπειριών και των πιθανών δυσκολιών των εφήβων με μαθησιακές δυσκολίες, που αφορούν την ψυχική κατάσταση και την κοινωνικοποίηση τους κατά τη διάρκεια της

φοίτησής τους στο γενικό σχολείο. Αφετέρου αποσκοπεί στη διερεύνηση στρατηγικών αντιμετώπισης που έχουν αναπτύξει οι μαθητές με δυσλεξία για την αντιμετώπιση των δυσκολιών στον ψυχοκοινωνικό τομέα, καθώς και στη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους μπορεί ο εκπαιδευτικός να βοηθήσει αυτούς τους μαθητές, παρέχοντάς τους στήριξη και ευκαιρίες για ενεργό συμμετοχή στην τάξη, ενισχύοντας έτσι την αυτογνωσία, την αυτοπεποίθηση και τα κίνητρά τους.

Τα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας είναι:

- ✓ Ποιες δυσκολίες αντιμετωπίζουν οι έφηβοι μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες στον ψυχοκοινωνικό και συναισθηματικό τομέα κατά τη διάρκεια της φοίτησης του στο γενικό σχολείο;
- ✓ Ποιες στρατηγικές αντιμετώπισης έχουν αναπτύξει οι έφηβοι μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες για την αντιμετώπιση των δυσκολιών στον ψυχοκοινωνικό και συναισθηματικό τομέα;
- ✓ Με ποιους τρόπους μπορεί ο εκπαιδευτικός να συμβάλει στην αντιμετώπιση των δυσκολιών στον ψυχοκοινωνικό και συναισθηματικό τομέα των εφήβων μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες στο πλαίσιο του σχολείου;

Το δείγμα αποτέλεσαν μαθητές και μαθήτριες ηλικίας 15 ετών έως 18 με διαγνωσμένες ειδικές μαθησιακές δυσκολίες. Εργαλείο συλλογής δεδομένων ήταν η ημιδομημένη συνέντευξη, ενώ για την ανάλυση του υλικού των συνεντεύξεων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της θεματικής ανάλυσης.

Από την ανάλυση του υλικού των συνεντεύξεων διαπιστώθηκε ότι οι έφηβοι μαθητές και μαθήτριες με μαθησιακές δυσκολίες παρουσιάζουν εσωτερικευμένα προβλήματα και δυσκολίες στον τομέα των κοινωνικών σχέσεων, με ελλείμματα στις στρατηγικές αντιμετώπισης που υιοθετούν για την επίλυσή τους. Ακόμη, φάνηκε να υπάρχει μια στενή σύνδεση ανάμεσα στην κοινωνική στήριξη και στην υιοθέτηση θετικών στρατηγικών. Επίσης, αξίζει να επισημανθεί ότι από τις αναφορές των συμμετεχόντων διαφάνηκε πως οι μαθητές που χρησιμοποιούσαν κυρίως θετικές στρατηγικές και δέχονταν κοινωνική στήριξη από το ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον ήταν εκείνοι που είχαν αναπτύξει θετικότερη αυτοαντίληψη και δήλωσαν ότι είχαν αποδεχτεί τη μαθησιακή τους δυσκολία, ενώ, αντιθέτως, φάνηκε ότι οι μαθητές που είχαν αναπτύξει αρνητική αυτοεικόνα ήταν εκείνοι που υιοθετούσαν κυρίως αρνητικές στρατηγικές, και παράλληλα πολλοί από αυτούς δεν είχαν αποδεχτεί τη μαθησιακή τους δυσκολία.

Επιπροσθέτως, οι περισσότεροι μαθητές τόνισαν ότι η πλειονότητα των εκπαιδευτικών τους δεν είχαν προβεί σε υποστηρικτικές ενέργειες ώστε να ενισχύσουν τις σχέσεις τους με τους συμμαθητές και ότι η αδιάφορη ή/και υποτιμητική-ειρωνική στάση που είχαν υιοθετήσει απέναντί τους δυσχέραιναν την κοινωνικοποίησή τους και συχνά οδηγούσε σε θυματοποίησή τους. Αντιθέτως, φάνηκε ότι οι μαθητές που είχαν δεχτεί κοινωνική και συναισθηματική στήριξη από τους εκπαιδευτικούς είχαν σχηματίσει, με βάση όσα ανέφεραν, θετικότερη αυτοαντίληψη και είχαν υιοθετήσει πιο θετικές στρατηγικές αντιμετώπισης των ψυχοκοινωνικών τους προβλημάτων, κάτι που καθιστά φανερό τον καταλυτικό ρόλο των εκπαιδευτικών στην αντιμετώπιση των ψυχοκοινωνικών δυσκολιών που απορρέουν από τις μαθησιακές δυσκολίες. Τέλος, φάνηκε να υπάρχει ανάγκη για εφαρμογή παρεμβάσεων στο σχολικό πλαίσιο με σκοπό την κοινωνική στήριξη των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες και την ευαισθητοποίηση των συμμαθητών τους, καθώς

και ανάγκη για επιμόρφωση των εκπαιδευτικών προκειμένου να συμβάλουν θετικά στην κοινωνικο-συναισθηματική ένταξη των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες.

Λέξεις-κλειδιά: Ειδικές μαθησιακές δυσκολίες, ψυχοκοινωνικές δυσκολίες, στρατηγικές αντιμετώπισης, εκπαιδευτικός

Συγκριτική μελέτη των γνώσεων των εκπαιδευτικών ειδικής και γενικής αγωγής για τη διαταραχή ελλειμματικής προσοχής/υπερκινητικότητας (ΔΕΠ-Υ)

*Σοφία Οικονομίδου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
oikosofi@gmail.com*

Επόπτρια: Σουζάνα Παντελιάδου

Η ΔΕΠ-Υ είναι μια νευρολογικής φύσεως διαταραχή, η οποία εμφανίζεται κατά την παιδική ηλικία και εκδηλώνεται με συμπτώματα απροσεξίας, παρορμητικότητας και υπερκινητικότητας. Αποτελεί μια δια βίου κατάσταση για το άτομο και η συμπτωματολογία της ποικίλει ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο του ατόμου. Σε γενικές γραμμές μπορεί να ειπωθεί πως τα κύρια προβλήματα της ΔΕΠ-Υ θεωρούνται η απορρύθμιση της συμπεριφοράς και τα ελλείμματα στις εκτελεστικές λειτουργίες. Εξαιτίας των ελλειμματικών αυτορρυθμιστικών και εκτελεστικών διεργασιών παρουσιάζονται σοβαρές δυσκολίες στο σχολικό περιβάλλον που αφορούν τόσο τις ακαδημαϊκές επιδόσεις των μαθητών, όσο και τη συμπεριφορά τους.

Είναι γνωστό πως οι γνώσεις των εκπαιδευτικών για τη φύση και τα χαρακτηριστικά της διαταραχής διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του τρόπου διδασκαλίας. Λαμβάνοντας υπόψη το ρόλο των γνώσεων των εκπαιδευτικών στην έγκαιρη διάγνωση και στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που συνδέονται με τη ΔΕΠ-Υ γίνεται κατανοητό πως η διερεύνηση του επιπέδου των γνώσεων των Ελλήνων εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί ένα ενδιαφέρον ερευνητικό πεδίο, το οποίο, όμως, στην Ελλάδα έχει ελάχιστα μελετηθεί.

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η σύγκριση των γνώσεων των Ελλήνων εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης γενικής και ειδικής αγωγής με σκοπό να αποτυπωθούν λαθεμένες αντιλήψεις και παρερμηνείες των δύο ομάδων α) ως προς ορισμένες γενικές πληροφορίες, β) ως προς τα συμπτώματα και γ) ως προς τη θεραπεία της διαταραχής. Επιχειρείται να διαλευκανθεί αν και σε ποιο βαθμό οι ειδικοί παιδαγωγοί κατέχουν ικανοποιητικότερο επίπεδο γνώσεων αναφορικά με τη διαταραχή συγκριτικά με τους εκπαιδευτικούς της γενικής εκπαίδευσης. Η σύγκριση των γνώσεων των δύο ομάδων προσδοκά να παράσχει χρήσιμη ανατροφοδότηση για την ερμηνεία της παρούσας εκπαιδευτικής κατάστασης στην Ελλάδα αναφορικά με ζητήματα που αφορούν τη ΔΕΠ-Υ.

Πιο συγκεκριμένα, τα ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης διαμορφώνονται ως εξής:

- ✓ Ποιες είναι οι γνώσεις των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης γενικής και ειδικής αγωγής για τη ΔΕΠ-Υ;
- ✓ Γνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί ειδικής ή γενικής αγωγής περισσότερα σχετικά με α) τις γενικές πληροφορίες της διαταραχής, β) τα συμπτώματα/διάγνωση της διαταραχής και γ) τη θεραπεία της διαταραχής;

- ✓ Επηρεάζουν τα δημογραφικά στοιχεία (φύλο, ηλικία, προϋπηρεσία, επιμόρφωση) τις γνώσεις των εκπαιδευτικών των δύο ομάδων;

Για την παρούσα μελέτη, το είδος της επιστημονικής έρευνας που χρησιμοποιήθηκε είναι η ποσοτική, η οποία κρίθηκε ως η πιο κατάλληλη για τη διερεύνηση του παρόντος ερευνητικού θέματος. Συμμετέχοντες στην έρευνα είναι εκπαιδευτικοί Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, γενικής εκπαίδευσης και Ειδικής Αγωγής. Συνολικά στην έρευνα συμμετείχαν 120 εκπαιδευτικοί Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, 60 γενικής εκπαίδευσης και 60 ειδικής αγωγής. Από αυτούς οι 105 ήταν γυναίκες (87,5%) και οι 15 άντρες (12,5%). Οι ηλικίες των συμμετεχόντων κυμαίνονταν από 21 έως πάνω από 56 ετών.

Λόγω της πανδημίας του Covid-19 και των μέτρων που θεσπίστηκαν για την ανάσχεσή της, η αποστολή των ερωτηματολογίων έγινε αποκλειστικά ηλεκτρονικά. Τα ερωτηματολόγια στάλθηκαν στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις των σχολείων από όλη τη χώρα με την παράκληση να προωθηθούν στους εκπαιδευτικούς και να συμπληρωθούν μέσω της ηλεκτρονικής φόρμας που παρείχε επισυνημμένο link. Σε ότι αφορά τα δημοτικά γενικής εκπαίδευσης επιλέχθηκαν τυχαία δημοτικά σχολεία του νομού Θεσσαλονίκης και Αττικής. Αναφορικά με τα δημοτικά ειδικής αγωγής τα ερωτηματολόγια στάλθηκαν σε όλα τα ειδικά δημοτικά σχολεία της χώρας. Οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις τους ανακτήθηκαν από ιστοσελίδα του Υπουργείου Παιδείας, Αθλητισμού, Πολιτισμού και Νεολαίας. Επιπρόσθετα, τα ερωτηματολόγια αναρτήθηκαν σε ιστοσελίδες εκπαιδευτικού περιεχομένου και σε ομάδες κοινωνικών δικτύων που συμμετέχουν εκπαιδευτικοί Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, τόσο γενικής εκπαίδευσης όσο και ειδικής αγωγής, και δόθηκε η δυνατότητα συμπλήρωσης τους από όσους το επιθυμούσαν.

Η κλίμακα KADD-S-KnowledgeofAttentionDeficitDisordersScale (Sciutto, Terjesen&Bender, 2000) αποτελεί το ερευνητικό εργαλείο της παρούσας εργασίας. Το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο έχει χρησιμοποιηθεί σε μια πληθώρα ερευνών σε διεθνές επίπεδο και θεωρείται από τα πιο αξιόπιστα για τη διερεύνηση των γνώσεων για τη ΔΕΠ-Υ.

Από τη συγκριτική μελέτη των απαντήσεων των δύο ομάδων φάνηκε πως οι ειδικοί παιδαγωγοί γνωρίζουν καλύτερα ζητήματα που αφορούν τη ΔΕΠ-Υ, καθώς πέτυχαν καλύτερες επιδόσεις και στις τρεις υποκλίμακες του ερωτηματολογίου. Και οι δυο ομάδες φαίνεται να γνωρίζουν καλύτερα ζητήματα που αφορούν τη διάγνωση και τα συμπτώματα της διαταραχής, λιγότερο καλά γενικές πληροφορίες για τη διαταραχή και ακόμα λιγότερο θέματα που αφορούν τη θεραπεία της διαταραχής. Δυστυχώς, το μεγαλύτερο έλλειμμα παρουσιάζεται στον τομέα της αντιμετώπισης/θεραπείας της διαταραχής, το οποίο αποτελεί και τη μεγαλύτερη πρόκληση από την πλευρά των εκπαιδευτικών.

Επίσης, τα ερευνητικά δεδομένα έδειξαν πως η ηλικία, το φύλο και η προϋπηρεσία δεν αποτελούν σημαντικούς παράγοντες επιρροής των γνώσεων των δύο ομάδων σε αντίθεση με τον παράγοντα της επιμόρφωσης σε θέματα Ειδικής Αγωγής, ο οποίος φάνηκε να δρα καταλυτικά στο επίπεδο των γνώσεων των εκπαιδευτικών γενικής αγωγής.

Εν κατακλείδι, μπορεί να ειπωθεί πως οι γνώσεις των εκπαιδευτικών των δύο ομάδων για τη ΔΕΠ-Υ είναι επαρκείς. Για αυτό το λόγο κρίνεται απαραίτητη η συνεργασία μεταξύ δασκάλων ειδικής και γενικής αγωγής με σκοπό την ενημέρωση των δεύτερων, η συνεχής επιμόρφωση σε ζητήματα σχετικά με τη ΔΕΠ-Υ και για τις δύο ομάδες εκπαιδευτικών και

ο εμπλουτισμός των προγραμμάτων σπουδών των παιδαγωγικών σχολών με μαθήματα ειδικής αγωγής.

Λέξεις κλειδιά: ΔΕΠ-Υ, γνώσεις εκπαιδευτικών ειδικής και γενικής αγωγής, Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

Οι εμπειρίες των ατόμων με αναπηρία στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση: προτάσεις υποστήριξής τους

Ερασμία Πέτρου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
erasmiap@edlit.auth.gr
Επόπτρια: Μάρω Δόικου

Η συμμετοχή των ατόμων στην Ανώτατη Εκπαίδευση διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο, καθώς αποτελεί τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στην κοινωνία και την οικονομία κάθε χώρας. Για τον λόγο αυτό, το Πανεπιστήμιο θα πρέπει να παρέχει μια ποιοτική εκπαίδευση αντιμετωπίζοντας τις ανάγκες όλων των φοιτητών για την ένταξή τους στο κοινωνικό γίγνεσθαι και, κατ' επέκταση, την οικονομική και επαγγελματική τους ενδυνάμωση.

Έρευνες αποδεικνύουν ότι τα τελευταία χρόνια ο αριθμός των Ατόμων με Αναπηρία και Ειδικές Ανάγκες έχει αυξηθεί σημαντικά στα τριτοβάθμια ιδρύματα της χώρας μας. Τις περισσότερες φορές, όμως, ο χώρος του πανεπιστημίου δεν είναι έτοιμος να υποδεχτεί τους φοιτητές αυτούς, δεν διαθέτει την κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή και το κατάλληλο πρόγραμμα σπουδών που να ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες ανάγκες τους.

Το ζητούμενο είναι να παρέχεται μια ισότιμη εκπαίδευση σε όλους τους φοιτητές. Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο με ουσιαστικές αλλαγές στα πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας, ώστε να παρέχονται ίσες ευκαιρίες στη γνώση. Επίσης, κρίνεται απαραίτητη η συμβολή των υποστηρικτικών υπηρεσιών του πανεπιστημίου για την διευκόλυνση της καθημερινότητας των φοιτητών με ειδικές ανάγκες καθώς και την μετέπειτα ενσωμάτωσή τους στο πανεπιστημιακό σύνολο.

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση των εμπειριών των φοιτητών με αναπηρία κατά τις σπουδές τους στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και η ικανοποίησή τους από τις υποστηρικτικές υπηρεσίες του πανεπιστημίου. Έτσι, λοιπόν, προέκυψαν τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

- ✓ Πώς βίωσαν την ένταξή τους στην πανεπιστημιακή κοινότητα;
- ✓ Αντιμετωπίζουν δυσκολίες κατά τη μαθησιακή διαδικασία και την προσβασιμότητα στους χώρους του πανεπιστημίου;
- ✓ Πώς ήταν η σχέση τους με τους συμφοιτητές τους αλλά και με το διδακτικό προσωπικό;
- ✓ Δέχονται στήριξη κατά τη διάρκεια των σπουδών τους από υποστηρικτικές υπηρεσίες των πανεπιστημίων; Ποια είναι η γνώμη τους για τις υπηρεσίες αυτές; Πόσο ικανοποιημένοι είναι από αυτές;

Για να διερευνηθούν οι εμπειρίες των φοιτητών και η ικανοποίησή τους από τις υποστηρικτικές υπηρεσίες, χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική έρευνα. Στην έρευνα συμμετείχαν 16 φοιτητές με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες από πανεπιστημιακά ιδρύματα της Θεσσαλονίκης, των Ιωαννίνων και του Βόλου. Δύο από αυτούς ήταν τελειόφοιτοι. Η έρευνα δεν εστίασε σε κάποια συγκεκριμένη μορφή αναπηρίας, επειδή θέλαμε να εξετάσουμε πώς βιώνει κάθε άτομο την φοίτησή του στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση ανάλογα με τις ιδιαιτερότητές του.

Το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή δεδομένων ήταν η συνέντευξη και ειδικότερα η ημιδομημένη συνέντευξη, καθώς δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να καλύψει τα σημεία που χρειάζεται για την έρευνά του, αλλά παράλληλα με ανοικτού τύπου

ερωτήσεις και χωρίς περιορισμούς στα λεγόμενα των συμμετεχόντων, να ακουστούν οι εμπειρίες τους όπως ακριβώς οι ίδιοι τις βιώνουν. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν μέσω της εφαρμογής του Skype, εξαιτίας της πανδημίας του Covid-19, και της αδυναμίας δια ζώσης επικοινωνίας. Μετά τη συλλογή των δεδομένων ακολούθησε η ανάλυσή τους με τη μέθοδο της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου.

Η συγκεκριμένη έρευνα μάς έδωσε τη δυνατότητα να κατανοήσουμε την υποκειμενική πραγματικότητα των νέων με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σχετικά με την φοίτησή τους στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Οι μικτές εμπειρίες των φοιτητών με αναπηρία ενδέχεται να υποδεικνύουν τις ασυνέπειες των πρακτικών που υιοθετούνται από τα πανεπιστημιακά ιδρύματα και τις ελλείψεις της εκπαιδευτικής πολιτικής. Βέβαια, οι δυσκολίες που βιώνει κάθε φοιτητής είναι άμεσα συνυφασμένες με το είδος και τον βαθμό της αναπηρίας του. Πολλοί νέοι με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες αντιμετωπίζουν καθημερινά εμπόδια κατά τη μετάβασή τους στο πανεπιστημιακό ίδρυμα και την προσβασιμότητά τους στους χώρους του, άλλοι δυσκολεύονται κατά τη μαθησιακή διαδικασία, ενώ άλλοι κατά την κοινωνικοποίησή τους και την σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων στην πανεπιστημιακή κοινότητα. Τις περισσότερες φορές, οι δυσκολίες αυτές οφείλονται στο γεγονός ότι ο σχεδιασμός του πανεπιστημίου δεν έχει λάβει υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των φοιτητών με αναπηρία. Επιπλέον, οι αρνητικές στάσεις πολλών καθηγητών, μελών του προσωπικού, αλλά και των συμφοιτητών τους και η έλλειψη αποδοχής στην πανεπιστημιακή κοινότητα, οδηγούν ολοένα και περισσότερο στον κοινωνικό αποκλεισμό, παρά ισότιμη συμμετοχή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Οι υποστηρικτικές υπηρεσίες του πανεπιστημίου αποτελούν μια πρόσκαιρη λύση στα εμπόδια που συναντούν οι φοιτητές με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Στόχος του εκπαιδευτικού συστήματος κάθε χώρας δεν είναι απλώς η παροχή της άριστης υποστήριξης στους μαθητές της, αλλά η δημιουργία ενός υγιούς και δημοκρατικού περιβάλλοντος με ίσες ευκαιρίες μάθησης για όλους, όπου η έννοια της υποστήριξης θα αντικατασταθεί από την έννοια του καθολικού σχεδιασμού.

Λέξεις κλειδιά: άτομα με αναπηρία, τριτοβάθμια εκπαίδευση, βιώματα, υποστήριξη

Η σημασία της αναγνωστικής ευχέρειας και η αξιολόγησή της μέσω της σιωπηρής ανάγνωσης

*Νικολέτα Σπένδα
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
nikoletas@edlit.auth.gr
Επόπτρια: Σουζάνα Παντελιάδου*

Η ανάγνωση είναι μια από τις βασικές δεξιότητες που αποκτούν τα παιδιά με την είσοδό τους στη συστηματική μάθηση και αποτελεί την προϋπόθεση για την κατάκτηση της γραφής, της ορθογραφίας και της κατανόησης ενός κειμένου.

Για την αξιολόγηση της αναγνωστικής ικανότητας και ειδικότερα των αναγνωστικών δυσκολιών, οι έρευνες στρέφονται συχνά προς τη διερεύνηση της αναγνωστικής ευχέρειας και της κατανόησης. Οι μετρήσεις της αναγνωστικής ευχέρειας αποτελούν σημαντικό δείκτη για τον εντοπισμό και τη διάγνωση των μαθητών με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες.

Η αξιολόγηση της αναγνωστικής ευχέρειας γίνεται κυρίως στις πρώτες τάξεις του δημοτικού και διεθνώς, αρκετά σταθμισμένα τεστ, τα οποία είναι επικεντρωμένα σε αυτό. Η ευχέρεια είναι συνδεδεμένη κυρίως με την προφορική ανάγνωση, εφόσον χαρακτηρίζεται από την ακρίβεια, την ταχύτητα και την προσωδία. Αντίθετα, η αξιολόγηση της σιωπηρής ευχέρειας δεν έχει εξεταστεί στον βαθμό που χρειάζεται, αφού δεν βασίζεται σε παρατηρήσιμες συμπεριφορές και δεξιότητες. Ωστόσο, όπως διατυπώνεται στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, όσοι μαθητές δυσκολεύονται κατά την προφορική ανάγνωση, δυσκολεύονται εξίσου και στη σιωπηρή ανάγνωση.

Τα τελευταία χρόνια έχει υπάρξει ερευνητικό ενδιαφέρον για τις σχέσεις της προφορικής και σιωπηρής ανάγνωσης, με την κατανόηση. Εντούτοις, δεν υπάρχουν σαφή ερευνητικά πορίσματα για τη σχέση μεταξύ προφορικής και σιωπηρής αναγνωστικής ευχέρειας. Ιδιαίτερα στην ελληνική αρθρογραφία, δεν έχουν διεξαχθεί αντίστοιχες έρευνες σε καμιά σχολική βαθμίδα.

Με βάση την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας ήταν η αξιολόγηση της προφορικής και της σιωπηρής αναγνωστικής ευχέρειας, η αξιολόγηση της αναγνωστικής κατανόησης των μαθητών και των μαθητριών της Γ΄ Γυμνασίου, και η διερεύνηση των μεταξύ τους σχέσεων. Πιο συγκεκριμένα προέκυψαν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- ✓ υπάρχει διαφοροποίηση στην επίδοση των μαθητών, όταν η αξιολόγηση της σιωπηρής αναγνωστικής ευχέρειας διεξάγεται έντυπα ή ηλεκτρονικά;
- ✓ υπάρχουν διαφορές στις επιδόσεις μεταξύ των δύο φύλων στη σιωπηρή αναγνωστική ευχέρεια,
- ✓ η κατανόηση επηρεάζεται από την προφορική και τη σιωπηρή αναγνωστική ευχέρεια των μαθητών;
- ✓ υπάρχουν συγκεκριμένοι κειμενικοί παράγοντες που επηρεάζουν την αναγνωστική ευχέρεια των μαθητών;

Οι αξιολογήσεις αφορούσα μαθητές και μαθήτριες της Γ΄ Γυμνασίου. Οι συμμετέχοντες ήταν συνολικά 28 από τους οποίους οι 12 ήταν αγόρια και οι 16 κορίτσια. Όλοι οι συμμετέχοντες φοιτούσαν σε τυπικά, γενικά, δημόσια ή ιδιωτικά Γυμνάσια της και το 65% κατοικούσε σε ημιαστικές περιοχές της Θεσσαλονίκης, ενώ το υπόλοιπο 35% σε αστικές περιοχές. Τα κριτήρια για την επιλογή των μαθητών ήταν να έχουν ως μητρική γλώσσα την ελληνική, να μην υπάρχει κάποια αναπηρία, ούτε διάγνωση Ειδικών Μαθησιακών Δυσκολιών. Όλοι και όλες όλοι οι συμμετέχοντες και συμμετέχουσες ακολουθούσαν το τυπικό ακαδημαϊκό πρόγραμμα. ”

Για τη διεξαγωγή της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν δύο εργαλεία αξιολόγησης, ένα για την προφορική αναγνωστική ευχέρεια και την κατανόηση και ένα για τη σιωπηρή αναγνωστική ευχέρεια των μαθητών. Η προφορική ευχέρεια και η κατανόηση των μαθητών αξιολογήθηκε με τη Δοκιμασία Αξιολόγησης Δεξιοτήτων Ανάγνωσης (ΔΑΔΑ). Για την αξιολόγηση της σιωπηρής αναγνωστικής ευχέρειας δημιουργήθηκε μια κλίμακα, η οποία αποτελεί την ελληνική προσαρμογή του TOSCRF. Η σιωπηρή αναγνωστική ευχέρεια αξιολογήθηκε με δύο τρόπους: έντυπο και ηλεκτρονικό.

Τα βασικά ευρήματα της έρευνας ήταν πως δεν υπάρχει διαφορά στην επίδοση των μαθητών είτε αξιολογηθούν έντυπα ή ηλεκτρονικά κατά τη σιωπηρή αναγνωστική ευχέρεια

αλλά υπάρχουν διαφορές και αποκλίσεις στις επιδόσεις ανάμεσα στα δύο φύλα. Επιπλέον, διαπιστώθηκε πως η αποκωδικοποίηση σχετίζεται άμεσα με την ευχέρεια και πιο συγκεκριμένα η αποκωδικοποίηση σε επίπεδο λέξεων. Όσον αφορά τις σχέσεις της σιωπηρής και της προφορικής αναγνωστικής ευχέρειας με την κατανόηση παρατηρήθηκε πως η σιωπηρή έχει υψηλότερο δείκτη συσχέτισης από ότι η προφορική αναγνωστική ευχέρεια. Τέλος, χάρη της ηλεκτρονικής σιωπηρής αξιολόγησης υπήρξε η δυνατότητα και πως σε επίπεδο λέξεων σημειώθηκαν καθυστερήσεις ως προς τις σύνθετες πολυσύλλαβες λέξεις και σε επίπεδο προτάσεων σημαντικός παράγοντας ήταν η σύνταξη των προτάσεων και η έκταση των ονοματικών μερών.

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, η αξιολόγηση της σιωπηρής αναγνωστικής ευχέρειας, εφόσον μπορεί να προβλέψει την κατανόηση και σχετίζεται άμεσα με την αποκωδικοποίηση, υποδεικνύεται ως ένας γρήγορος και αξιόπιστος τρόπος αξιολόγησης, που μπορεί να διεξαχθεί άμεσα, ομαδικά, έντυπα ή/ και ηλεκτρονικά, δίνοντας περαιτέρω πληροφορίες για την ανάγνωση των μαθητών. Επισημαίνεται πως η ευχέρεια, σιωπηρή και προφορική, μαζί με την αποκωδικοποίηση επηρεάζουν την κατανόηση ακόμα και στις μεγαλύτερες τάξεις του Δημοτικού και του Γυμνασίου. Για αυτόν τον λόγο, είναι σημαντικό να κατακτηθούν και να αυτοματοποιηθούν ήδη κατά τις πρώτες τάξεις του δημοτικού οι βασικές αναγνωστικές δεξιότητες, στις οποίες ανήκει μεταξύ άλλων η αποκωδικοποίηση και η ευχέρεια, ώστε σε μεγαλύτερες τάξεις οι γνωστικοί πόροι να διατίθενται για την κατάκτηση του νοήματος και όχι για τις βασικές δεξιότητες. Επιπρόσθετα, βοηθητική πρακτική για τους μαθητές φαίνεται να είναι η εξάσκηση του λεξιλογίου και τα μαθησιακά έργα που καλλιεργούν τη μορφολογική επίγνωση.

Λέξεις-κλειδιά: σιωπηρή αναγνωστική ευχέρεια, προφορική αναγνωστική ευχέρεια, κατανόηση, αξιολόγηση.

ΕΝΟΤΗΤΑ: Πολιτισμικές & Γυναικείες Σπουδές

Επιλέγοντας την πανκ κουλτούρα: συγκρουσιακές σχέσεις εντός σχολείου και ευκαιρίες μάθησης εντός της πανκ σκηνής

Χρυσή-Αικατερίνη Ευθυμιάδου
υποψήφια Δρ
x.rus.s@hotmail.com

Επόπτρια: Ελένη Χοντολίδου

Το ζήτημα της σχέσης ενός νέου πανκ με το σχολείο και τη μάθηση προέκυψε ως ερευνητικό ερώτημα της διδακτορικής μου διατριβής στην οποία μελετάται η πανκ σκηνής της Ξάνθης και πιο συγκεκριμένα, η κουλτούρα που καλλιεργεί στα μέλη της, η αλληλεπίδραση μεταξύ τους και οι δυνατότητες οργάνωσης που παρέχει. Για τις ανάγκες της έρευνας πραγματοποιήθηκαν δέκα ημι-δομημένες συνεντεύξεις σε πανκς, άντρες και γυναίκες, που μεγάλωσαν στην πόλη της Ξάνθης και συμμετείχαν κατά το παρελθόν ή συμμετέχουν ακόμα στην τοπική πανκ σκηνή. Η μέθοδος που επιλέχθηκε για την ανάλυση των δεδομένων είναι αυτή της ConstructivistGroundedTheory, μιας μεθόδου που επιτρέπει την κατασκευή θεωριών εδρασμένων στα δεδομένα της έρευνας μέσω της συστηματικών αλλά και ευέλικτων κατευθυντήριων γραμμών όσον αφορά τόσο τη συλλογή όσο και την ανάλυση των δεδομένων μιας ποιοτικής έρευνας.

Η ιστορία του πανκ στην Ελλάδα δεν ξεκινά ταυτόχρονα με τις υπόλοιπες χώρες του δυτικού κόσμου. Κατά τη δεκαετία του 1970, όταν παρατηρήθηκε η εμφάνιση νέων υποπολιτισμών και μουσικών στυλ στην Ευρώπη και την Αμερική, η Ελλάδα λόγω της πολιτικής κατάστασης που επικρατούσε ήταν απομονωμένη και έμεινε εκτός των «μουσικών εξελίξεων». Οι πρώτοι Έλληνες πανκς εμφανίστηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τα πρώτα ελληνικά πανκ συγκροτήματα στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Οι πρώτες πανκ συναυλίες πραγματοποιούνταν σε μικρά μπαρ της Αθήνας και αργότερα οι πανκς έπαιζαν τη μουσική τους σε αναρχικές συναυλίες, σε σχολεία, σε Πανεπιστήμια και γενικότερα σε εκδηλώσεις που εξέφραζαν κάποιο αγωνιστικό αίτημα.

Το σύγχρονο πανκ τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό αντιδρά απέναντι στην αστικοποίηση, τον πόλεμο, τις σφαγές των ζώων και πολλές άλλες εκφάνσεις του καπιταλισμού. Η παλαιότερη «απειλητική» εμφάνιση που σόκαρε έχει αντικατασταθεί από μια ουσιαστική απειλή. Με λίγα λόγια, ενώ στις απαρχές του το πανκ ήταν μια υποκουλτούρα που έδινε έμφαση κυρίως στο ακραίο στυλ, στις μέρες μας η πλειοψηφία τα των πάνκς έχει απαρνηθεί την προκλητική εμφάνιση, έχει δώσει την προσοχή της σε πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα και δραστηριοποιείται με στόχο την κοινωνική αλλαγή. Ένα από τα μεγαλύτερα, ίσως, «μυστικά» στη θεωρία της υποκουλτούρας είναι ότι το πανκ προσποιήθηκε τον ίδιο του τον θάνατο. Τα περίεργα μαλλιά, το προκλητικό ντύσιμο και η αντίδραση για την αντίδραση, ακόμα και το όνομα της υποκουλτούρας πλέον, αποτελούν παρελθόν για την πλειοψηφία, τουλάχιστον, των πανκς.

Έχοντας ως στόχο την πολύπλευρη εξέταση της πανκ σκηνής στην Ξάνθη και λαμβάνοντας υπόψη την πανκ κουλτούρα και ιδεολογία ενάντια στους θεσμούς του κράτους δε θα μπορούσα να μην αναρωτηθώ για τη σχέση των συμμετεχόντων με το σχολείο και την άποψή τους για τον σχολικό θεσμό. Διαπίστωσα, λοιπόν, ότι οι απόψεις των συνεντευξιαζόμενων δίστανται. Από τη μια μεριά, κάποιοι συμμετέχοντες στην έρευνα αναφέρουν ότι στην πλειοψηφία τους οι εκπαιδευτικοί τους αντιμετώπιζαν με αρνητική διάθεση, ενώ από την άλλη μεριά, άλλοι κάνουν λόγο για εκπαιδευτικούς, οι οποίοι

έδειχναν κατανόηση στην ετερότητα της προσωπικότητας και του στυλ τους και τους αντιμετώπιζαν με συμπάθεια. Πολλές φορές, οι συγκρούσεις που λάμβαναν χώρα εντός τάξης ήταν ζήτημα ιδεολογίας αλλά και χαρακτήρα. Κάποιοι από τους συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούσαν ότι το πρόβλημα ήταν η ίδια η φύση του σχολείου. Οι προσπάθειες συμμόρφωσης και σωφρονισμού μέσω της επιβολής ήταν κάτι που δεν μπορούσαν να δεχτούν και το αποτέλεσμα ήταν οι προαναφερθείσες συγκρούσεις.

Στην περίπτωση της πανκ σκηνής στην Ξάνθη τα δεδομένα έδειξαν ότι υπάρχει μια αναδιαμόρφωση των ρόλων ανάμεσα στους θεσμικούς «μεγάλους» και τους «μεγαλύτερους της παρέας». Πιο αναλυτικά, ρόλους που προορίζονταν για τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς τους αναλαμβάνουν οι μεγαλύτεροι φίλοι εξαιτίας της συχνά αδιάλλακτης στάσης των πρώτων. Στην ουσία η πανκ κουλτούρα είναι ακατανόητη και μη αποδεκτή από την οικογένεια και το σχολείο και ωθεί τα άτομα να στραφούν σε άτομα της παρέας για στήριξη και καθοδήγηση. Βέβαια, όταν η στάση των γονιών και των εκπαιδευτικών είναι θετική, διαλλακτική ή προοδευτική οι συγκρούσεις σταματούν και οι σχέσεις επανέρχονται στη φυσική τους κατάσταση. Η ζωή στον ελεύθερο χρόνο των συμμετεχόντων λειτουργεί ως ένα παράλληλο, αλλά εξίσου αληθινό, σύμπαν. Σ' αυτό ως οικογένεια φαίνεται ότι λαμβάνεται η παρέα, ως φοίτηση σ' ένα άτυπο σχολείο ή συμμετοχή στην τοπική πανκ σκηνή και ως διδάσκοντες αυτού οι μεγαλύτεροι ή και συνομήλικοι φίλοι. Η πανκ κουλτούρα, ο τρόπος ζωής στον δρόμο, η ενασχόληση με τη μουσική και η επαφή και φιλία με άτομα του εναλλακτικού χώρου, όπως συμπεραίνεται από τα λεγόμενα των συμμετεχόντων στην έρευνα, συχνά επηρεάζουν τόσο την ιδεολογία όσο και τις στάσεις που αφορούν την ατομική εξέλιξη του ατόμου, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να υποστηριχθεί από τα δεδομένα ότι αποτελούν άτυπους φορείς μάθησης.

Λέξεις κλειδιά: πανκ, σχολείο, αντίσταση, σύγκρουση, ευκαιρίες μάθησης

Από την Ομάδα Γυναικείων Σπουδών στα προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα φύλου του ΕΠΕΑΕΚ II στο Α.Π.Θ.: πρόσωπα, διερευνήσεις, προκλήσεις

Βασίλειος Σολωμός

υποψήφιος Δρ

vsolomos@edlit.auth.gr

Επόπτης: Βασίλης Φούκας

Η υπό εκπόνηση διδακτορική διατριβή επιδιώκει να μελετήσει την εξέλιξη των γυναικείων σπουδών/σπουδών φύλου στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης σε μία χρονική περίοδο από το 1980 έως τη δεκαετία του 2010. Η επιλογή του θέματος βασίστηκε σε πολλούς παράγοντες. Αρχικά, στην πεποίθηση ότι τα έμφυλα ζητήματα και η προώθηση της ισότητας των φύλων αποτελούν αντικείμενα της παιδαγωγικής επιστήμης λαμβάνοντας υπόψη και τον κοινωνικοποιητικό ρόλο της εκπαίδευσης. Παράλληλα, η επιλογή μελέτης του συγκεκριμένου κλάδου στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, βασίστηκε στο γεγονός ότι σε αυτό εντοπίστηκαν οι πρώτες δράσεις μελών του με θέματα γυναικείων σπουδών, μέσω της δημιουργίας και της δραστηριοποίησης της Ομάδας Γυναικείων Σπουδών καθώς και της δημιουργίας σε μετέπειτα χρόνο, προγραμμάτων σπουδών φύλου μέσω του ΕΠΕΑΕΚ II. Μία ιστορική, λοιπόν, έρευνα, θα επιτρέψει να ελεγχθούν, διασαφηνιστούν ή διερευνηθούν εκείνοι οι παράγοντες που διαμόρφωσαν τις γυναικείες σπουδές/σπουδές

φύλου σε μία χρονική περίοδο 30 χρόνων και αποδεικνύεται απολύτως χρήσιμη, αν αναλογιστούμε ότι οι διαφορετικές ιδεολογίες που εκδηλώθηκαν στο πλαίσιό τους, επηρέασαν τους ερευνητές και τις ερευνήτριες του φύλου τόσο στο επίπεδο της προσέγγισής τους όσο και στους λόγους ενασχόλησης μαζί τους. Συνεπώς, εύλογα μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι δεν αποτελεί έναν ομοιογενή κλάδο, αλλά έναν σύνθετο και έτσι, δεν είναι παράλογη η επιθυμία ενασχόλησης με την ιστορία των γυναικείων σπουδών/σπουδών φύλου, πιο ειδικά με το πώς ορίζεται το περιεχόμενο του κλάδου και ποιες αλλαγές σημειώθηκαν σε αυτόν.

Για την επιλογή του θέματος πορευτήκαμε από το παρόν στο παρελθόν. Εντοπίζοντας ευρωπαϊκές μελέτες για την ισότητα των φύλων στην Ελλάδα, παρατηρήσαμε ότι η χώρα κατατάσσεται στις χαμηλότερες θέσεις στο σύνολο των υπολοίπων κρατών-μελών. Το τελευταίο αποτέλεσε έναυσμα για τον έρευνα γύρω από τα έμφυλα ζητήματα στο ελληνικό κράτος φτάνοντας μέχρι το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, για να παρατηρήσουμε την παντελή έλλειψη επίσημης αναφοράς σε τέτοια θέματα. Κάτω βέβαια από την πίεση γυναικείων οργανώσεων και των αιτημάτων που πρόβαλαν και την άνοδο στην εξουσία του σοσιαλιστικού κόμματος, εντάχθηκαν θέματα ισότητας φύλου στον δημόσιο διάλογο της εποχής, με αποκορύφωμα την ίδρυση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας το 1985 και του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας το 1989, χωρίς όμως, ακόμα και τότε, θέματα ισότητας φύλου να απασχολούν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, αφήνοντας την όποια ενασχόληση με τέτοια θέματα στην εθελοντική δράση ομάδων, όπως αυτή που συστάθηκε στο Α.Π.Θ.

Τα μέλη της ομάδας αυτής μορφώθηκαν και διαμόρφωσαν σε ένα βαθμό τις απόψεις και τις ιδέες τους σε μία εποχή όπου οι αλληπάλληλες αλλαγές στις κοινωνίες και η αμφισβήτηση της υποτιθέμενης αντικειμενικότητας της ερμηνείας των ανθρωπίνων σχέσεων, οδήγησε τον επιστημονικό κόσμο στην αναζήτηση νέων τρόπων ανάλυσης και πεδίων έρευνας. Στον τομέα της εκπαίδευσης πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτισαν έρευνες για τις διαδικασίες που αναπαράγουν τις ανισότητες και τα επακόλουθα αποτελέσματα της ταυτότητας στην κοινωνική ισότητα και μόνο μετά τη δεκαετία του '80 δραστηριοποιήθηκαν σε ζητήματα ταυτότητας φύλου. Το παραπάνω γίνεται κατανοητό από το γεγονός ότι η καταπίεση στοχοποιεί τόσο τις γυναίκες όσο και τους άνδρες, οδηγώντας στη σταδιακή μετατόπιση του ερευνητικού πεδίου, από τις γυναικείες αμιγώς σπουδές στις σπουδές φύλου.

Ως σκοπό της υπό εκπόνηση διδακτορικής διατριβής, ορίζουμε τον προσδιορισμό της θέσης και του περιεχομένου των γυναικείων σπουδών/σπουδών φύλου στο Α.Π.Θ., από την Ομάδα Γυναικείων Σπουδών το 1980 έως τα προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα φύλου του ΕΠΕΑΕΚ II και των παραγόντων που συνέβαλαν στη διαμόρφωσή τους. Με βάση, λοιπόν, τις παραπάνω τοποθετήσεις και προβληματισμούς, είναι δυνατόν να υποστηρίξουμε ότι με την έρευνά μας επιδιώκουμε να εξετάσουμε το ιδεολογικό και επιστημονικό υπόβαθρο των εμπλεκόμενων με έμφυλα ζητήματα, έτσι ώστε με τη σκιαγράφηση των δράσεών τους να εντοπιστούν οι αντιλήψεις τους για την έννοια του φύλου, οι λόγοι για τους οποίους δραστηριοποιήθηκαν με αυτά και οι προδιαγραφές που έθεσαν για την υλοποίηση των προγραμμάτων τους. Ειδικότερα, θα μελετηθεί η εξέλιξη των σπουδών φύλου από τη σκοπιά των ίδιων των καθηγητριών και καθηγητών των φοιτητριών και φοιτητών που δραστηριοποιήθηκαν με έμφυλα ζητήματα στο Α.Π.Θ.

Η ανάλυση των τεκμηρίων θα βασιστεί στην ιστορική ερμηνευτική μέθοδο, στην οποία, σημαντική είναι η κατανόηση του αντικειμένου, διαδικασία που βασίζεται στο σύνολο των γνώσεων και δεξιοτήτων του ερευνητή. Από την άλλη στην κριτική των πηγών θα γίνει προσπάθεια να τα εντάξουμε στο ευρύτερο πλαίσιο των 30 χρόνων από το 1980 έως το 2010, να εντοπίσουμε τις απόψεις, τις ιδέες, τις πεποιθήσεις των καθηγητριών και καθηγητών, φοιτητριών και φοιτητών που δραστηριοποιήθηκαν με τις σπουδές φύλου και να συσχετιστούν με το γενικότερο αξιακό-ιδεολογικό υπόβαθρο της εποχής στην οποία έζησαν και έδρασαν.

Στην παρούσα φάση της έρευνας, μελετάτε η συγγραφική δραστηριότητα ορισμένων μελών της ΟΓΣ, με στόχο την εμβάθυνση στις σπουδές φύλου και το ίδιο το φύλο ως αντικείμενο κυρίως κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών και τη χαρτογράφηση των προσωπικοτήτων που σχετίζονται με το προς μελέτη αντικείμενο και που έδρασαν στους παραπάνω τομείς τις περιόδους αυτές. Μέχρι στιγμής, παρατηρείται ότι οι ερευνήτριες αυτές είχαν παράλληλες πορείες καθώς στις πρώτες τους μελέτες προσπαθούν να οριοθετήσουν το πεδίο έρευνάς τους, η κάθε μια στην επιστήμη της και σταδιακά προχωρούν στην εμβάθυνση σε γυναικεία θέματα. Σε κάποιες από αυτές τις μελέτες είναι πρόδηλη η ιδεολογική τοποθέτηση των γραφομένων ενώ σε άλλες δεν αναφέρεται φανερά.

Λέξεις κλειδιά: Ομάδα Γυναικείων Σπουδών, Σπουδές Φύλου

Η κατασκευή έμφυλων ανδρικών και γυναικείων ταυτοτήτων στα σχολικά βιβλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Λυκείου

Ανθή Κεχαΐδου

μεταπτυχιακή φοιτήτρια

anthkech@edlit.auth.gr

Επόπτης: Κυριάκος Μπονίδης

Το σχολικό βιβλίο ως λόγος (discourse), όπως έχουν καταδείξει πλήθος ερευνών κατά την τελευταία τριακονταετία, κατασκευάζει ενδεχομενικές υποκειμενικότητες: τη φυλετική, την εθνική, την έμφυλη, τη σεξουαλική, την ταξική, τη θρησκευτική κ.λπ.

Στην παρούσα έρευνα, με θεωρητικά ερείσματα τις Σπουδές Φύλου και τη μεταδομιστική θεωρία στη φεμινιστική σκέψη, σκοπός ήταν να αναλύσω τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζονται οι έμφυλες ταυτότητες και η σεξουαλικότητα (άντρας- γυναίκα) στα τρία σχολικά εγχειρίδια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Λυκείου. Τα ερωτήματα που μου προέκυψαν μετά από τον αναστοχασμό και αυτοστοχασμό μου είναι τα εξής:

- ✓ Τα ΑΠΣ οργανώνουν το μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας με γνώμονα την «ισότητα» των φύλων;
- ✓ Πώς αρθρώνεται η ανδρική και η γυναικεία υποκειμενικότητα στα κείμενα που ανθολογούνται στα παραπάνω βιβλία;
- ✓ Επιδιώκεται η «ισότητα» των υποκειμένων μέσα από τον τρόπο που είναι δομημένες οι συνοδευτικές ερωτήσεις των κειμένων στο σχολικό εγχειρίδιο της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, οι οποίες τοποθετούν σε συγκεκριμένη αναγνωστική θέση μαθητές και μαθήτριες;

✓ Ποια είναι η ρηματική και η κοινωνική πρακτική των κειμένων;

Τα Λογοτεχνικά κείμενα που επέλεξα μετά από προσεκτική μελέτη μέσα από τα τρία σχολικά εγχειρίδια «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» του Λυκείου είναι τα εξής: *θέλω γράμματα*, Γ. Θεοτοκάς, *Στέλλα Βιολάντη*, Γ. Ξενόπουλος, *Τα ψάθινα καπέλα*, Μ. Λυμπεράκη και *Η προίκα*, Α. Λασκαράτος. Η επιλογή των συγκεκριμένων Λογοτεχνικών κειμένων έγινε με βάση το θέμα της εργασίας μου που σχετίζεται με την κατασκευή των έμφυλων ανδρικών και γυναικείων ταυτοτήτων και με το ότι επέλεξα να επικεντρωθώ στη μελέτη της πεζογραφίας κατά την έρευνά μου. Τα συγκεκριμένα τέσσερα Λογοτεχνικά κείμενα μου έδιναν τη δυνατότητα να μελετήσω την κατασκευή των υποκειμενικότητων που επηρεάστηκαν από τον Παραδοσιακό και Πατριαρχικό Λόγο. Η μέθοδος που χρησιμοποίησα στην έρευνά μου είναι η Κριτική Ανάλυση Λόγου. Με το μοντέλο της ΚΑΛ του Fairclough (*κείμενο, ρηματική πρακτική, κοινωνική πρακτική*) και τη Γραμματική του Halliday, προσπάθησα να αποδομήσω το δίπολο άνδρας-γυναίκα με γνώμονα το φύλο και τη σεξουαλικότητα και ανέδειξα τον τρόπο με τον οποίο αυτό αρθρώνεται στα παραπάνω κείμενα και φυσικοποιεί άνισες έμφυλες σχέσεις.

Οι αναλύσεις μου κατέδειξαν ότι στα παραπάνω κείμενα ο λόγος είναι πατριαρχικός. Ο πατέρας-εξουσιαστής καταπιέζει όλες τις υποκειμενικότητες του οικογενειακού του περίγυρου ασκώντας δομική βία. Οι ανδρικές υποκειμενικότητες υπερτερούν έναντι των γυναικείων υποκειμενικότητων ασκώντας τους άμεση και δομική βία. Ωστόσο, κάποιες γυναικείες υποκειμενικότητες αντιστέκονται έναντι του Πατριαρχικού και Θρησκευτικού Λόγου ως σύγχρονες Φεμινίστριες. Εντούτοις, ο ηγεμονικός ανδρικός Λόγος κυριαρχεί μέσα στα Λογοτεχνικά κείμενα που μελέτησα ως ενσωματωμένος στο κοινωνικό statusquo της εποχής. Γίνεται, επίσης, φανερό η επιβολή του πατέρα και της μητέρας ως εξουσιαστικές υποκειμενικότητες απέναντι στα παιδιά τους που προσπαθούν να κατασκευάσουν τις ταυτότητές τους μέσα σε ένα Πατριαρχικό περιβάλλον. Παρουσιάζονται οι υποκειμενικότητες ως εγκλωβισμένες μέσα σε ένα Παραδοσιακό και Πατριαρχικό σύστημα που κατασκευάζει συγκεκριμένες ταυτότητες και αντιλήψεις χωρίς την ελευθερία επιλογών.

Λέξεις-Κλειδιά: έμφυλες ταυτότητες-Πατριαρχικός Λόγος-Φεμινισμός

Τα στερεότυπα για το φύλο και η επίδρασή τους στις εκπαιδευτικές επιλογές των μαθητών και των μαθητριών: μελέτη στα Επαγγελματικά Λύκεια

Παρασκευή Ξυνοπούλου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
evixyn@gmail.com

Επόπτρια: Αντιγόνη Σαρακινιώτη

Η παρούσα εισήγηση αποβλέπει στην παρουσίαση της έρευνας, που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής μου εργασίας για τις αντιλήψεις των μαθητών και μαθητριών των σχολείων ΕΠΑΛ, όσον αφορά τον παράγοντα του φύλου και τη σχέση του με την επιλογή φοίτησης στην επαγγελματική δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το ενδιαφέρον στρέφεται στις στερεοτυπικές αναπαραστάσεις που τυχόν έχουν για τα φύλα και εξετάζει

αν αυτές καθορίζουν τον τρόπο σκέψης των νέων, οδηγώντας τους σε ανάλογες εκπαιδευτικές επιλογές και πορείες.

Στο θεωρητικό μέρος της εργασίας πραγματοποιείται ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με την έννοια του φύλου, όπως αυτή προσεγγίζεται σε κλασικές και σύγχρονες μελέτες. Αρχικά, γίνεται αποσαφήνιση της έννοιας του φύλου και παρουσιάζονται οι διαφορετικές απόψεις επιστημών επί των βασικών διαστάσεων της μελέτης του. Επίσης, βασική και κομβικής σημασίας για την ανάπτυξη της προβληματικής της μελέτης είναι η έννοια των έμφυλων στερεοτύπων, δηλαδή των προκατασκευασμένων ιδεών σύμφωνα με τις οποίες αποδίδονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και ρόλοι σε γυναίκες και άντρες με αυθαίρετο τρόπο (EIGE, n.d.A). Στο ίδιο κεφάλαιο δόθηκαν ορισμοί για τα έμφυλα στερεότυπα και παρουσιάστηκαν σχετικές έρευνες.

Στη βιβλιογραφία εντοπίστηκε ότι με μεγαλύτερη συχνότητα τα στερεότυπα ασκούν επιρροή στη συμπεριφορά που υιοθετούν μαθητές και μαθήτριες απέναντι στο σχολείο, στις επιδόσεις τους σε αντικείμενα σπουδών και συνολικά στις επιλογές τους. Η παρουσία των έμφυλων στερεοτύπων στους χώρους εργασίας, επίσης έχουν εντοπιστεί σε αρκετές έρευνες. Τα στερεότυπα αυτά φαίνεται να επηρεάζουν τη στάση των ατόμων απέναντι σε συγκεκριμένους επαγγελματικούς χώρους και να τα οδηγούν σε συγκεκριμένες καριέρες.

Όσον αφορά τη μελέτη των ζητημάτων του φύλου και των έμφυλων στερεοτύπων στα Επαγγελματικά Λύκεια, η επισκόπηση έδειξε ότι η έρευνα που έχει πραγματοποιηθεί είναι πιο περιορισμένη συγκριτικά με την αντίστοιχη για τα Γενικά Λύκεια. Σημαντική για την πλαισίωση της έρευνας ήταν η σκιαγράφηση της πορείας που είχε μέσα στα χρόνια η Δευτεροβάθμια Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση και πως οδηγήθηκε στη σημερινή της μορφή. Ακολούθησε περιγραφή του συγκεκριμένου τύπου σχολείων και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, με σκοπό να αναδειχθεί και να κατανοηθεί το πλαίσιο της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης.

Η βιβλιογραφία αναφέρει ότι οι έμφυλες διακρίσεις παρουσιάζονται πιο έντονα στα ΕΠΑΛ και γι' αυτό το λόγο η παρουσία των κοριτσιών στα συγκεκριμένα σχολεία είναι μειωμένη, ή περιορίζεται σε ορισμένους τομείς και ειδικεύσεις που προσφέρονται. Τα ευρήματα είναι πολλές φορές αντιφατικά, σχετικά με το κατά πόσο τα στερεότυπα φύλου ορίζουν την εκπαίδευση των παιδιών τα οποία φοιτούν σε ΕΠΑΛ. Οι συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες και τα νέα δεδομένα στην αγορά εργασίας φαίνεται να αποτελούν σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει και αποδυναμώνει τις έμφυλες στερεοτυπικές αντιλήψεις για τα επαγγέλματα.

Η συμβολή αυτής της εργασίας έγκειται στο γεγονός ότι αξιοποιήθηκε η μέθοδος της ημιδομημένης συνέντευξης σε 20 μαθητές και μαθήτριες με σκοπό τη διεισδυτικότερη ματιά στον τρόπο σκέψης των μαθητών και μαθητριών που φοιτούν στα ΕΠΑΛ για το θέμα. Σκοπός της εργασίας επομένως, είναι να διερευνηθεί αν υπάρχουν και ποιες είναι οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για τα φύλα, αν επηρεάζουν μαθητές και μαθήτριες στην επιλογή φοίτησης στα ΕΠΑΛ και αν το σχολικό πλαίσιο δίνει το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής στα άτομα να σχεδιάσουν την επαγγελματική τους πορεία απαλλαγμένοι από έμφυλα στερεότυπα.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν είναι τα εξής:

- ✓ Ποιες αντιλήψεις επικρατούν αναφορικά με τους ρόλους των φύλων στους μαθητές και τις μαθήτριες των σχολείων ΕΠΑΛ; Αναπαράγει ο λόγος τους έμφυλα στερεότυπα και διακρίσεις βασισμένες στο φύλο;
- ✓ Οι αντιλήψεις τους για το φύλο επηρεάζουν τη λήψη απόφασης για την επιλογή σπουδών; Σε ποιο βαθμό καθορίζουν τις εκπαιδευτικές επιλογές στα Επαγγελματικά Λύκεια;
- ✓ Υπάρχουν δυσκολίες και εμπόδια στους μαθητές και μαθήτριες διαφορετικού φύλου που επιλέγουν να φοιτήσουν σε εκπαιδευτικές ειδικότητες/χώρους στους οποίους πλεονάζουν οι άνδρες ή γυναίκες αντίστοιχα, και στερεοτυπικά χαρακτηρίζονται «αντρικές» ή «γυναικείες»;
- ✓ Ποιες συνέπειες δημιουργούν οι πιθανές δυσκολίες στη συνύπαρξη αυτή για τα άτομα και τις εκπαιδευτικές τους πορείες στο σχολείο;

Από την ποιοτική ανάλυση των συνεντεύξεων φάνηκε ότι τα έμφυλα στερεότυπα εμπεριέχονται στο λόγο των παιδιών και υποδεικνύουν τα βήματα και τη μελλοντική πορεία τους στο σχολείο αλλά και στον εργασιακό χώρο. Οι απόψεις της οικογένειας, της ομάδας συνομηλίκων και τις κοινωνίας σχετικά με το φύλο διαμορφώνουν τον τρόπο σκέψης και τον λόγο κάποιων παιδιών και τους ορίζουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο θεωρούν ότι είναι επιθυμητό να κινηθούν, κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά την ολοκλήρωση της επαγγελματικής τους εκπαίδευσης. Οι μαθήτριες επιλέγουν την ειδίκευσή τους δίνοντας μικρότερη σημασία στον παράγοντα του φύλου. Κατανοούν όμως ότι σε κάποιες περιπτώσεις υπάρχει δυσκολία ένταξης σε επαγγελματικό χώρο όπου πλεονάζουν οι άντρες. Οι μαθητές στρέφονται κυρίως σε «ανδρικούς» εκπαιδευτικούς και επαγγελματικούς κλάδους για λόγους που φαίνεται να σχετίζονται με τη διασφάλιση της ανδρικής ταυτότητας. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι τελικά τα στερεότυπα περιορίζουν την ελεύθερη επιλογή και την εξέλιξη των ατόμων σε σημαντικό βαθμό και προσανατολίζουν σε εκπαιδευτικούς και επαγγελματικούς τομείς οι οποίοι στερεοτυπικά «ταιριάζουν» στο φύλο τους.

Λέξεις κλειδιά: φύλο, έμφυλα στερεότυπα, εκπαιδευτικές επιλογές, ΕΠΑΛ

Ταυτότητες των οικονομολόγων γυναικών εκπαιδευτικών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα

Θεοδοσία Γιαννακοπούλου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
Giannakopouloutheodosia@hotmail.com
Επόπτρια: Ελένη Χοντολίδου

Η ανισότητα των φύλων λαμβάνει χώρα σε διαφορετικούς πολιτισμούς του κόσμου με διαφορετικό όμως τρόπο και διαφορετική ένταση και συχνότητα. Η συμμετοχή των γυναικών στην εκπαίδευση αμβλύνεται από ποικίλους εξωτερικούς παράγοντες οι οποίοι είναι σχεδόν αμετάβλητοι, ειδικότερα σε μια αναπτυσσόμενη χώρα το φύλο διαδραματίζει ζωτικό ρόλο στον καθορισμό των πιθανοτήτων απόκτησης ανώτερων εκπαιδευτικών προσόντων. Η εκπαίδευση των γυναικών διαδραματίζει σοβαρό ρόλο στην ανάπτυξη και σωστή λειτουργία των μετέπειτα αναπτυσσόμενων κοινωνιών. Στην πραγματικότητα, η

ανισότητα των φύλων στην εκπαίδευση είναι ένα ζωτικό πρόβλημα τόσο για τις ανεπτυγμένες όσο και για τις αναπτυσσόμενες χώρες.

Μεταξύ των κοινωνικών επιστημών, οι οικονομικές επιστήμες φαίνεται να κατέχουν μια εξέχουσα θέση. Ως κοινωνικός κλάδος έχει αυστηρή γλώσσα, εστιάζει στον ορθολογισμό, την ισορροπία και την αποτελεσματικότητα. Η διδασκαλία των συγκεκριμένων μαθημάτων στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση από οικονομολόγους εκπαιδευτικούς προσφέρει στους μαθητές εκτός από βασικές γνώσεις για το αντικείμενο, γνώσεις βασικές και απαραίτητες για την καλλιέργεια οικονομικής σκέψης. Εξάλλου η σπουδαιότητα βασικών αρχών και εννοιών που καλλιεργούν την οικονομική σκέψη αποτελεί βασική αρμοδιότητα του οικονομολόγου εκπαιδευτικού για την προαγωγή της οικονομικής ευημερίας των μαθητών ως μελλοντικούς πολίτες. Δυστυχώς λόγω της ανταγωνιστικής ακαδημαϊκής κουλτούρας του επαγγέλματος μπορεί να αποτρέψει τις γυναίκες να μπουν στο επάγγελμα. Όσον αφορά την ερευνητική δραστηριότητα στην περίοδο της πανδημίας, ο καταμερισμός της εργασίας στο σπίτι, η επιφυλακτικότητα των γυναικών απέναντι στον κίνδυνο και ο συνδυασμός άλλων άτυπων συμπτώσεων, ήταν επιζήμιος για τις γυναίκες οικονομολόγους-ερευνήτριες. Η μεταπτυχιακή μου εργασία παρουσιάζει και διερευνά τις ταυτότητες των γυναικών οικονομολόγων εκπαιδευτικών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ως μέθοδος χρησιμοποιείται η επισκόπηση πεδίου με εργαλείο το ερωτηματολόγιο και τις συνεντεύξεις που αναλύονται με θεματική ανάλυση και ανάλυση περιεχομένου.

Μέσω των ερωτηματολογίων-συνεντεύξεων στις εκπαιδευτικούς-οικονομολόγους συλλέχθηκαν στοιχεία ώστε να μελετηθούν οι ταυτότητες των οικονομολόγων, αναλόγως των χαρακτηριστικών αλλά και τυπικών και επιπλέον προσόντων τους. Αναδύονται οι λόγοι για τους οποίους επιλέγουν οι γυναίκες να ασχοληθούν με την εκπαίδευση. Επιπλέον εντοπίζονται και πιθανά προβλήματα τα οποία υπάρχουν σήμερα στη διδασκαλία των οικονομικών μαθημάτων, καθώς και η ποιότητα του μαθήματος και με ποιον τρόπο αντιμετωπίζεται από τις εκπαιδευτικούς. Τέλος, διερευνώνται οι ανισότητες που δημιουργούνται λόγω του φύλου των οικονομολόγων και των καθημερινών υποχρεώσεων τους που επηρεάζουν τις επιδόσεις και την επαγγελματική τους εξέλιξη. Η επιλογή του δείγματος ήταν τυχαία. Οι συνεντεύξεις έγιναν όλες σε γυναίκες που διδάσκουν σε δημόσια εκπαιδευτικά ιδρύματα, επτά στο σύνολο.

Πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις στις εκπαιδευτικούς του δείγματος, με τυπικές πληροφορίες και τα προσόντα της καθεμιάς (μετεκπαιδύσεις...) και στη συνέχεια εστίασαμε στη διδασκαλία, στα οικονομικά μαθήματα στο σχολείο, στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν εντός και εκτός σχολείου.

Μέσω της θεματικής ανάλυσης προέκυψαν τα εξής:

- ✓ Ο λόγος για τον οποίο οι γυναίκες επιλέγουν την εκπαίδευση είναι το ότι βρίσκονται δίπλα σε παιδιά και προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο. Συγκεκριμένα οι γυναίκες οικονομολόγοι έχουν ως στόχο την επίτευξη οικονομικού αλφαριθμητισμού για τη μετέπειτα ζωή των μαθητών.
- ✓ Όσο περνούν τα χρόνια γίνεται ακόμα πιο δύσκολο να καταφέρει η εκπαιδευτικός να διδάξει σε σχολείο, καθώς απαιτούνται περισσότερα προσόντα συνέχεια, οπότε αυξάνεται ο μέσος όρος ηλικίας εκπαιδευτικών στα σχολεία.
- ✓ Τα οικονομικά μαθήματα δεν αντιμετωπίζονται με τον ίδιο σεβασμό τόσο από τους μαθητές όσο και από τους γονείς τους. Το μόνο μάθημα για το οποίο παρατηρείται

ενδιαφέρον από τους γονείς και από τους μαθητές είναι του Α.Ο.Θ και αυτό μόνο στο κομμάτι των επιδόσεων και όχι της ουσιαστικής γνώσης.

- ✓ Οι γυναίκες εκπαιδευτικοί λαμβάνουν πολύ σημαντικά υπόψιν τους τα σχόλια των μαθητών ώστε να καλυτερεύσουν το επίπεδο της διδασκαλίας τους.
- ✓ Όσον αφορά τα επιμορφωτικά σεμινάρια, θέλουν να συμμετέχουν ώστε να αυξήσουν την ποιότητα της διδασκαλίας τους, ωστόσο θεωρούν ότι δεν είναι προσβάσιμα, δεν υπάρχει επαρκής χρόνος για τις ίδιες ώστε να συμμετέχουν και, επίσης, υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης.
- ✓ Δεν υπάρχει επαρκής στήριξη από συμβούλους, και πολλές φορές η τυπική εκπαίδευση που απαιτείται για να εργαστείς σε σχολείο ως οικονομολόγος δεν είναι αρκετή ώστε να είσαι αποτελεσματική και κατάλληλη για να διδάσκεις ανήλικους μαθητές.
- ✓ Παρατηρήθηκε μία δυσανασχέτηση των οικονομολόγων σε θέματα φυλετικών διακρίσεων: οι μαθητές δεν σέβονται πολλές φορές τις γυναίκες καθηγήτριες, σε αντίθεση με άνδρες συναδέλφους και οι άνδρες συνάδελφοί τους αναλαμβάνουν ηγετικές θέσεις στη διοίκηση του εσωτερικού των σχολείων, πολλές φορές, αυθαίρετα.
- ✓ Η επαγγελματική τους ταυτότητα, πολλές φορές, μένει πίσω λόγω του οικογενειακού φόρτου που «πέφτει» πάνω τους, πράγμα που πιστεύουν ότι έχει τις ρίζες του στα κοινωνικά στερεότυπα που θεωρούν τη γυναίκα υπεύθυνη του σπιτιού.

Λέξεις κλειδιά: Οικονομολόγοι, Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, φυλετική διάκριση, Ελλάδα

ΕΝΟΤΗΤΑ: Ιστορία της Εκπαίδευσης

Οι Χρηστομάθειες ως διδακτικά εγχειρίδια του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών στα *Ελληνικά Σχολεία* του ελληνικού κράτους (1836-1929)

Ευμορφία Καρακατσάνη

υποψήφια Δρ

ekarak@sch.gr

Επόπτης: Βασίλης Φούκας

Βασικό ερευνητικό ζητούμενο της εργασίας αποτελεί η ανάχνευση του ρόλου και του σκοπού του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών, όπως αυτοί προκύπτουν από τη μελέτη τόσο των *Χρηστομαθειών*, δηλαδή των διδακτικών εγχειριδίων του μαθήματος, όσο και των Αναλυτικών και Ωρολογίων Προγραμμάτων για τα τριτάξια *Ελληνικά Σχολεία* της μέσης εκπαίδευσης στο ελληνικό κράτος κατά την περίοδο 1836-1929.

Ειδικότερα, μεταξύ των επιμέρους στόχων της εργασίας είναι και οι ακόλουθοι:

- ✓ Ποιοι είναι οι στόχοι του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών στα *Ελληνικά Σχολεία*, όπως αυτοί προκύπτουν από τη μελέτη των πηγών;
- ✓ Ποια είναι η θέση του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών στη διάρθρωση του σχολικού προγράμματος στα *Ελληνικά Σχολεία*;
- ✓ Ποιο είναι το περιεχόμενο των *Χρηστομαθειών*; Δηλαδή, ποιοι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς και ποια έργα τους επιλέγονται;
- ✓ Ποιοι ήταν οι λόγοι που οδήγησαν στις συγκεκριμένες επιλογές; Ποιος κώδικας αξιών προκύπτει από τα κείμενα που επιλέγονται και διδάσκονται;
- ✓ Ποιες μέθοδοι και διδακτικές πρακτικές προτείνονται και χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών;

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων χρησιμοποιείται η ιστορική-ερμηνευτική μέθοδος σε συνδυασμό με την ποιοτική και ποσοτική ανάλυση περιεχομένου.

Όσον αφορά στις υπό εξέταση *Χρηστομάθειες*, τις βασικές πρωτογενείς πηγές της έρευνας, η επιλογή τους έγινε με βάση συγκεκριμένα κριτήρια. Για τη Γ΄ τάξη των *Ελληνικών Σχολείων* επιλέχθηκαν δεκαέξι τόμοι *Χρηστομαθειών*, από τους οποίους οι δύο δεν έχει καταστεί ακόμη δυνατό να μελετηθούν. Από τη μελέτη των δεκατεσσάρων τόμων για την προαναφερθείσα τάξη έχουν έως τώρα προκύψει τα ακόλουθα συμπεράσματα:

- ✓ Ο Γ΄ τόμος των *Χρηστομαθειών* του Θ. Φαρμακίδη (1836) και του Α.Ρ. Ραγκαβή (1844), στις οποίες η κατάταξη των κειμένων γίνεται με κριτήριο το επίπεδο δυσκολίας που παρουσιάζει η γλωσσική μορφή του κάθε έργου, είναι ο μόνος από τους τρεις που περιλαμβάνει ποιητικά κείμενα.
- ✓ Στις ίδιες *Χρηστομάθειες* επιχειρείται η γνωριμία των μαθητών με διαφορετικά είδη του πεζού (π.χ. ιστοριογραφία, ρητορική, φιλοσοφία, επιστημονική πεζογραφία) και του ποιητικού λόγου (π.χ. έπος, λυρική ποίηση, δράμα).
- ✓ Σταδιακά παρατηρείται αφενός μείωση και απλούστευση της διδακτέας ύλης και αφετέρου δραστηκός περιορισμός των συγγραφέων και των έργων που επιλέγονται προς διδασκαλία.
- ✓ Από το 1884 έως το 1929 ο Ξενοφών διδάσκεται στη Γ΄ τάξη σχεδόν αποκλειστικά, με ιδιαίτερη προτίμηση στα έργα του: *Ελληνικά* και *Κύρου Παιδεία*.

- ✓ Η επιλογή των έργων κατά την προαναφερθείσα περίοδο, 1884 έως 1929 (Ξενοφώντος, *Κύρου Ανάβαση*, *Ελληνικά* και *Κύρου Παιδεία*, Πλουτάρχου, *Βίοι Παράλληλοι* (Θεμιστοκλής ή Αριστείδης) και Λουκιανού, *Ενύπνιον* ή *Ανάχαρσις*), μπορεί να αποδοθεί στις ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες της περιόδου (π.χ. βαλκανικοί πόλεμοι), όπως αποδεικνύεται και από τους Προλόγους κάποιων *Χρηστομαθειών*.
- ✓ Διαπιστώνεται ότι ορισμένοι από τους συντάκτες των *Χρηστομαθειών* παραθέτουν ολόκληρο το αρχαίο κείμενο, χωρίς να προβαίνουν σε επιλογή χωρίων, αν και στα Προγράμματα αναφέρεται η διδασκαλία μερών «κατ' εκλογήν». Στις περιπτώσεις που γίνεται επιλογή χωρίων παρατηρείται ότι οι συντάκτες των διαφόρων *Χρηστομαθειών* συγκλίνουν σε γενικές γραμμές στις επιλογές τους.
- ✓ Από τις αρχές του 20ού αιώνα τα κάθε είδους σχόλια επί του κειμένου παρατίθενται στο τέλος του διδακτικού εγχειριδίου και όχι στο τέλος κάθε σελίδας, με στόχο την ανάπτυξη και καλλιέργεια της αυτενέργειας των μαθητών, σύμφωνα με τις οδηγίες του αρμόδιου Υπουργείου. Επιπλέον, οι σημειώσεις αυτές φιλοδοξούν να αντικαταστήσουν το «τετράδιο λέξεων και φράσεων της αρχαίας ελληνικής» που βρισκόταν σε χρήση εκείνη την περίοδο.
- ✓ Επίσης από τις αρχές του 20ού αιώνα δίνεται έμφαση στον σχηματισμό σαφούς και πλήρους εικόνας του συνολικού νοήματος του αρχαίου κειμένου. Έτσι, το κείμενο χωρίζεται σε «μεθοδικές» ενότητες, πριν από τις οποίες παρατίθενται πλαγιότιτλοι, ενώ υπάρχουν και περιλήψεις των τμημάτων του αρχαίου κειμένου, τα οποία παραλείπονται.
- ✓ Πολύ σημαντικά για την καλύτερη κατανόηση των έργων κρίνονται και τα εποπτικά μέσα (σχεδιαγράμματα, χάρτες, εικόνες), γεγονός το οποίο αποτυπώνεται στην καταγραφή τους είτε στο εξώφυλλο είτε στους Προλόγους ορισμένων *Χρηστομαθειών*.
- ✓ Με το πέρασμα των ετών οριστικοποιείται η παράθεση πριν από το αρχαίο κείμενο πληροφοριών που σχετίζονται με τη ζωή και την εργογραφία του κάθε συγγραφέα, περιλαμβάνοντας, ωστόσο, τις απολύτως αναγκαίες πληροφορίες, σύμφωνα με τις οδηγίες του αρμόδιου Υπουργείου.
- ✓ Με βάση τα επιλεγμένα έργα, διαπιστώνεται ότι πρόθεση της πολιτείας, κατά τη μελετώμενη χρονική περίοδο, ήταν η διαμόρφωση μαθητών οι οποίοι: α) θα είναι άριστοι γνώστες της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, β) θα είναι, κυρίως, ηθικοί άνθρωποι, γ) θα είναι χρηστοί πολίτες, δ) θα έχουν γνώση του ένδοξου ιστορικού τους παρελθόντος, η οποία χρησιμοποιείται ως στοιχείο δόμησης της εθνικής τους ταυτότητας, ώστε να είναι πρόθυμοι να αγωνιστούν για την πατρίδα τους και ε) θα έχουν σφαιρικές/εγκυκλοπαιδικές γνώσεις.
- ✓ Δεν δίνεται η ίδια βαρύτητα σε όλους τους προαναφερθέντες στόχους, με εξαίρεση τον πρώτο, καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου. Ενδεικτικά αναφέρεται, με βάση και όσα προηγουμένως αναφέρθηκαν, ότι ο τέταρτος στόχος φαίνεται να υπερτερεί από το 1884 κ.ε.
- ✓ Ο ηθικός προσανατολισμός του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών καταδεικνύεται όχι μόνο από τις ηθικές αξίες που εντοπίζονται στα επιλεγμένα έργα και από τους τίτλους ορισμένων από αυτά, αλλά και από τις παραλείψεις χωρίων ή ακόμη και φράσεων με περιεχόμενο που θεωρείται ακατάλληλο για τους μαθητές.

Μίλτος Κουντουράς: οι «κρίσεις» των σχολικών εγχειριδίων ως καθρέφτης της σχολικής πραγματικότητας

Δέσποινα Τσίντζα

υποψήφια Δρ

desptsintza@gmail.com

Επόπτης: Βασίλης Φούκας

Ο Μίλτος Κουντουράς (1889-1940), παιδαγωγός, δημοτικιστής, διευθυντής του Διδασκαλείου Θηλέων Θεσσαλονίκης προάγεται το 1930 στο Υπουργείο Παιδείας ως Εκπαιδευτικός Σύμβουλος και μέλος του Εκπαιδευτικού Γνωμοδοτικού Συμβουλίου στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1929 (1930-1932) (Ε.τ.Κ. 169/Α'/16-05-1930). Κατά τη χάραξη της εκπαιδευτικής πολιτικής των Φιλελευθέρων αναλαμβάνει νομοθετικό έργο στο οποίο αντικατοπτρίζονται οι απόψεις, οι ιδέες και η ιδιοσυγκρασία του ανθρώπου-δασκάλου. Στο έργο, αυτό, περιλαμβάνεται και η νομοθεσία «Περί των σχολικών βιβλίων» (Ν. 5045, Ε.τ.Κ. 165/Α'/23-06-1931) σύμφωνα με την οποία, τα σχολικά εγχειρίδια διαχωρίζονται σε διδακτικά, βοηθήματα και ελεύθερα αναγνώσματα. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της έγκειται στο γεγονός ότι η εκπαίδευση απελευθερώνεται από το ένα και μοναδικό σχολικό εγχειρίδιο.

Στο πλαίσιο της δράσης του Μίλτου Κουντουρά στο Γνωμοδοτικό Συμβούλιο εντάσσεται και το έργο της «κρίσης», της αξιολόγησης, δηλαδή, των σχολικών βιβλίων¹, το οποίο εκτείνεται σε διάστημα δύομιση περίπου ετών. Ο Μίλτος Κουντουράς αξιολόγησε περίπου 400 διδακτικά βιβλία, 300 βοηθήματα και 150 ελεύθερα αναγνώσματα.² «[...] Πρέπει πρώτα να χαλάσω όλο αυτό το παλιό χρυσαμένο ψέμα και την υπνωτιστική κατάσταση [...]. Θα επέλθη [...] ένα χάος [...]. Όμως μόνο απ' αυτό το χάος θα βγη και θα σχηματισθή [...] η συνείδηση του μαθητή της αύριο» (Αρχείο Μίλτου Κουντουρά, στο εξής Μ.Κ.). Η αντίληψή του αυτή είναι έκδηλη και στην τεχνική που ακολουθεί κατά την κρίση των σχολικών εγχειριδίων.

Η παρούσα εισήγηση στηρίζεται σε χειρόγραφη έκθεση σχολικών βιβλίων που βρέθηκε στο προσωπικό αρχείο του Μίλτου Κουντουρά και αποτελεί τμήμα της υπό εξέλιξη διδακτορικής διατριβής με τίτλο: *Ο δρόμος ενός «αθόρυβου» παιδαγωγού. Η φιλοσοφία, η εκπαιδευτική δράση και η συμβολή του Μίλτου Κουντουρά στην εκπαιδευτική πολιτική του νεοελληνικού κράτους*. Μέσα από τα χειρόγραφα του παιδαγωγού γίνεται έκδηλο το «πιστεύω» του ότι η εκπαιδευτική αναγέννηση που προσδοκούσε θα είχε φορέα το σχολικό βιβλίο που αποτελούσε τη μοναδική πηγή πληροφόρησης του μαθητή και της μαθήτριας. Για τον παιδαγωγό το σχολικό βιβλίο όφειλε «να είναι ζωή» και να προετοιμάζει το παιδί «να ξεχυθεί ελεύθερο» (Αρχείο Μ.Κ.) και απαλλαγμένο από οτιδήποτε το περιόριζε.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να γίνει μια ευσύνοπτη εισαγωγή στο μεγάλο έργο της αξιολόγησης των σχολικών βιβλίων που ανέλαβε ο Μίλτος Κουντουράς. Η

¹ Αναφερόμενοι στο έργο της κρίσης και τον όρο σχολικά βιβλία στο εξής, συμπεριλαμβάνονται εκτός από τα σχολικά εγχειρίδια, τα βοηθήματα και τα ελεύθερα αναγνώσματα.

² Οι συγκεκριμένοι αριθμοί αντλούνται από το υπό εξέταση αρχείο και ενδέχεται να διαφοροποιηθούν κατά τη διάρκεια της έρευνας.

συγκεκριμένη ιστορική έρευνα στοχεύει να αναδείξει με μια πρώτη ματιά την κατάσταση που κλήθηκε να αντιμετωπίσει και να μεταβάλλει ο παιδαγωγός από τη θέση του Συμβούλου σχετικά με τα σχολικά βιβλία που προορίζονταν προς χρήση στην αίθουσα διδασκαλίας. Επιπλέον, να φανερωθούν η φιλοσοφία και οι πεποιθήσεις του αναφορικά με το σχολικό βιβλίο. Τέλος, να αναδειχθούν μέσα από τις αρχές που τον καθοδηγούσαν στην «κρίση», οι προσδοκίες του για την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και ικανότητας των παιδιών που θα αποτελούσαν τους αυριανούς πολίτες της ελληνικής κοινωνίας.

Η έρευνα είναι αρχειακή και η μέθοδος που ακολουθείται είναι η ιστορική ερμηνευτική που χρησιμοποιείται για να κατανοήσουμε, να ερμηνεύσουμε και να επεξεργαστούμε τις πηγές με βάση ιστορικά, κοινωνικά και ιδεολογικά κριτήρια, ώστε να συνάξουμε τα συμπεράσματά μας. Το υλικό που χρησιμοποιείται αποτελείται, κυρίως από πρωτογενείς πηγές και συμπληρώνεται με έμμεσες και δευτερογενείς. Ειδικότερα, μελετάται υλικό από επίσημες πηγές, όπως νομοθετικά κείμενα, Φ.Ε.Κ., εφημέρες πηγές, όπως ο έντυπος ημερήσιος και περιοδικός Τύπος της υπό μελέτη εποχής και πλήθος αδημοσίευτων πηγών. Από αυτές, αξίζει να αναφερθούν τα κείμενα ιδιωτικού χαρακτήρα, τα οποία προέρχονται από το προσωπικό και ιδιωτικό αρχείο του Μίλτου Κουντουρά.

Η επιτόπου έρευνα στο εν λόγω αρχείο, ανέδειξε τη συγκεκριμένη δεκαεξασέλιδη έκθεση, η οποία εντοπίστηκε αταξινόμητη. Είναι χειρόγραφη, γραμμένη με την πένα του Μίλτου Κουντουρά αλλά παρέμεινε ανολοκλήρωτη, καθώς διακόπτεται απότομα. Ωστόσο, τα στοιχεία που παρέχει είναι πολύ σημαντικά και καθοδηγητικά για να αξιολογήσουμε, σε ένα αρχικό επίπεδο, την ποσότητα αλλά και ποιότητα των σχολικών βιβλίων που αξιολογεί ο παιδαγωγός, τους λόγους που οδηγούν το Υπουργείο Παιδείας στην αξιολόγησή τους, τον υφιστάμενο τρόπο γραφής και τις προσδοκίες για την αλλαγή του σχολικού βιβλίου.

Η εργασία αυτή έρχεται να εισαγάγει τον ιστορικό της εκπαίδευσης και τον ερευνητή του σχολικού βιβλίου στη σκέψη ενός μεγάλου παιδαγωγού που συνέβαλε τα μέγιστα ως δευτεραγωνιστής στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929.

Ο Μίλτος Κουντουράς από τη θέση του Συμβούλου κλήθηκε ως στενός συνεργάτης του Υπουργού Παιδείας, Γεωργίου Παπανδρέου να συντάξει τη νομοθεσία για τα σχολικά βιβλία. Ο Ν. 5045/1931 που συνέταξε θεωρείται μοναδικός στην ελληνική εκπαιδευτική νομοθεσία ως προς τη στάση του απέναντι στη γνώση, το σχολικό βιβλίο και τη διαδικασία της μάθησης. Στο πλαίσιο του νομοθετικού του έργου, ανήκει και η αξιολόγηση των σχολικών βιβλίων. Στο πρόσωπο, μάλιστα, του Μίλτου Κουντουρά συνδυάζεται τόσο ο νομοθέτης όσο και ο κριτής, αφού είναι ο ίδιος άνθρωπος που νομοθετεί την αξιολόγηση και μετέπειτα, την εκτελεί.

Συντάσσοντας τις «αρχές» του, έθεσε ως στόχο της αξιολόγησης να αποδιώξει από το σχολείο τα συμφέροντα των εκδοτών, τα οικονομικά κίνητρα, τους τρόπους διάχυσης ιδεολογιών και τις προσδοκίες ανάδειξης συγγραφέων και τελικά, να καταφέρει το αποτέλεσμα που οραματιζόταν για την εκπαίδευση, «να ξυπνήσει στο παιδί τον άπειρο ψυχικό κ' πνευματικό κόσμο του» (Αρχείο Μ.Κ.).

Στην αντίληψη του παιδαγωγού, που εκφράζεται μέσω της νομοθεσίας του, σχολικό βιβλίο, δάσκαλος και μαθητής και μαθήτρια αναλαμβάνουν διαφορετικούς από τους έως τότε καθιερωμένους ρόλους. Το σχολικό βιβλίο αποτελεί ένα διάγραμμα για περαιτέρω έρευνα και μελέτη την οποία διεκπεραιώνει ο μαθητής/μαθήτρια σε συνεργασία με τον δάσκαλο

αντιμετωπίζοντας κριτικά τη γνώση με ιδεώδες αποτέλεσμα τη διαρκή βελτίωση του σχολικού βιβλίου.

Η διαδικασία της κρίσης των σχολικών εγχειριδίων έθετε ως απώτερο σκοπό να εμπλουτιστεί το ελληνικό σχολείο με κατάλληλα βοηθήματα και βιβλία της ελληνικής φιλολογίας δηλώνοντας την απόρριψη της αυθεντίας του ενός σχολικού βιβλίου και προωθώντας την ενεργητική και κριτική στάση τόσο του δασκάλου όσο και του μαθητή στη βάση της άποψης ότι η γνώση δεν είναι μονοσήμαντη.

Το σχολικό βιβλίο ως καθρέφτης και φορέας ιδεολογιών, γνώσεων και πεποιθήσεων έπρεπε να μεταβληθεί μέσω της αξιολόγησης ώστε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας και στα κελεύσματα της σύγχρονης παιδαγωγικής. Ο Μίλτος Κουντουράς αναφερόταν στο «*ξαναφτιάξιμο [...] με νέες απόψεις α') στη ψυχή, β') στη σκέψη γ') στην αρχιτεκτονική*» (Αρχείο Μ.Κ.) του βιβλίου με μοναδικό ζητούμενο το παιδί να κατανοεί και να αισθάνεται βαθιά τη γνώση στηριζόμενο στην κρίση του.

Λέξεις-Κλειδιά: Μίλτος Κουντουράς, σχολικό εγχειρίδιο, εκπαιδευτική πολιτική, μεταρρύθμιση 1929.

Από τον Εμφύλιο στο Μετεμφυλιακό Κράτος: η περίπτωση του Υπουργού Παιδείας Κωνσταντίνου Τσάτσου (1949-1950)

*Θεόδωρος Γ. Σαραϊδάρης
υποψήφιος Δρ*

atsaraidaris@gmail.com&saraidar@edlit.auth.gr

Επόπτης: Βασίλης Φούκας

Έως τώρα ο Κωνσταντίνος Τσάτσος έχει μελετηθεί ως ακαδημαϊκός, ως πολιτικός, ως συγγραφέας, ως φιλόσοφος, αλλά όχι επαρκώς μέσα από το πρίσμα της Ιστορίας της Εκπαίδευσης. Η υπουργία του Τσάτσου (1949-1950) εγκαινιάζει τη νέα μετεμφυλιακή εποχή, επιχειρεί να περιγράψει τους όρους συγκρότησης της κοινωνίας στην καινούργια φάση και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ιστορική. Η περίοδος αυτή της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα εξετάζεται από τους ιστορικούς στο πλαίσιο του στρατιωτικού, διοικητικού και γενικότερου οικονομικού τομέα. Για τα εκπαιδευτικά θέματα και για την πολιτική που εφαρμόστηκε σε αυτά, οι αναφορές των ιστορικών της εκπαίδευσης είναι γενικές και δεν έχουν μελετηθεί διεξοδικά αρχεία και πηγές που θα μάς διαφωτίσουν περισσότερο, για το εκπαιδευτικό ιστορικό συνεχές.

Η διατριβή αυτή μέσα από την ιστορική - ερμηνευτική μέθοδο φιλοδοξεί να παρουσιάσει τα αρχεία αυτά στο πλαίσιο της ορθολογικής διάταξής τους στον χώρο και στον χρόνο δράσης, ώστε να καλύψει ορισμένα κενά και να παρέχει χρήσιμη πληροφόρηση στην έρευνα για την εκπαίδευση στην Ελλάδα. Αποσκοπεί να ενισχύσει την υπάρχουσα βιβλιογραφία με την παρουσίαση και ερμηνεία του εκπαιδευτικού έργου του Τσάτσου και από την άλλη να διερευνήσει και να αναλύσει μέσα από το προσωπικό του αρχείο τις γενικότερες παιδαγωγικές του απόψεις και τον ρόλο που αυτές διαδραμάτισαν στις μετέπειτα εκπαιδευτικές εξελίξεις.

Η θητεία του Κωνσταντίνου Τσάτσου στο Υπουργείο Παιδείας διήρκεσε ένα έτος. Στη μέση της θητείας του πεθαίνει ο τότε πρωθυπουργός Θεμιστοκλής Σοφούλης και τον διαδέχεται ο Αλέξανδρος Διομήδης. Κατά το έτος θητείας του στο Υπουργείο Παιδείας φρόντισε να πάρει πολλές πιστώσεις από το Πρόγραμμα Επενδύσεων, που τότε το κατάρτιζε και το χρηματοδοτούσε η Αμερικανική Αποστολή. Κατά τη διάρκεια της θητείας του αυτής έχουμε την ανασύσταση της Ο.Λ.Μ.Ε., τη σύνταξη δύο εγκυκλίων βασικής σημασίας για τη λειτουργία της Μέσης και Δημοτικής Εκπαίδευσης.

Ο Κωνσταντίνος Τσάτσος επανέφερε σε ισχύ τους από ετών κατηρημένους εκπαιδευτικούς νόμους και προσπάθησε να αποκαταστήσει την τάξη και τη νομιμότητα στην εκπαίδευση. Πέτυχε την αύξηση των πιστώσεων για την ανοικοδόμηση των σχολείων, εισήγαγε το μάθημα της Αγωγής του Πολίτη, ενίσχυσε οικονομικά τα σχολικά γυμναστήρια, οργάνωσε το πρώτο μεταπολεμικό συνέδριο επιθεωρητών Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαίδευσης. Για την καταπολέμηση της εκμετάλλευσης, της οποίας ήταν θύματα τα εργαζόμενα παιδιά του λαού από μέρους των ιδιοκτητών ιδιωτικών νυχτερινών γυμνασίων, ίδρυσε τα δημόσια νυχτερινά γυμνάσια.

Για να είναι μία τέτοια μελέτη έγκυρη και αξιόπιστη πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο εκτυλίσσεται η εκπαιδευτική πολιτική και η εκπαιδευτική δράση και την άμεση συνάρτηση των κοινωνικών συνθηκών και των εκπαιδευτικών προτεραιοτήτων. Σκοπός μας είναι όλα αυτά να αναδειχθούν και να παρουσιαστούν για να κατανοήσουμε και να ερμηνεύσουμε καλύτερα το εκπαιδευτικό αποτύπωμα του Τσάτσου. Με βάση το αρχείο του Κωνσταντίνου Τσάτσου, την προσωπική του εργογραφία και με δεδομένο ότι αναφερόμαστε σε μία περίοδο με έντονες μεταβολές, η διατριβή επιδιώκει να προσεγγίσει και να αναπτύξει, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, την πληρέστερη διερεύνηση των εκπαιδευτικών πραγμάτων την πρώτη χρονιά της μετεμφυλιακής περιόδου στην Ελλάδα.

Οι προβληματισμοί αυτοί αποτέλεσαν τη βάση της βιβλιογραφικής αναζήτησης και οδήγησαν στον σχηματισμό των ερευνητικών ερωτημάτων σχετικά με το εκπαιδευτικό σύστημα της περιόδου, τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν και αυτές που έμειναν μόνο στις εισηγητικές εκθέσεις και στα σχέδια Νόμου, τις αντιδράσεις που προκάλεσαν πολιτικά και κοινωνικά, τους παράγοντες που επηρέασαν τη συγκεκριμένη εκπαιδευτική πολιτική, τη σημασία που δίνονταν στα εκπαιδευτικά θέματα, το πολιτικό εκπαιδευτικό αποτύπωμα του Τσάτσου που τον διαφοροποιεί, τη στάση του τύπου, τα πρόσωπα που τον επηρέασαν, τη θέση και στάση του στο ζήτημα της γλώσσας.

Η έως τώρα έρευνα κατέδειξε ότι διακυβεύματα στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής συνέβαλαν στην ανασύσταση της Ομοσπονδίας της Ο.Λ.Μ.Ε. τον Μάιο του 1949. Την άνοιξη εκείνου του χρόνου οι εκπαιδευτικοί βρίσκονταν σε αναβρασμό εν όψει της ψήφισης νέου Συντάγματος, της κατάρτισης νέου δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα και της θέσπισης δημοσιοϋπαλληλικού μισθολογίου. Στο πλαίσιο των σχετικών ζυμώσεων οι εκπαιδευτικοί διεκδικούσαν συνταγματικά κατοχυρωμένες συνδικαλιστικές ελευθερίες, διεύρυνση των ανώτερων θέσεων και όρους καλύτερης βαθμολογικής εξέλιξης, καθώς και αυξήσεις στους μισθούς τους. Την ίδια χρονιά κάποιες από τις επιλογές του ανήκοντος στο κόμμα των Φιλελευθέρων του υπουργού Παιδείας Κωνσταντίνου Τσάτσου προκάλεσαν την αντίδραση προσώπων και συλλογικών οργάνων της συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης. Η επανίδρυση της Ο.Λ.Μ.Ε. συνιστά έκφραση της δραστηριοποίησης φυσικών και συλλογικών υποκειμένων της μερίδας αυτής της αστικής τάξης –που διαγκωνίζονταν με τη

φιλελεύθερη για τον έλεγχο της εξουσίας– να συμπήξουν έναν ακόμη μηχανισμό ιδεολογικού ελέγχου, ώστε οι απόψεις της να καταστούν κυρίαρχες στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Η κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας», επιχείρησε το 1949 να προβεί σε μεταρρύθμιση της Μ.Ε. Τα σχετικά νομοσχέδια, που περιείχαν και τη βαθμολογική και μισθολογική διαβάθμιση, φέρουν την υπογραφή του Τσάτσου, ανακλούν την πολιτική και ιδεολογική σύμπλευση των δύο μεγάλων παραδοσιακών κομματικών αντιπάλων που είχε επισφραγισθεί τον Σεπτέμβριο του 1947 και είχε περιορίσει δραστικά την απήχηση των δημοτικιστών διανοουμένων. Οι αντιδράσεις που συνάντησαν τα νομοσχέδια του Τσάτσου σε συνδυασμό με τις πολιτικές εξελίξεις είχαν ως αποτέλεσμα να μη γίνουν νόμοι του κράτους. Σε αυτό συνέτειναν οι αντιδράσεις των πανεπιστημιακών κύκλων, οι σφοδρές επικρίσεις των υπερσυντηρητικών συνδικαλιστών, ο σάλος που προκλήθηκε από την απεργιακή κινητοποίηση της Ο.Λ.Μ.Ε. (απεργία και υποβολή μαζικών παραιτήσεων), κυρίως εξαιτίας της τελικής άρνησης της κυβέρνησης να θεσμοθετήσει την ιδιαίτερη διαβάθμιση των καθηγητών/τριών Μ.Ε., παρά τις αρχικές διαβεβαιώσεις του Τσάτσου.

Βασικό ζητούμενο της έρευνας μέχρι και την ολοκλήρωσή της είναι να κατανοηθεί η εκπαιδευτική πολιτική φυσιογνωμία του Τσάτσου και οι εκπαιδευτικές του ενέργειες και πρωτοβουλίες περισσότερο ίσως από ό,τι θα μπορούσε να κάνει ο ίδιος για τον εαυτό του τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Και τούτο διότι ένα δημιούργημα έχει συχνά προεκτάσεις που δεν συνειδητοποιεί εξαρχής ο δημιουργός του, καθώς υπάρχουν έργα και εκπαιδευτικές πολιτικές δράσεις δημιουργών που έχουν μελετηθεί και κατανοηθεί βαθύτερα από τους μελετητές παρά από τους ίδιους τους δημιουργούς τους.

Λέξεις-κλειδιά: μετεμφυλιακή εποχή, εκπαίδευση, μεταρρύθμιση, διαβάθμιση, νομοσχέδια.

Δελτίον Ο.Λ.Μ.Ε. (1967-1974): οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις της Ο.Λ.Μ.Ε. κατά την περίοδο της δικτατορίας των συνταγματαρχών

*Χρυσοβαλάντης-Παρασκευάς Ποτήρης
μεταπτυχιακός φοιτητής
cpotiris@hotmail.com
Επόπτης: Βασίλης Φούκας*

Η έρευνα, που πραγματοποίησα στο πλαίσιο του ΠΜΣ «Παιδαγωγική Επιστήμη: Παιδαγωγική του Σχολείου» αποτελεί κομμάτι της ιστορίας της εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, ασχολήθηκα με το ζήτημα της παρουσίας της Ο.Λ.Μ.Ε. κατά τη διάρκεια της δικτατορίας (1967-1974) και τη στάση της απέναντι στην εκπαιδευτική (κατά κύριο λόγο) πραγματικότητα της εποχής, όπως παρουσιάζονται από τα άρθρα στο Δελτίον της Ο.Λ.Μ.Ε.. Για την υλοποίηση της έρευνας μου, αξιοποίησα την ιστορική ερμηνευτική μέθοδο και τη θεματική ανάλυση.

Βασικός σκοπός της έρευνάς μου αποτέλεσε η διερεύνηση, ερμηνεία και παρουσίαση των απόψεων της Ο.Λ.Μ.Ε. απέναντι στην εκπαιδευτική πολιτική που ασκείται από τη δικτατορία των συνταγματαρχών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζεται για τα εκπαιδευτικά θέματα, τον ρόλο του εκπαιδευτικού, αλλά και γενικότερα τα αιτήματα της Ο.Λ.Μ.Ε. απέναντι στην κυβέρνηση. Ειδικότερα, οι στόχοι της εργασίας μου είναι:

- ✓ Να παρουσιαστούν οι απόψεις της Ο.Λ.Μ.Ε. απέναντι στην κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα της εποχής. Ποια η ιδεολογική της στάση σε σχέση με την επικρατούσα κυβερνητική ιδεολογία;
- ✓ Να αναδειχθούν οι θέσεις της Ο.Λ.Μ.Ε. απέναντι στην εκπαιδευτική πολιτική, που ασκεί το καθεστώς. Σημείο ενδιαφέροντος σε αυτήν την κατηγορία αποτελούν: το προτεινόμενο σχολικό σύστημα, τα σχολεία, τα μαθησιακά εργαλεία, οι ώρες διδασκαλίας, οι εισαγωγικές εξετάσεις για τα πανεπιστήμια και η δωρεάν παιδεία.
- ✓ Να καταγραφούν, να κατανοηθούν και να ερμηνευτούν οι απόψεις της Ο.Λ.Μ.Ε. σχετικά με το γλωσσικό ζήτημα.
- ✓ Να σκιαγραφηθεί το προφίλ του «καλού» εκπαιδευτικού, του διευθυντή και της γυναίκας εκπαιδευτικού, όπως παρουσιάζονται στο Δελτίο της Ο.Λ.Μ.Ε.
- ✓ Να αναδειχθούν οι αρμοδιότητες - ευθύνες των μαθητών και των μαθητριών.
- ✓ Να παρουσιαστούν και να ερμηνευτούν τα εκπαιδευτικά και εργασιακά αιτήματα της Ο.Λ.Μ.Ε.

Ένα βασικό θέμα που με απασχόλησε αποτέλεσε η στάση της Ο.Λ.Μ.Ε. απέναντι στο δικτατορικό καθεστώς. Έχοντας υπόψιν πως, ουκ ολίγες φορές σημειώνεται, πως δεν είναι συνδικαλιστές και δεν έχουν καμία σχέση με τον κομμουνισμό, αφού αφογκράζονται πλήρως την ιδεολογία της δικτατορίας, καθώς και τους παράγοντες της λογοκρισίας και της διορισμένης διοίκησης στην Ο.Λ.Μ.Ε. από το καθεστώς, η αλήθεια είναι, πως δεν υπάρχουν πολλά περιθώρια για ενεργή αντίδραση.

Επέλεξα να διαχωρίσω την επταετία σε δύο υποπεριόδους ανάλογα τη στάση της Ο.Λ.Μ.Ε. απέναντι στις κυβερνητικές πολιτικές. Αρχικά, έως και το 1970 η Ο.Λ.Μ.Ε. παρουσιάζεται σχεδόν συνολικά υπέρ της κυβέρνησης, χωρίς ιδιαίτερες διαμαρτυρίες και αντιδράσεις. Μάλιστα, οι ελάχιστες διαμαρτυρίες που παρουσιάζονται δεν αφορούν την ελληνική κυβέρνηση. Χαρακτηριστικό της επικρατούσας κατάστασης αποτελεί η πλήρης συμφωνία της Ο.Λ.Μ.Ε. με το καθεστώς σχετικά με την επαναφορά της εκπαιδευτικής πολιτικής στα πλαίσια πριν από τη μεταρρύθμιση του 1964. Ομοίως, κατά το 1968 η Ο.Λ.Μ.Ε. στάθηκε υπέρ του νέου συντάγματος με προπαγανδιστικό τρόπο.

Ωστόσο, από το 1970 και έπειτα παρουσιάζεται μία πιο δυναμική ΟΛΜΕ, η οποία φυσικά δεν άρει την εμπιστοσύνη της προς το καθεστώς. Πιο συγκεκριμένα, με αφορμή τους χαμηλούς μισθούς σε σχέση με άλλους κλάδους ξεκινάει μία εποχή αμφισβήτησης και διαμαρτυριών, άλλοτε εντονότερων και άλλοτε ηπιότερων. Οι εκπαιδευτικοί της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης υποστήριζαν ότι λάμβαναν πολύ χαμηλότερο μισθό σε σχέση με άλλες ειδικότητες του δημοσίου. Επιπλέον, το μισθολογικό ζήτημα δημιούργησε ορισμένες αλυσιδωτές συνέπειες, οι οποίες δυσχέραναν περαιτέρω την κατάσταση. Οι χαμηλοί μισθοί κατέστησαν το επάγγελμα ανεπιθύμητο για τους νέους, με αποτέλεσμα οι διαθέσιμοι εκπαιδευτικοί προς κάλυψη κενών να είναι συνεχώς λιγότεροι, αλλά οι ανάγκες συνεχώς μεγαλύτερες. Έτσι, το υπάρχον εκπαιδευτικό προσωπικό αναγκάστηκε να εργαστεί υποχρεωτικά επιπλέον ώρες, οι οποίες καθυστερούσαν να πληρωθούν. Γενικότερα, η εργασιακή κατάσταση των εκπαιδευτικών βρισκόταν σε δυσχερή κατάσταση με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται στα άρθρα του Δελτίου συνεχείς αντιδράσεις, αλλά δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ κάποια έντονη αποδοκιμασία μέσω μίας πορείας διαμαρτυρίας ή άρσης της στήριξης προς την κυβέρνηση. Ακόμα και κατά την περίοδο της 17^{ης} Νοεμβρίου η Ο.Λ.Μ.Ε. δεν αναφέρεται στα συγκεκριμένα γεγονότα ούτε λαμβάνει μέρος σε αυτά.

Η Ο.Λ.Μ.Ε. δεν περιορίζεται στην επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία των κυβερνητικών αποφάσεων. Ως εκπαιδευτικός φορέας, κάνει συχνή αναφορά στον σκοπό και στην αξία της εκπαίδευσης, ενώ ασχολείται και με ορισμένα εκπαιδευτικά ζητήματα, παρουσιάζοντας προτάσεις για κάποια από αυτά. Ενδεικτικά, την απασχολεί το ζήτημα του κατάλληλου διαρθρωτικού συστήματος, καθώς το ισχύον δεν θεωρείται το καταλληλότερο, προτείνοντας δύο εναλλακτικές περιπτώσεις. Παράλληλα, γίνεται αναφορά στους διάφορους τύπους σχολείων, που λειτουργούν την παρούσα εποχή (πρότυπα, οικονομικά, ιδιωτικά), σε εργαλεία μάθησης, όπως τα βιβλία και τα σύγχρονα εποπτικά μέσα, το σύστημα των εξετάσεων και την πειθαρχία στο σχολείο, για τα οποία η Ο.Λ.Μ.Ε. παρουσιάζεται διχασμένη. Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί πως γίνεται ιδιαίτερη νύξη στον ρόλο και τη συμβολή του/της εκπαιδευτικού και του μαθητή/της μαθήτριας αναφέροντας τις υποχρεώσεις και τις ανάγκες τους. Τέλος, σημειώνεται η αναφορά της Ο.Λ.Μ.Ε. σε δύο ενδιαφέροντα θέματα, τα οποία δεν αναπτύσσονται ικανοποιητικά. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζεται το γλωσσικό ζήτημα, το οποίο δεν έχει επιλυθεί ακόμα, κατά την περίοδο της δικτατορίας, εκφράζοντας απόψεις υπέρ όλων των επιλογών. Επιπλέον, παρουσιάζεται το γυναικείο ζήτημα, για το οποίο είναι χαρακτηριστικό, πως συγγραφείς των σχετικών (λίγων) άρθρων είναι αποκλειστικά γυναίκες.

Λέξεις-κλειδιά: Ο.Λ.Μ.Ε., δικτατορία, εκπαίδευση.

**Κατασκευή υποκειμενικότητας μαθητών και μαθητριών
στον λόγο των σχολικών βιβλίων Ιστορίας Γυμνασίου
κατά την περίοδο της επταετούς δικτατορίας (1967-1974)**

*Ολυμπία Μούτσιου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
olymmout@edlit.auth.gr
Επόπτης: Κυριάκος Μπονίδης*

Στην παρούσα εργασία διερευνώ τον τρόπο κατασκευής της υποκειμενικότητας των μαθητών και των μαθητριών στον λόγο των σχολικών βιβλίων Ιστορίας του Γυμνασίου κατά τη περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας. Η προσέγγιση αυτή ακολουθεί τη μετανεωτερική-μετακριτική παράδοση στην Έρευνα των σχολικών βιβλίων, αντλώντας τόσο από δομιστικούς όσο και από μεταδομιστικούς λόγους. Στο συγκεκριμένο αυτό, υιοθετώ την παραδοχή του λόγου (discourse) ως κοινωνικής πρακτικής και αντιμετωπίζω το σχολικό βιβλίο ως κοινωνικό και πολιτισμικό προϊόν με τη δυνατότητα να νοηματοδοτεί, να αναπαριστά, να συγκροτεί και να κατασκευάζει την πραγματικότητα. Την υποκειμενικότητα αντιμετωπίζω ως προϊόν του λόγου, ως αποτέλεσμα υποταγής του ατόμου σε καθεστώτα αλήθειας, τα οποία καθιστούν κατανοητή την πραγματικότητα και την διαμορφώνουν με συγκεκριμένο τρόπο.

Σκοπός της εργασίας είναι να διερευνήσει, αφενός, τον τρόπο κατασκευής της εθνικής, θρησκευτικής, φυλετικής, ταξικής και έμφυλης υποκειμενικότητας των μαθητών και μαθητριών και, αφετέρου, το ενδεχόμενο αναπαραγωγής ή μετασχηματισμού των υπάρχουσών σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας στο λόγο της σχολικής ιστορίας. Για την ανάλυση των σχολικών βιβλίων ακολουθώ την Κριτική Ανάλυση Λόγου και συγκεκριμένα

τη μεθοδολογική προσέγγιση του Norman Fairclough, επιχειρώντας την ανάλυση σε τρία επίπεδα. Στο πρώτο επίπεδο (μικροεπίπεδο) επιλέγω τη Συστημική Λειτουργική Γραμματική του M.A.K. Halliday και αναλύω τα τυπικά χαρακτηριστικά των κειμένων επιδιώκοντας παράλληλα τη σύνδεση του λεξικογραμματικού και σημασιολογικού επιπέδου των κειμένων αυτών, στο δεύτερο επίπεδο (μεσοεπίπεδο) διερευνώ τις διαδικασίες παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης των κειμένων, στο τρίτο επίπεδο (μακροεπίπεδο) επιχειρώ τη σύνδεση ρηματικής πρακτικής και ευρύτερης κοινωνικής πρακτικής του λόγου.

Από την ανάλυση των τριών σχολικών βιβλίων ιστορίας φάνηκε ότι: α) ο λόγος της σχολικής ιστορίας αναπαράγει και φυσικοποιεί τις σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας που διαπερνούν τη περίοδο της επταετούς δικτατορίας, β) η κατασκευή της υποκειμενικότητας των μαθητών/τριών συμβαίνει μέσω μιας ποικιλίας παραγόμενων και μεταβαλλόμενων λόγων. Η εθνική, θρησκευτική, ταξική, φυλετική και έμφυλη υποκειμενικότητα κατασκευάζονται μέσα από διακριτούς λόγους, οι οποίοι αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους, κατασκευάζοντας μια συλλογική πολιτισμική υποκειμενικότητα. Οι μαθητές και οι μαθήτριες ενδέχεται να συμμορφώνονται με την κυρίαρχη ιδεολογία της δικτατορίας, να μετατρέπονται σε εθνικά, θρησκευτικά, ταξικά, φυλετικά και έμφυλα υποκείμενα και τελικά να αυτοπειθαρχούνται μέσω «κανονιστικών» γνώσεων που επιβάλλει η σχολική ιστορία.

Λέξεις κλειδιά: Κριτική Ανάλυση Λόγου, σχολική ιστορία, Λόγος (Discourse), υποκειμενικότητα

Δελτίο Ο.Λ.Μ.Ε. (1974-1981): οι αγώνες της Ο.Λ.Μ.Ε. για τη θεμελίωση της σύγχρονης εκπαίδευσης και τη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών

Αμαλία Χαϊδούτη
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
achaidou@edlit.auth.gr ή amalia9657@hotmail.com
Επόπτης: Βασίλης Φούκας

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί να εξετάσει, να παρουσιάσει και να ερμηνεύσει τις απόψεις και τα αιτήματα του Δ.Σ. της Ο.Λ.Μ.Ε. με βάση δύο θεματικές κατηγορίες, τα εκπαιδευτικά και τα επαγγελματικά αιτήματα του κλάδου τους. Επιπλέον, η εργασία προσπαθεί να αναδείξει το προφίλ του σύγχρονου και της σύγχρονης, για την εποχή εκείνη, εκπαιδευτικού της Μ.Ε., με βάση το *Δελτίο της Ο.Λ.Μ.Ε.* και τα και τις απόψεις που παρουσιάζονται. Τα παραπάνω προβλήματα διερευνήθηκαν με τη βοήθεια του δημοσιογραφικού οργάνου τους, δηλαδή του *Δελτίου* (Δελτίον της Ο.Λ.Μ.Ε.) και αργότερα του *Πληροφοριακού Δελτίου της Ο.Λ.Μ.Ε.* Επομένως, σε αυτήν την εργασία εξετάστηκαν οι αγώνες του δευτεροβάθμιου συνδικαλιστικού οργάνου της Ο.Λ.Μ.Ε., η οποία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο, κατά τη μεταπολίτευση, στον εκπαιδευτικό χώρο της Μ.Ε.. Βάσει των παραπάνω, τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης (1974-81) χαρακτηρίζονται ως μια περίοδος συνεχόμενων αγώνων και προσπαθειών της Ο.Λ.Μ.Ε. για την πολύπλευρη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και αλλαγή της εκπαίδευσης και κατ' επέκταση για τη βελτίωση της ποιότητάς της, με μοχλό πίεσης το συνδικαλιστικό, δημοσιογραφικό της

όργανο, το *Δελτίον*, και αργότερα το *Πληροφοριακό Δελτίο*. Η έρευνα αυτή καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, παρά τη συμμετοχή του Δ.Σ. της Ο.Λ.Μ.Ε. στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, τελικά αυτή δεν αποδείχθηκε ιδιαίτερα αποτελεσματική, εξαιτίας του συγκεντρωτικού χαρακτήρα της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής.

Στην παρούσα μεταπτυχιακή εργασία αξιοποιήθηκε υλικό της Ο.Λ.Μ.Ε. με σκοπό να διερευνηθούν οι προσπάθειες των εκπαιδευτικών της Μ.Ε., αναφορικά με τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν τόσο στο πλαίσιο του σχολείου όσο και στον επαγγελματικό τους τομέα. Τα προβλήματα αυτά διερευνήθηκαν με τη βοήθεια του δημοσιογραφικού οργάνου τους, δηλαδή του *Δελτίου (Δελτίον της Ο.Λ.Μ.Ε.)*, και αργότερα του *Πληροφοριακού Δελτίου της Ο.Λ.Μ.Ε.* και συνδυαστικά με τη δευτερογενή βιβλιογραφία που υπήρχε. Δεύτερος σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να μελετήσει τις προσπάθειες των εκπαιδευτικών Μ.Ε. σύμφωνα με το ιστορικό, πολιτικό, κοινωνικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο της μεταδικτατορικής περιόδου 1974-1981. Έτσι, εξέτασα τα αιτήματα των εκπαιδευτικών Μ.Ε. με βάση δύο θεματικές κατηγορίες, τα εκπαιδευτικά και τα επαγγελματικά αιτήματα του κλάδου τους.

Οι επιμέρους στόχοι της συγκεκριμένης ιστορικής έρευνας είναι:

- ✓ να εξετάσει, να παρουσιάσει και να ερμηνεύσει τις απόψεις και τα αιτήματα της Ο.Λ.Μ.Ε. σε σχέση με τα εκπαιδευτικά προβλήματα
- ✓ να καταγράψει και, εν συνεχεία, να ερμηνεύσει τα κλαδικά - επαγγελματικά αιτήματα των εκπαιδευτικών Μ.Ε.
- ✓ και τέλος να αναδειχθεί το προφίλ του σύγχρονου και της σύγχρονης, για την εποχή εκείνη, εκπαιδευτικού της Μ.Ε., με βάση το *Δελτίο της Ο.Λ.Μ.Ε.*

Πρωτογενές υλικό έρευνας

Στην παρούσα μεταπτυχιακή έρευνα αξιοποιήθηκε από το «ακατέργαστο» πρωτογενές υλικό του *Δελτίου* (έως και το 1975) και αργότερα το *Πληροφοριακού Δελτίου της Ο.Λ.Μ.Ε.* (από το 1976 και εξής). Το υλικό που αξιοποιήθηκε είχε ως αφετηρία τη μεταπολίτευση, λίγο πριν την πτώση της δικτατορίας (1974) έως την άνοδο της κυβέρνησης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. (1981).

Στην παρούσα εργασία αξιοποιήθηκε τόσο η θεματική ανάλυση όσο και η ιστορική ερμηνευτική. Με τη θεματική ανάλυση και μέσα από την επανάληψη των νοηματικών μοτίβων των ερευνητικών μου δεδομένων (στη συγκεκριμένη περίπτωση των δεδομένων από τα *Δελτία της Ο.Λ.Μ.Ε.*) προέκυψαν τα εκάστοτε θέματα, δηλαδή οι κατηγορίες των αιτημάτων της Ο.Λ.Μ.Ε. (εκπαιδευτικά και επαγγελματικά) και έπειτα οι επιμέρους κωδικοί των θεμάτων, δηλαδή τα αιτήματα της κάθε υποκατηγορίας.

Σε δεύτερη φάση αξιοποίησα ως δεύτερη μέθοδο ανάλυσης του υλικού μου την ιστορική ερμηνευτική. Η ιστορική ερμηνευτική μέθοδος συνέβαλε γενικά στην περαιτέρω κατανόηση και ερμηνεία των ποιοτικών μου δεδομένων αλλά και στην αναγνώριση της σχέσης τους με το συγκεκριμένο χρονικό, πολιτικό, κοινωνικό επίπεδο της περιόδου αυτής που παρουσιάζονται. Έτσι, τα αιτήματα του Δ.Σ. της Ο.Λ.Μ.Ε. ερμηνεύτηκαν με βάση τις εκπαιδευτικές, κοινωνικές, ιστορικές και οικονομικές συνθήκες της χώρας, αλλά και με βάση την ιδεολογική-πολιτική τους θέση, και όπου ήταν εύκολο με βάση την επαγγελματική ιδιότητα των εκπαιδευτικών.

Τα σημαντικότερα αιτήματα της Ο.Λ.Μ.Ε. κατά τη μεταπολίτευση υπήρξαν η βελτίωση των συνθηκών εργασίας και των οικονομικών τους, η κάθαρση, η επιμόρφωση και το γλωσσικό ζήτημα. Επιπλέον, η εκπροσώπηση του Δ.Σ. της Ο.Λ.Μ.Ε. από την αριστερή ιδεολογία αποδεικνύεται με τους αγώνες για το δικαίωμα του ελεύθερου συνδικαλισμού και της κήρυξης των απεργιών. Αντίθετα, το Δ.Σ. της Ο.Λ.Μ.Ε. με πιο κεντρώα αντίληψη αγωνίστηκε για την κάθαρση της σχολικής διοίκησης και της εκπαίδευσης και για την ηθική, την υλική και την οικονομική αποκατάσταση των εκπαιδευτικών με τους υπόλοιπους κλάδους των Δ.Υ.. Τέλος, η συμμετοχή του Δ.Σ. της Ο.Λ.Μ.Ε. στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στην αλλαγή της εκπαιδευτικής πολιτικής της χώρας μας, δεν αποδείχθηκε τελικά, αρκετά, αποτελεσματική, εξαιτίας του συγκεντρωτικού-γραφειοκρατικού χαρακτήρα της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής,

Λέξεις-κλειδιά: Ο.Λ.Μ.Ε., συνδικαλισμός, μεταπολίτευση, εκπαιδευτικά και επαγγελματικά αιτήματα

ΕΝΟΤΗΤΑ: Διαπολιτισμική Εκπαίδευση & Παιδαγωγική της Ειρήνης

Το μάθημα της λογοτεχνίας στο πολυπολιτισμικό σχολείο

Ιωάννα Χαριζάνη
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
charizane@edlit.auth.gr
Επόπτρια: Ελένη Χοντολίδου

Η ελληνική κοινωνία τις τελευταίες τρεις δεκαετίες έχει δεχτεί τεράστιο πλήθος μεταναστών, προσφύγων και παλιννοστούντων, κάτι το οποίο έχει επηρεάσει τη σύστασή της, ενώ παράλληλα έχει γεννήσει νέες ανάγκες σε πολιτικό, κοινωνικό, επαγγελματικό κι εκπαιδευτικό τομέα. Η μαζική έλευση μεταναστών στην Ελλάδα είχε ως αποτέλεσμα να ανατρέψει τον μονοπολιτισμικό της χαρακτήρα και να την μετατρέψει σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία, στο πλαίσιο της οποίας ζουν και δραστηριοποιούνται άτομα διαφορετικών εθνικοτήτων, οι οποίοι φέρουν διαφορετικά πολιτισμικά κεφάλαια, κουβαλούν τελείως ξεχωριστές εμπειρίες, έχουν άλλες συνήθειες, άλλα έθιμα, άλλη κουλτούρα από ό,τι εμείς. Τα ιδιαίτερα στοιχεία που τους απαρτίζουν τους κάνουν να φαίνονται αλλιώτικοι από εμάς και δυστυχώς τις περισσότερες φορές αντί να επιθυμούμε να εξερευνήσουμε και να αποδεχτούμε τη διαφορετικότητά τους, την αντιμετωπίζουμε με καχυποψία και εχθρότητα σαν μια εισβολή που θα αλλοιώσει τον πολιτισμό μας και θα κλονίσει την εθνική μας ταυτότητα.

Ο χώρος της εκπαίδευσης αποτελεί μικρογραφία της ευρύτερης κοινωνίας στην οποία ζούμε, οπότε οτιδήποτε διαδραματίζεται στην κοινωνία, αντικατοπτρίζεται και στα σχολεία. Τα παιδιά μεταναστών που φοιτούν στα ελληνικά σχολεία ανατρέπουν τη σύσταση του μαθητικού πληθυσμού δημιουργώντας νέα ζητήματα και νέες μαθησιακές συνθήκες, μπροστά στις οποίες πολλοί ήταν αυτοί που φάνηκαν απροετοίμαστοι.

Κατά καιρούς έχουν εφαρμοστεί διάφορα μοντέλα διαχείρισης της ετερότητας τόσο σε κοινωνικό όσο και σε εκπαιδευτικό επίπεδο, τα οποία χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, τα μονοπολιτισμικά, με το αφομοιωτικό και το μοντέλο ενσωμάτωσης, μοντέλα που δεν έφεραν ιδιαίτερα επιθυμητά αποτελέσματα, καθώς κατέληγαν στον παραγκωνισμό και την περιθωριοποίηση των μεταναστών. Η δεύτερη κατηγορία μοντέλων διαχείρισης της ετερότητας είναι τα πλουραλιστικά μοντέλα, με το πολυπολιτισμικό και το αντιρατσιστικό να σημειώνουν σημαντικά αποτελέσματα, καταλήγοντας στο διαπολιτισμικό, το οποίο ορίστηκε και το επικρατέστερο. Η *διαπολιτισμικότητα* προκύπτει από την πολυπολιτισμικότητα αποτελώντας ζητούμενο αυτής. Ο διαπολιτισμικός τρόπος σκέψης είναι αυτός που θα πρέπει να επικρατεί τόσο σε κοινωνικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής. Η αρχή της ισοτιμίας των πολιτισμών, των ίσων ευκαιριών και της αποδοχής και αξιοποίησης του διπολιτισμικού-διγλωσσικού κεφαλαίου είναι τα βασικότερα αξιώματα που χαρακτηρίζουν την διαπολιτισμική εκπαίδευση.

Θέλοντας να εστιάσουμε στην τάξη και τη μαθησιακή διαδικασία διαπιστώνουμε πως η διαπολιτισμική εκπαίδευση επιτυγχάνεται αποτελεσματικότερα μέσα από τα μαθήματα ανθρωπιστικών σπουδών και κυριότερα μέσα από το μάθημα της *λογοτεχνίας*. Η λογοτεχνία, λόγω της τεράστιας ποικιλίας σε θεματικές που διαθέτει, αλλά και εξαιτίας της, εντός ορίων, ελευθερίας που τη χαρακτηρίζει, είναι ικανή να πραγματοποιήσει τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να εκμεταλλευτεί την πλούσια θεματολογία σε κείμενα αλλά και τα διάφορα λογοτεχνικά είδη, προκειμένου να θίξει με έναν πολύ ξεχωριστό τρόπο ζητήματα όπως η ξενιτιά, η προσφυγιά, ο ξεριζωμός, η

μετανάστευση. Επιπλέον, επιλέγοντας κείμενα που δεν σχετίζονται με το φαινόμενο της μετανάστευσης, αλλά κείμενα που θίγουν τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες που κατακλύζουν τους νέους αυτής της ηλικίας, δίνει στους μαθητές του να καταλάβουν πως η ετερότητα μεταξύ τους περιορίζεται στα διαφορετικά πολιτισμικά κεφάλαια που φέρουν, επειδή έτυχε ο καθένας να μεγαλώσει σε μια διαφορετική κοινωνία, όμως αυτά που τους ενώνουν και τους απασχολούν είναι πολύ περισσότερα. Τέλος, το μάθημα της λογοτεχνίας ενδείκνυται για την εφαρμογή πρωτότυπων και μαθητοκεντρικών μεθόδων διδασκαλίας, όπως η ομαδοσυνεργατική μέθοδος, κάτι που θα φέρει τα μέλη της σχολικής κοινότητας ακόμα πιο κοντά δίνοντάς τους την ευκαιρία, μέσα από τη συνεργασία τους στο πλαίσιο του μαθήματος, να γνωριστούν ακόμα πιο βαθιά.

Βασική προϋπόθεση για μια επιτυχημένη διδασκαλία βασισμένη στις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών πάνω σε ζητήματα διαχείρισης της ετερότητας. Δυστυχώς, πολλοί εν ενεργεία εκπαιδευτικοί δεν κρίνουν απαραίτητη την παρακολούθηση σεμιναρίων και σχετικών επιμορφώσεων, καθώς η φύση τους είναι προαιρετική κι όχι υποχρεωτική, με το σκεπτικό πως επειδή δεν διδάσκουν σε αμιγώς πολυπολιτισμικά σχολεία, κάτι τέτοιο δεν τους αφορά.

Από πορίσματα ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί κατά διαστήματα σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας, έχει διαπιστωθεί πως το κύριο ζήτημα των εκπαιδευτικών είναι η ελλιπής τους επιμόρφωση πάνω σε ζητήματα διαχείρισης της ετερότητας με τους περισσότερους να είναι θετικοί απέναντι στον μαθητικό πληθυσμό μεταναστών και να μην τους αντιμετωπίζουν ως πρόβλημα. Όσο για τους μαθητές, τα αποτελέσματα είναι κάπως αμφίροπα, καθώς αρκετοί εξ αυτών δημιουργούν φιλικές σχέσεις με ξένους, μεγάλα, όμως, είναι και τα ποσοστά αυτών που έχουν από τυπικές έως και εχθρικές σχέσεις με τους ξένους συμμαθητές τους.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας είναι ένα υποθετικό σενάριο διδασκαλίας βασισμένο στο μάθημα της λογοτεχνίας, προκειμένου να κάνω πράξη τα όσα αναφέρθηκαν στο θεωρητικό μέρος. Τίτλος του είναι: «Χωρίς σύνορα», αφορά τη Β΄ Γυμνασίου και προκύπτει με αφορμή σχετική ενότητα του σχολικού εγχειριδίου, η οποία αναφέρεται στο φαινόμενο της μετανάστευσης. Τα κείμενα που επιλέχθηκαν είναι σχετικά με τη θεματική της ενότητας, μέθοδος που εφαρμόζεται είναι αυτή του project και οι δραστηριότητες είναι ποικίλες, δημιουργικές, ενώ κάποιες από αυτές ατομικές και άλλες ομαδικές. Έμφαση δόθηκε στην ανάγνωση εκτεταμένων αποσπασμάτων εντός της τάξης αλλά και ολόκληρου βιβλίου, η παρουσίαση του οποίου θα πραγματοποιηθεί από τις ομάδες στο τέλος της β΄ φάσης του σεναρίου.

Λέξεις κλειδιά: μετανάστευση, πολυπολιτισμικότητα, διαπολιτισμική εκπαίδευση, λογοτεχνία, σενάριο διδασκαλίας

Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση στην Αυστραλία: εκπαιδευτικές πολιτικές και πρακτικές

Μαρία Παπαδοπούλου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
mpapados@edlit.auth.gr
Επόπτρια: Νατάσα Κεσίδου

Στην Αυστραλία πραγματοποιήθηκε ένα αξιοσημείωτο κοινωνικό πείραμα. Μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα ήταν μια κοινωνία εσωστρεφής και με έντονο ρατσισμό, ενώ σε λίγες δεκαετίες κατάφερε να μεταμορφωθεί με ειρηνικό τρόπο σε ένα από τα πιο πολυπολιτισμικά και πλουραλιστικά έθνη. Το γεγονός ότι αυτή η αλλαγή επήλθε χωρίς γενικά να προκαλέσει αντιδράσεις ή αντιστάσεις καταδεικνύει την επιτυχία των κυβερνητικών πολιτικών. Η εκπαίδευση είναι ένας από τους πρωταρχικούς χώρους όπου μια χώρα μπορεί να δημιουργήσει τις πολιτισμικές συνθήκες για ειρηνική κοινωνική αλλαγή και η Αυστραλία χρησιμοποίησε αυτόν τον χώρο, για να αλλάξει πορεία από τις πολιτικές της αφομοίωσης προς την πολυπολιτισμικότητα. Σήμερα είναι μια από τις χώρες όπου γενικά δεν παρατηρείται απόκλιση στα μαθησιακά αποτελέσματα μεταναστών και γηγενών μαθητών. Επιπλέον, αρκετά παιδιά μεταναστών παρουσιάζουν άριστη σχολική απόδοση. Παρουσιάζει, επομένως, ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως περίπτωση για να ανατρέξει κανείς στην πολυπολιτισμική εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική που εφαρμόζει η χώρα.

Αντικείμενο της έρευνας, επομένως, είναι η ανάδειξη της διαχείρισης της πολιτισμικής ετερότητας στο εκπαιδευτικό σύστημα της Αυστραλίας τόσο σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής, όσο και σε επίπεδο εκπαιδευτικής πράξης, λαμβάνοντας υπόψη το ευρύτερο πολιτικό, κοινωνικο-οικονομικό, γεωγραφικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο. Με το πέρασμα των δεκαετιών οι πολιτικές που προωθούσαν την πολυπολιτισμικότητα αμφισβητήθηκαν, έλαβαν πολλές διαφορετικές μορφές και η έννοια εξελίχθηκε. Ενώ αρχικά η προώθηση της έννοιας της πολυπολιτισμικότητας στόχευε στην προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών, μεταγενέστερα επικεντρώθηκε στην παροχή ευκαιριών για όλους τους Αυστραλούς, στην κατάργηση των διακρίσεων, στην αναγνώριση του πλουραλισμού ως πλεονεκτήματος και στην καλλιέργεια της κοινωνικής συνοχής. Ως εκ τούτου, επιμέρους στόχος της έρευνας που πραγματοποιήθηκε ήταν η ανίχνευση της εξέλιξης της ιδέας της πολυπολιτισμικότητας στη χώρα από τη δεκαετία του 1970, όταν πρωτοεμφανίστηκε, έως σήμερα. Επιπλέον διερευνώνται η πολιτική διαχείριση της πολυπολιτισμικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας από τη δεκαετία του 1970 έως σήμερα, οι ιστορικές και κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες οι οποίες έδωσαν έρεισμα σε αυτές τις αλλαγές, οι εκπαιδευτικές πρακτικές που υιοθετήθηκαν καθώς και η εξέλιξή τους με την πάροδο του χρόνου.

Η έρευνα βασίστηκε στην ενδελεχή μελέτη της βιβλιογραφίας και επιμέρους πηγών σχετικά με το θέμα, αξιοποιώντας την ιστορική-ερμηνευτική προσέγγιση. Μελετήθηκε επιστημονική βιβλιογραφία που αφορά θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις σχετικές με την αντιμετώπιση του πολιτισμικού πλουραλισμού στο αυστραλιανό εκπαιδευτικό σύστημα και σχολείο. Επίσης, συγκεντρώθηκαν και διερευνήθηκαν επίσημα έγγραφα αναφορικά με τη διαχείριση της πολυπολιτισμικότητας και της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης από το αυστραλιανό ομοσπονδιακό κράτος. Συγκεκριμένα, μελετήθηκαν οι κυριότερες εκθέσεις, αναφορές και αποφάσεις πολυπολιτισμικής πολιτικής που καθόρισαν τη διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας και διαμόρφωσαν την ιδέα της

πολυπολιτισμικότητας μέσα στο χρόνο. Επιπλέον, διερευνήθηκαν οι πολιτικές αποφάσεις του ομοσπονδιακού κράτους για την πολυπολιτισμικότητα στην εκπαίδευση που επηρέασαν την εκπαιδευτική πράξη σε όλη την επικράτεια της Αυστραλίας. Τέλος, μελετήθηκαν και παρουσιάστηκαν έρευνες που διεξήχθησαν σε σχολεία της Αυστραλίας και αντικατοπτρίζουν την εκπαιδευτική πολυπολιτισμική πράξη στον σχολικό χώρο.

Η έρευνα αποκάλυψε ότι οι ομοσπονδιακές κυβερνήσεις υποστήριξαν την πολυπολιτισμικότητα ανεξαρτήτως πολιτικών κομμάτων, προκειμένου να οικοδομήσουν μια ισχυρά οικονομική Αυστραλία. Στις τέσσερις δεκαετίες εφαρμογής πολιτικών της πολυπολιτισμικότητας, ο ομοσπονδιακός πολιτικός λόγος για την πολυπολιτισμικότητα έχει εξελιχθεί ως απάντηση στις μεταβαλλόμενες κυβερνητικές προτεραιότητες και ως αντίδραση στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η αυστραλιανή κοινωνία, διατηρώντας, παράλληλα, κάποιες βασικές αρχές. Όλες οι κυβερνήσεις, με ελάχιστες εξαιρέσεις, προσπάθησαν να τοποθετήσουν την πολυπολιτισμικότητα σε μια εθνική αφήγηση όπου η πολιτισμική πολυμορφία και η ανοχή είναι μέρος της εθνικής ταυτότητας της Αυστραλίας. Ενώ η αυστραλιανή πολυπολιτισμικότητα έχει τις ρίζες της στις κυβερνητικές αποφάσεις σχετικά με τα ζητήματα εγκατάστασης των μεταναστών από τη δεκαετία του 1980 και εξής, αποτελεί κύριο στοιχείο των αφηγήσεων οικοδόμησης του έθνους της Αυστραλίας. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, άρχισε να προβάλλει μια σημαντική και αποδεκτή από όλους θεώρηση της πολυπολιτισμικότητας, η ιδέα της πολυπολιτισμικότητας ως «παραγωγικής ποικιλομορφίας». Η ιδέα, δηλαδή, ότι η οικονομική επιτυχία του έθνους εξαρτάται από το πλούσιο και δυναμικό ανθρώπινο κεφάλαιο των μεταναστευτικών πληθυσμών. Η κοινωνική συνοχή είναι ένας εξίσου σημαντικός στόχος που αναφέρεται σε όλες τις πολυπολιτισμικές πολιτικές. Οι πολυπολιτισμικές πολιτικές υπονοούν ότι η κοινωνική συνοχή και αρμονία μπορούν να επιτευχθούν μόνο όταν επέλθει ισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις των πολιτών. Οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί έχουν ίση πρόσβαση σε όλα τα κοινωνικοοικονομικά αγαθά της χώρας αλλά επιβάλλεται να επιδείξουν πίστη στην Αυστραλία. Μπορούν να διατηρήσουν τον πολιτισμό τους, δεν μπορούν να στραφούν, ωστόσο, εναντίον των αρχών και αξιών που στηρίζουν την αυστραλιανή κοινωνία.

Η πολυπολιτισμική εκπαιδευτική πολιτική της Αυστραλίας θεωρείται κύριος παράγοντας για την επιτυχημένη ένταξη των μειονοτικών πληθυσμών στην υπάρχουσα κοινωνία, καθώς εξυπηρετεί τους στόχους της πολιτικής της πολυπολιτισμικότητας. Ενισχύει, δηλαδή, την αρμονική συνύπαρξη και εθνική συνοχή μέσω της προώθησης της κατανόησης και αποδοχής και της καταπολέμησης των διακρίσεων, δημιουργεί μια δίκαιη, χωρίς αποκλεισμούς κοινωνία, παρέχοντας ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες σε όλους και ενισχύει τις οικονομικές δυνατότητες της χώρας, καλλιεργώντας όλες τις εν δυνάμει προοπτικές που προσφέρει το τόσο ποικιλόμορφο και δυναμικό ανθρώπινο κεφάλαιο. Τα προγράμματα πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης, από την αρχική τους σύλληψη, ήταν εμπεδωμένα σε ρεαλιστικούς στόχους και σχεδιασμένα για να καλύψουν τις μελλοντικές ανάγκες της χώρας. Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες, η όλο και μεγαλύτερη ιδιωτικοποίηση των σχολείων και η προώθηση του δικαιώματος των γονέων να επιλέγουν σχολείο για τα παιδιά τους, διαίρεσε την εκπαιδευτική κοινότητα σε ξεχωριστές πολιτισμικές ομάδες με διαφορετικές αλληλεπιδράσεις με την πολυπολιτισμικότητα. Παράλληλα, η πρόσφατη πανδημία επέφερε το κλείσιμο των συνόρων και μια εσωστρέφεια η οποία φαντάζει απειλητική για το μέλλον. Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση απαιτείται να προσαρμοστεί για να ανταπεξέλθει στις παρούσες δυσκολίες. Χρειάζεται να

ξεπεράσει τους ιδεολογικούς περιορισμούς και τα στερεότυπα του παρελθόντος, για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις νέες αντίξοες συνθήκες και να διαμορφώσει τους πολίτες του μέλλοντος.

Λέξεις κλειδιά: πολυπολιτισμικότητα, πολυπολιτισμική εκπαίδευση, εκπαιδευτική πολιτική, Αυστραλία

Η αντιρατσιστική αγωγή στο ελληνικό γυμνάσιο: Προγράμματα Σπουδών και απόψεις εκπαιδευτικών

*Μακρίνα-Νικολέτα Αδαμίδου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
adamidom@edlit.auth.gr
Επόπτρια: Νατάσα Κεσίδου*

Η παρούσα εργασία εστιάζει στην ανάγκη προώθησης της αντιρατσιστικής αγωγής στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και την καταπολέμηση του ρατσισμού μέσω αυτής. Το επιστημονικό πεδίο στο οποίο ανήκει το θέμα που πραγματεύεται η εργασία, είναι η αντιρατσιστική εκπαίδευση (antiracist education), η οποία κινείται μεταξύ κριτικής και κοινωνικής θεωρίας και συνδέεται κυρίως με την πραγματικότητα των αγγλοσαξονικών χωρών (ΗΠΑ, Βρετανία). Γίνεται συζήτηση και ανάλυση των εννοιών του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, της πολυπολιτισμικής και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, συγκριτικά με την αντιρατσιστική εκπαίδευση και αγωγή, της ενσυναίσθησης εντός σχολείου, του ενταξιακού πλαισίου στο σχολείο, ενώ δίνεται έμφαση στο έργο οργανισμών και φορέων στην Ευρώπη και στην Ελλάδα, όσον αφορά την αντιρατσιστική αγωγή. Επιπλέον, γίνεται λόγος για τη διάσταση που έλαβε ο ρατσισμός στον Νέο Κόσμο, όπως και τη διάστασή του στο πλαίσιο του Ναζισμού και του Απαρτχάιντ, αλλά και τον ρόλο των στερεοτύπων, των προκαταλήψεων και των διακρίσεων. Συμπεριλαμβάνεται η δημιουργία πολυπολιτισμικών κοινωνιών και πώς η Ελλάδα μετατράπηκε σε χώρα υποδοχής, η διαχείριση του ζητήματος των μεταναστών και μεταναστριών στην Ελλάδα και κυρίως των μαθητών και μαθητριών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η εργασία επικεντρώνεται κυρίως στα αλλοδαπά παιδιά στο ελληνικό γυμνάσιο, ενώ δεν παραλείπεται η αναφορά κάποιων στοιχείων αντιρατσιστικής αγωγής που προκύπτουν για άλλα θέματα (π.χ. έμφυλες ταυτότητες, κ.τλ).

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση της παρεχόμενης εκπαίδευσης στο γυμνάσιο, ως προς την προώθηση και την εφαρμογή μιας αντιρατσιστικής αγωγής. Το δείγμα της έρευνας αφορά τα ισχύοντα ΠΣ του 2003 και τα συμπληρωματικά του 2011 και συγκεκριμένα τα σχολικά αντικείμενα της Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας, της Ιστορίας, της Γεωγραφίας, της Αγγλικής Γλώσσας και της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, με στόχο να αναδείξει στοιχεία ή ελλείμματα της αντιρατσιστικής αγωγής. Ειδικότερα, διερευνώνται τα δομικά στοιχεία των Προγραμμάτων, δηλαδή οι σκοποί και οι στόχοι, τα περιεχόμενα μάθησης, οι προτεινόμενες μέθοδοι διδασκαλίας και μάθησης και η αξιολόγηση-έλεγχος επίτευξης των στόχων των μαθημάτων αυτών, εφόσον πρόκειται για στοχοθετικά ΠΣ. Επιπλέον στόχος της εργασίας είναι να καταγραφούν σχετικές απόψεις των εκπαιδευτικών και να υπάρξει γενική κάλυψη του θέματος και απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων και μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια της Νεοελληνικής και της Αγγλικής Γλώσσας. Τα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν κατόπιν μελέτης της σχετικής βιβλιογραφίας, είναι τα εξής:

- ✓ Ποια η αντιμετώπιση των αλλοδαπών παιδιών στο γυμνάσιο;
- ✓ Υπάρχουν ρατσιστικές συμπεριφορές στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και συγκεκριμένα στο γυμνάσιο;
- ✓ Τα ισχύοντα ΠΣ αντανακλούν ένα πνεύμα αντιρατσιστικής αγωγής;
- ✓ Τα δομικά στοιχεία των ισχυόντων ΠΣ είναι προσανατολισμένα προς αυτή την κατεύθυνση;
- ✓ Ποια ειδικότερα στοιχεία αντιρατσιστικής αγωγής γίνονται εμφανή στα υπό διερεύνηση ΠΣ;
- ✓ Ποιες είναι οι απόψεις εκπαιδευτικών για την ύπαρξη ρατσιστικών φαινομένων στο ελληνικό γυμνάσιο, καθώς και για την επάρκεια ή μη του ΠΣ και των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για την καλλιέργεια μιας αντιρατσιστικής αγωγής;
- ✓ Διαιωνίζει το εκπαιδευτικό σύστημα τα ρατσιστικά φαινόμενα;
- ✓ Εντοπίζονται στοιχεία θεσμικού ρατσισμού;

Εργαλεία συλλογής δεδομένων, επομένως, αποτελούν, κατά βάση, τα ισχύοντα ΠΣ του γυμνασίου, καθώς στο γυμνάσιο υπάρχει μεγαλύτερη δυνατότητα να ασχοληθούν οι μαθητές και οι μαθήτριες με σχετικά θέματα και υπάρχει μεγαλύτερη ευελιξία στη διδασκαλία των γνωστικών αντικειμένων και περιθώριο για συζήτηση. Επιπλέον, εργαλείο αποτελούν ημιδομημένες συνεντεύξεις (semi-structured interviews) ως συμπληρωματικό υλικό, ώστε να αναδειχθεί η στάση των εκπαιδευτικών σχετικά με αυτό το θέμα και τα σχολικά εγχειρίδια της Νεοελληνικής και Αγγλικής Γλώσσας.

Τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί από τα ΠΣ αναλύονται με την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου και πιο συγκεκριμένα, με τη μέθοδο της ανάλυσης curriculum (curriculum analysis), ώστε να εξεταστούν τα δομικά στοιχεία των ΠΣ αλλά και ο τρόπος με τον οποίο συνδέονται μεταξύ τους. Επίσης, μέσω των ημιδομημένων συνεντεύξεων καταγράφονται οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την προώθηση και εφαρμογή μιας αντιρατσιστικής αγωγής, καθώς και για την επάρκεια ή μη του ΠΣ όσον αφορά την καλλιέργειά της. Οι συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν και καταγράφηκαν, ενώ τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί, αναλύονται με τη μέθοδο της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου.

Τέλος, τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια της Νεοελληνικής και της Αγγλικής Γλώσσας, ως συμπληρωματικό υλικό στα περιεχόμενα διδασκαλίας, αναλύονται επίσης με την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου.

Τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από την εκπόνηση της εργασίας είναι η διαπίστωση ότι αυτή τη στιγμή δεν υφίσταται μια οργανωμένη αντιρατσιστική εκπαίδευση στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, ώστε να υπάρχει ανάλογη αποτελεσματικότητα στη μείωση και την εξάλειψη του ρατσισμού. Ωστόσο, σύμφωνα με τις απόψεις των εκπαιδευτικών, υπάρχουν ψήγματα προώθησης μιας αντιρατσιστικής αγωγής και καλλιέργειας αντιρατσιστικού πνεύματος μέσα από σεμινάρια και επιμορφώσεις που γίνονται στους και τις εκπαιδευτικούς. Στην εφαρμογή όμως, αυτά τα εγχειρήματα γίνονται μεμονωμένα από τη μεριά των εκπαιδευτικών, με δική τους πρωτοβουλία και κόπο, χωρίς να υπάρχει μια θεσμοθετημένη προσπάθεια. Το αποτέλεσμα είναι να μην ευοδώνονται αποτελεσματικά αυτά τα εγχειρήματα, καθώς δεν πρόκειται για ένα συστηματικό πλάνο

που τίθεται σε εφαρμογή για όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας ανεξαιρέτως, αλλά για περιστασιακές προσπάθειες που αφορούν κάθε φορά μια μερίδα της σχολικής κοινότητας.

Λέξεις κλειδιά: ρατσισμός, αντιρατσιστική αγωγή, Προγράμματα Σπουδών, εκπαιδευτικοί

**Ο λόγος του άλλου στις σχολικές δραστηριότητες:
μια παρέμβαση για την παραγωγή λόγου
σχετικού με θέματα ταυτότητας και ετερότητας**

Κατερίνα Παπακωνσταντίνου

εκπαιδευτικός-υποψήφια Δρ

kat.pap71@gmail.com

Επόπτρια: Ελένη Χοντολίδου

Κεντρικό θέμα της διατριβής είναι ο σχετικός με θέματα ταυτότητας και ετερότητας λόγος των μαθητών που παράγεται κατά την διάρκεια ενός προγράμματος σχολικών δραστηριοτήτων σε ένα σχολικό έτος. Οι σχέσεις αλληλεπίδρασης στο σχολικό πλαίσιο, όπου συντελούνται διαδικασίες διαμόρφωσης της ταυτότητας των μαθητών, καθιστούν τις ταυτότητες ως αντικείμενο διαπραγμάτευσης με αποτέλεσμα την ενδυνάμωση ή την αποδυνάμωση του μαθητή. Είναι γεγονός ότι τα εκπαιδευτικά συστήματα υιοθετούν αρκετές φορές αφομοιωτικές τακτικές, ώστε τα παιδιά που ανήκουν σε μειονότητες να εξαναγκάζονται ουσιαστικά να ενταχθούν στην κοινωνία της πλειοψηφίας, η οποία διαμορφώνει κυρίαρχες και υποτελείς ομάδες. Οι εξουσιαστικές σχέσεις αντανakλώνται στην χρήση της γλώσσας, διαμορφώνονται μέσω αυτής και οδηγούν στην υποτέλεια της μειονοτικής ομάδας.

Στην συγκεκριμένη εργασία οι σχολικές δραστηριότητες που υιοθετούν στόχους και προσεγγίσεις συμβατές με το διαπολιτισμικό μοντέλο, αποτελούν το εργαλείο μέσω του οποίου οι μαθητές έχουν την δυνατότητα να προσδιορίσουν και να αρθρώσουν την ταυτότητά τους σε ένα ασφαλές περιβάλλον, το οποίο χαρακτηρίζεται από αποδοχή της πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών, ανεκτικότητα, κοινωνική συνοχή, δικαιοσύνη και συνεργασία. Εφόσον οι δραστηριότητες στηρίζονται στην επικοινωνία και στον λόγο, υπάρχει δυνατότητα όχι μόνο βελτίωσης της γλωσσικής ικανότητας, αλλά και δόμησης ταυτοτήτων με πιθανότητα μετασχηματισμού των σχέσεων εξουσίας με τρόπο ώστε να καταστεί επιτυχής η διαχείριση της ετερότητας. Ως κεντρική θεματολογία του προγράμματος επιλέγεται η πολιτειότητα εφόσον εστιάζει στην ιθαγένεια, στον νομικό πολιτικό, πολιτιστικό, πολιτισμικό και συναισθηματικό δεσμό που συνδέει το άτομο με την κοινότητα από την οποία κατάγεται ή/και ζει. Η συμμετοχή σε ένα τέτοιου είδους πρόγραμμα φιλοδοξεί να δώσει στους μαθητές που προέρχονται από διαφορετικές πολιτισμικές, εθνοτικές, γλωσσικές και θρησκευτικές ομάδες την ευκαιρία να κατανοήσουν και να αξιολογήσουν τις πολιτισμικές τους ταυτίσεις είτε διατηρώντας τους πολιτισμικούς δεσμούς τους είτε εξελίσσοντάς την ταυτότητά τους υιοθετώντας πολιτισμικά στοιχεία από διαφορετικές κουλτούρες, αλλά και να αποκτήσουν τις δεξιότητες, οι οποίες τους επιτρέπουν να συνεργάζονται με άτομα με διαφορετικές πολιτισμικές ταυτότητες.

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα αποτελεί παρέμβαση για την ενίσχυση παραγωγής λόγου μέσω συγκεκριμένων εξωδιδασκτικών δραστηριοτήτων, με στόχους την διερεύνηση του κατά πόσο οι συγκεκριμένες εξωδιδασκτικές δραστηριότητες καταφέρνουν πραγματικά να συμβάλλουν στην έκφραση της ταυτότητας των πολιτισμικά διαφερόντων μαθητών, ειδικά

σχετικά με θέματα ετερότητας λόγου των μαθητών και, και των σχέσεων εξουσίας που αποτυπώνονται στον λόγο των μαθητών και μαθητριών.

Το πρόγραμμα απευθύνεται σε 12γηνγενείς και πολιτισμικά διαφέροντες μαθητές και η διάρκεια του είναι οκτώ μήνες. Οι συναντήσεις πραγματοποιούνται στον χώρο του σχολείου μετά το πέρας του σχολικού ωραρίου και έχουν διάρκεια τουλάχιστον δύο ώρες ανά εβδομάδα. Το πρόγραμμα διαρθρώνεται γύρω από πέντε θεματικούς άξονες: α) Ταυτότητα και Ομάδα, με στόχο την αναγνώριση του εαυτού σε σχέση με την ομάδα ή τις ομάδες στις οποίες οι μαθητές και οι μαθήτριες θεωρεί ότι υπάγεται καθώς αναπροσδιορίζεται. β) Αξίες και ανθρώπινα δικαιώματα, με στόχο την ανάπτυξη του σεβασμού και την υιοθέτηση στάσεων και πεποιθήσεων που συνδέονται με την κατανόηση, την ανεκτικότητα, την ισότητα και τις αρμονικές σχέσεις ανάμεσα στις διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες. γ) Διακρίσεις και στερεότυπα, με στόχο την εκπαίδευση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την εξάλειψη των στερεοτύπων και την άρση των διακρίσεων. δ) Διαπολιτισμικότητα, πρόσφυγες και μετανάστευση με στόχο την γνωριμία και την συσχέτιση με διαφέροντες πολιτισμούς, έτσι ώστε να καλλιεργηθεί η διαπολιτισμική επίγνωση και να επιτευχθεί η διαπολιτισμική διασύνδεση. ε) Ο κόσμος μου, που έχει ως στόχο να δώσει την δυνατότητα στους/στις μαθητές/τριες να αναπροσδιορίσουν την ταυτότητά τους συνθέτοντας τις εμπειρίες και γνώσεις που απέκτησαν στο πρόγραμμα με δημιουργικούς τρόπους.

Οι δραστηριότητες θα είναι βιωματικές, θα αξιοποιηθούν τεχνικές εκπαιδευτικού θεάτρου, καθώς και παιχνίδια, προσομοιώσεις, αφηγήσεις, μελέτες περίπτωσης με προβλήματα προς λύση, προβολές ταινιών. Κατά τη διάρκεια του προγράμματος προκύπτει υλικό μέσω ασκήσεων δημιουργικής γραφής, παράγονται πολυτροπικά κείμενα, δρώμενα για παρουσίαση σε εκδήλωση και ραδιοφωνική εκπομπή του EuropeanSchoolRadio. Είναι σημαντικό να πούμε ότι το συγκεκριμένο πρόγραμμα έχει αποτελέσει τη βάση για το πρόγραμμα Erasmus+ KA229 με τίτλο “Flowsoflife: Immigrantsandrefugeesinsearchofanidentity”, στο οποίο συμμετέχουν 6 εταίροι από την Ευρώπη και χρηματοδοτείται από το ΙΚΥ.

Πριν την έναρξη του προγράμματος θα πραγματοποιηθούν συνεντεύξεις με ομάδα εστίασης την ομάδα των μαθητών/τριών που συμμετέχει στο πρόγραμμα. Στόχος να ανιχνευθούν και να καταγραφούν οι υπάρχουσες απόψεις, συναισθήματα και αναπαραστάσεις, ενώ μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος οι ερωτήσεις προς την ομάδα εστίασης θα στοχεύουν στην διερεύνηση διαφοροποιήσεων στις στάσεις των μαθητών και μαθητριών και στην αποτίμηση και αξιολόγηση του προγράμματος.

Τα δεδομένα θα συλλεχθούν μέσω καταγραφής παρατηρήσεων, σημειώσεων πεδίου και ηχογράφησης. Η απομαγνητοφώνηση θα πραγματοποιείται αμέσως μετά τις συναντήσεις. Για την ανάλυση των δεδομένων θα αξιοποιηθεί η Κριτική Ανάλυση Λόγου και συγκεκριμένα το μοντέλο του Fairclough, σύμφωνα με το οποίο ο λόγος διακρίνεται σε τρία επίπεδα: Στο κείμενο, στην γλωσσική πρακτική και στην κοινωνική πρακτική. Λόγω του ότι είναι πιθανό ο λόγος των μαθητών να είναι σύντομος, αλλά και εξαιτίας της παραγωγής πολυτροπικών κειμένων, η κοινωνική σημειωτική μπορεί επίσης να αξιοποιηθεί στην ανάλυση εφόσον στο πλαίσιο της η μικρότερη σημειωτική μονάδα ανάλυσης είναι το μήνυμα και όχι το κείμενο. Στην συγκεκριμένη εργασία θα παρουσιαστούν κάποια δείγματα του λόγου των μαθητών, τα οποία συλλέχθηκαν μέσω πιλοτικής εφαρμογής συγκεκριμένων δραστηριοτήτων. Θα γίνει απόπειρα ανάλυσης

αυτών των μονάδων με την αξιοποίηση της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου και της Κοινωνικής Σημειωτικής.

Λέξεις κλειδιά: Σχολικές δραστηριότητες, ταυτότητα, ετερότητα

Προγράμματα Σπουδών για την «Εκπαίδευση για την Ιδιότητα του Πολίτη»: η περίπτωση της Φινλανδίας

Χρυσούλα Στρούνη

υποψήφια Δρ

csstrouni@edlit.auth.gr

Επόπτρια: Νατάσα Κεσίδου

Τα σχολεία, λειτουργώντας ως φορέας κοινωνικοποίησης και μικρογραφία της κοινωνίας, θέτουν ως βασικό παιδαγωγικό στόχο τη διαμόρφωση των «αυριανών» πολιτών. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, οι συνεχείς αλλαγές σε πολιτικό, κοινωνικοοικονομικό, τεχνολογικό και πολιτισμικό επίπεδο, η διεθνοποίηση και η συνεχής μετακίνηση των πληθυσμών, η άνοδος της ακροδεξιάς στην Ευρώπη, όπως και οι τρομοκρατικές ενέργειες που έχουν σημειωθεί αποτελούν προκλήσεις που έχουν επαναφέρει στο επίκεντρο τη συζήτηση γύρω από τις έννοιες «ιδιότητα του πολίτη», «Εκπαίδευση για τη Δημοκρατία», «Εκπαίδευση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα» και «Εκπαίδευση για την Ιδιότητα του Πολίτη». Αν και ο τελευταίος όρος επιδέχεται πολλές ερμηνείες (συντηρητική, φιλελεύθερη και κριτική προσέγγιση) και περικλείει πολλές διαστάσεις, οι περισσότεροι επιστήμονες, ερευνητές και παιδαγωγοί συγκλίνουν στο ότι η συγκεκριμένη εκπαίδευση υποστηρίζει τους μαθητές και τις μαθήτριες *προκειμένου να γίνουν ενεργοί, ενημερωμένοι και υπεύθυνοι πολίτες, πρόθυμοι και ικανοί να αναλάβουν τις δικές τους ευθύνες και αυτές που τους αναλογούν στο πλαίσιο των κοινωνιών στις οποίες ζουν σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο*. Πιο συγκεκριμένα, οι μαθητές και οι μαθήτριες αναμένεται μέσω της εκπαίδευσης αυτής να αναπτύξουν την ικανότητα αλληλεπίδρασης με άλλους, την κριτική σκέψη και την ικανότητα να ενεργούν με κοινωνικά υπεύθυνο και δημοκρατικό τρόπο. Παράλληλα, επιδιώκεται να αναπτύξουν πολιτικές, κοινωνικές, επικοινωνιακές και διαπολιτισμικές δεξιότητες, αλλά και στάσεις, όπως ανοιχτότητα απέναντι στη διαφορετικότητα, σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα, πολιτική σκέψη και ατομική και κοινωνική ευθύνη. Ένας από τους πιο καθοριστικούς παράγοντες διάχυσης της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη στην υποχρεωτική εκπαίδευση αποτελεί το Πρόγραμμα Σπουδών, το οποίο δύναται να την προωθήσει μέσω της διαθεματικής προσέγγισης, της ενσωμάτωσης σε άλλα μαθήματα ή ως διακριτό μάθημα.

Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι η διερεύνηση του τρόπου προώθησης της Εκπαίδευσης για την Ιδιότητα του Πολίτη στο Πρόγραμμα Σπουδών της Φινλανδίας. Το θέμα αυτό εντάσσεται στο πλαίσιο της έρευνας που διενεργώ στο πλαίσιο της διδακτορικής μου διατριβής. Ειδικότερα, τα *ερωτήματα* που εξετάζει η εισήγηση διατυπώνονται ως εξής: 1. Με βάση τους εκπαιδευτικούς σκοπούς του Π.Σ, ποια «μορφή» Εκπαίδευσης για την Ιδιότητα του Πολίτη τείνει να κυριαρχεί σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής; 2. Σε ποιες ηθικές αξίες φαίνεται να δίνει έμφαση το Π.Σ. και πώς σχετίζονται με το ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό πλαίσιο της χώρας; 3. Σύμφωνα με το Π.Σ., τί αναμένεται να γνωρίζουν οι μαθητές και οι μαθήτριες σχετικά με την κοινωνία που τους περιβάλλει, τα σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα, αλλά και τη θέση τους στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι; 4. Ποιες μέθοδοι, μέσα διδασκαλίας και τρόποι αξιολόγησης προτείνονται στο Π.Σ. για την προώθηση της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη σε επίπεδο εκπαιδευτικής πράξης; 5. Τι μπορούμε να «μάθουμε» από το παράδειγμα της Φινλανδίας;

Αντικείμενο της έρευνας αποτελεί το ίδιο το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών των θεωρητικών κυρίως μαθημάτων του φινλανδικού γυμνασίου, εφόσον η διδακτορική μου διατριβή εστιάζει στην πρώτη βαθμίδα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Για την ανάλυση των δεδομένων, αξιοποιείται η μέθοδος της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου και ειδικότερα η ανάλυση Προγράμματος Σπουδών (curriculum analysis). Στις βασικές κατηγορίες ανάλυσης συγκαταλέγονται η στοχοθεσία, τα περιεχόμενα προς διδασκαλία, οι προτεινόμενες διδακτικές πρακτικές και η αξιολόγηση των μαθητών, με άξονα την ιδιότητα του πολίτη.

Σύμφωνα με το Π.Σ., το φινλανδικό εκπαιδευτικό σύστημα θέτει, μεταξύ άλλων, ως ύψιστες αξίες της βασικής εκπαίδευσης την ανθρωπιά (humanity), την ισότητα, τη δημοκρατία, την κατανόηση της πολιτισμικής ετερότητας ως εμπλουτισμό της κοινωνίας και την προώθηση ενός βιώσιμου τρόπου ζωής. Στις «εγκάρσιες» ικανότητες (transversal-competences) που αναμένεται να αναπτύξουν οι μαθητές συγκαταλέγονται η πολιτισμική ικανότητα, η ικανότητα αλληλεπίδρασης με τους άλλους, η ικανότητα διαχείρισης της καθημερινότητας και η ικανότητα συμμετοχής, ανάμειξης και ανάπτυξης ενός βιώσιμου μέλλοντος. Όσον αφορά τις μεθόδους διδασκαλίας και τις διδακτικές πρακτικές, το Π.Σ. υιοθετεί τις σύγχρονες επιταγές της Παιδαγωγικής Επιστήμης, δίνοντας έμφαση στον μαθητή ως αφετηρία του εκπαιδευτικού έργου, την αυτενέργεια, τη διαφοροποίηση της διδασκαλίας και τη διαθεματική προσέγγιση της γνώσης, χαρακτηριστικά που φαίνεται να συντελούν στην προώθηση των στόχων της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη. Τέλος, είναι σημαντικό ότι δίνεται έμφαση στη διαμόρφωση μίας συμμετοχικής και δημοκρατικής σχολικής κουλτούρας με την προώθηση πλήθους εξωδιδακτικών δραστηριοτήτων, τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την παροχή ευκαιριών για την ενίσχυση της δράσης των μαθητικών κοινοτήτων. Εν κατακλείδι, προκύπτει ότι το φινλανδικό Π.Σ. καταρχήν πληροί τις προϋποθέσεις για την προώθηση των στόχων της συγκεκριμένης εκπαίδευσης. Αυτό, όμως, με τη σειρά του εγείρει πλήθος ερωτημάτων: α) Οι προβλέψεις του Π.Σ. εφαρμόζονται σε επίπεδο πράξης; β) Ποιόν αντίκτυπο έχουν στους ίδιους τους μαθητές ως προς τις δεξιότητες, ικανότητες και στάσεις που αναπτύσσουν; γ) Τι θα μπορούσε να αξιοποιηθεί από τα παραπάνω στην ελληνική περίπτωση; Πρόκειται για μερικά από τα ερωτήματα που χρήζουν περαιτέρω έρευνας και διερεύνησης.

Λέξεις-κλειδιά: Πρόγραμμα Σπουδών, Εκπαίδευση για την Ιδιότητα του Πολίτη, Φινλανδία, υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Σχολείο σε τηλεεκπαίδευση, κοινωνία σε «απαγορευτικό», κοινότητα ανοιχτή

Φωτεινή Χατζηπαναγιώτου
υποψήφια Δρ
fchatzipa@edlit.auth.gr
Επόπτρια: Νατάσα Κεσίδου

Στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής με θέμα: «Η δημοκρατία στην προσχολική εκπαίδευση: μια έρευνα δράσης για την ολιστική προσέγγιση της δημοκρατίας στο

νηπιαγωγείο» στόχος μας είναι να φωτίσουμε τη στοχοθεσία, το περιεχόμενο και τα μέσα της πρώιμης εκπαίδευσης για τη δημοκρατία. Πρόκειται για ένα ζήτημα, το οποίο έχει αποσπάσει την προσοχή σε επίπεδο πολιτικής διεθνών οργανισμών όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης, ευρωπαϊκής και διαθνούς έρευνας εκκινώντας κυρίως από Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Στη διατριβή μας διαμορφώνεται ένα φιλοσοφικό, κοινωνιολογικό και παιδαγωγικό πλαίσιο ανατρέχοντας καταρχήν στο θεωρητικό στοχασμό του Dewey για τον εντοπισμό των θεμελιωδών ζητημάτων της δημοκρατικής αντίληψης που ο ίδιος θέτει. Στη συνέχεια λαμβάνονται υπόψη κριτικές θεωρητικές προσεγγίσεις, ώστε το έργο του Dewey να επικαιροποιηθεί υπό αυτό το πρίσμα και να αναπλαισιωθεί στον σημερινό σύγχρονο κόσμο που διαρκώς αλλάζει. Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύονται όψεις και τρόποι με τους οποίους αντιλαμβανόμαστε, βιώνουμε, διδάσκουμε τη δημοκρατία και που προσπαθούμε να προσεγγίσουμε υλοποιώντας μια έρευνα δράσης. Η διατριβή εκκινεί από την πεποίθηση ότι μόνο εάν η επιστημονική θεωρία και η προτεινόμενη πρακτική τεθούν σε εφαρμογή και συνδεθούν με την καθημερινή ζωή των εκπαιδευτικών, των μαθητών και της κοινότητας θα μπορέσουμε πραγματικά να φωτίσουμε τον κριτικό δημοκρατικό τρόπο ζωής στο σχολείο.

Στη συγκεκριμένη εισήγηση θα εστιάσουμε σε μια κρίσιμη κατά τον Dewey όψη της δημοκρατίας στο σχολείο, η οποία αφορά τις ευκαιρίες που παρέχονται στους μαθητές και τις μαθήτριες για συμμετοχή. Η ανάλυση του Dewey για τη δημοκρατική συμμετοχή οδηγεί αβίαστα τη συζήτηση σε εκείνο που οι σύγχρονοι κριτικοί παιδαγωγοί ονομάζουν “φωνή” του παιδιού. Θα αναφερθούμε στον Giroux, σύμφωνα με τον οποίο η φωνή συνιστά μια πολύ σημαντική παιδαγωγική έννοια για την οποία θα πρέπει να αναπτυχθεί μια θεωρία διδασκαλίας και μάθησης. Επίσης, θα γίνει αναφορά στο πρόσφατο θεωρητικό μοντέλο συμμετοχής του παιδιού της Lundy, το οποίο φαίνεται να αποτελεί ένα κατάλληλο θεωρητικό εργαλείο που εκφράζει την πράξη μεγάλου εύρος του θεωρητικού υπόβαθρου που καθοδηγεί την έρευνά μας. Επί της ουσίας θα μας απασχολήσει το επιμέρους ερευνητικό ερώτημα της διατριβής:

«Πώς μπορούμε να οικοδομήσουμε την παιδαγωγική μας προσέγγιση στο καθημερινό εκπαιδευτικό μας έργο γύρω από απόψεις και ιδέες που εκφράζονται από τους μαθητές και τις μαθήτριες λαμβάνοντας υπόψη στη πράξη τη δική τους φωνή; Πώς μπορούμε μέσα από κατάλληλες εκπαιδευτικές εμπειρίες να δώσουμε στα νήπια ευκαιρίες αυξημένης και ενεργής συμμετοχής σε δραστηριότητες μάθησης αλλά και λήψης αποφάσεων σε θέματα που τα αφορούν;»

Η έρευνα δράσης ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2020 και βρίσκεται σε εξέλιξη. Υλοποιείται στο 1^ο Νηπιαγωγείο Πανοράματος ενώ συμμετέχουν σε αυτήν το σύνολο του μαθητικού δυναμικού της τάξης και οι εκπαιδευτικοί του σχολείου, οι οποίοι λειτουργούν ως κριτικοί φίλοι της ερευνήτριας-εκπαιδευτικού της τάξης. Κατά τη διάρκεια της έρευνας δράσης και θέτοντας στο επίκεντρο ένα σχολείο ανοιχτό που αφήνει χώρο για να ακουστεί η «φωνή» των παιδιών βρεθήκαμε αντιμέτωποι με την απροσδόκητη πρόκληση της πανδημίας. Ως αποτέλεσμα το εγχείρημά μας έπρεπε να δοκιμαστεί με το σχολείο μας σε αναστολή της δια ζώσης λειτουργίας του και την κοινωνία μας σε «απαγορευτικό» και αυστηρούς περιορισμούς μετακίνησης. Η εισήγηση θα εστιάσει σε αυτήν ακριβώς την περίοδο, ειδικότερα στο χρονικό διάστημα μεταξύ Μαρτίου-Απριλίου 2021. Υπό το βάρος των συνθηκών στις οποίες έχουμε εισέλθει στο πλαίσιο της πανδημίας τα ερωτήματα που θέτει η διατριβή γίνονται ακόμη πιο επιτακτικά, καθώς ελλοχεύει ο φόβος ότι η δημοκρατία στην

εκπαίδευση θα χάσει εντελώς το βηματισμό της. Η εισήγηση επιδιώκει να συμβάλει στην ανάπτυξη ενός κριτικού αναστοχασμού πάνω στο ερώτημα εάν οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν σε μια δύσκολη εκπαιδευτική συνθήκη να συμμετέχουν ενεργά, να εκφράζουν ιδέες και απόψεις, να εκφράζουν τη γνώμη τους για θέματα που τους/τις αφορούν. Είναι τελικά εφικτό να ενδυναμώσει κανείς τα παιδιά προς αυτή την κατεύθυνση εν μέσω πανδημίας και τηλεεκπαίδευσης; Για τον λόγο αυτό θα παρουσιάσουμε το σχέδιο εργασίας και τις επιμέρους δραστηριότητες του εκπαιδευτικού προγράμματος που τεθηκε σε εφαρμογή με συγκεκριμένη στόχευση, το οποίο αντλεί από την παιδαγωγική του τόπου (placebasededucation) με έμφαση στη σύνδεση της γνώσης με την κοινότητα. Στην παιδαγωγική του τόπου συναντάμε τόσο τον Dewey και τις δημοκρατικές του αντιλήψεις, όσο και το σχολείο της κοινότητας που οραματίζονται οι κριτικοί παιδαγωγοί. Ανατρέχοντας σε σχετικό ερευνητικό υλικό κυρίως από το ημερολόγιο, το οποίο αποτέλεσε το κύριο εργαλείο της έρευνας δράσης καθόλη τη διάρκεια της τηλεεκπαίδευσης, στο υλικό που παρήγαγαν οι μαθητές π.χ. φύλλα εργασίας, φωτογραφίες κ.ά. αλλά και σε σχετικά αποσπάσματα από συνεντεύξεις των παιδιών που υλοποιήθηκαν σε μεταγενέστερο χρόνο θα καταλήξουμε σε σχετικές διαπιστώσεις.

Το εγχείρημα σίγουρα συνάντησε δυσκολίες, ωστόσο το μήνυμα που έστειλαν οι μαθητές και οι μαθήτριες είναι ότι σε κάθε περίπτωση έχουν τόσο το δικαίωμα στην ευκαιρία όσο και τη δυνατότητα να ανταποκριθούν στη δημοκρατική εκπαίδευση ακόμη και σε έκρυθμες συνθήκες. Το γεγονός αυτό μας δεσμεύει να στοχαστούμε περαιτέρω, να θέσουμε νέα ερωτήματα, να σχεδιάσουμε νέες δράσεις με στόχο τα μέγιστα δυνατά οφέλη για τη δημοκρατία στο σχολείο.

Λέξεις-κλειδιά: δημοκρατική συμμετοχή, «φωνή» του παιδιού, παιδαγωγική του τόπου, έρευνα δράσης

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ

Μακρίνα-Νικολέτα Αδαμίδου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
adamidom@edlit.auth.gr

Βικτωρία Γανώση
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
viktorig@edlit.auth.gr

Θεοδοσία Γιαννακοπούλου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
Giannakopoulouthodosia@hotmail.com

Ελένη Δρενοβιάδου
φιλόλογος, Ειδική παιδαγωγός
elenadrenov@gmail.com

Χρυσή-Αικατερίνη Ευθυμιάδου
υποψήφια Δρ
x.rus.s@hotmail.com

Όλγα Καλομενίδου
υποψήφια Δρ
okalomen@auth.gr

Ευμορφία Καρακατσάνη
υποψήφια Δρ
ekarak@sch.gr

Ανθή Κεχαΐδου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
anthkech@edlit.auth.gr

Δήμητρα Λυρογιάννη
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
dimi.lyro@gmail.com

Ολυμπία Μούτσιου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
olymmout@edlit.auth.gr

Ευγενία Φαρίνα Μπιλιούρη
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
eygeniafm@gmail.com
Νικολέτα Σπένδα

Παρασκευή Ξυνοπούλου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
evixyn@gmail.com

Σοφία Οικονομίδου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
oikosofi@gmail.com

Ζωή Παγκάκη
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
zpagkaki@edlit.auth.gr
grzoepagaki@gmail.com

Μαρία Παπαδοπούλου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια:
mpapados@edlit.auth.gr

Κατερίνα Παπακωνσταντίνου
εκπαιδευτικός-υποψήφια Δρ.
kat.pap71@gmail.com

Ερασμία Πέτρου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
erasmiap@edlit.auth.gr

Βασιλεία Πολίτου
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
pvasileia@edlit.auth.gr

Χρυσοβαλάντης-Παρασκευάς Ποτήρης
μεταπτυχιακός φοιτητής
cpotiris@hotmail.com

Θεόδωρος Γ. Σαραϊδάρης
υποψήφιος Δρ
atsaraidaris@gmail.com
comsaraidar@edlit.auth.gr

Βασίλειος Σολωμός
υποψήφιος Δρ
vsolomos@edlit.auth.gr

μεταπτυχιακή φοιτήτρια
nikoletas@edlit.auth.gr

Μαρίνα Σταθάτου
φιλόλογος, μεταπτυχιακή φοιτήτρια
marinastathat@hotmail.gr

Χρυσούλα Στρούνη
υποψήφια Δρ
csstrouni@edlit.auth.gr

Σοφία Ταρσένη
εκπαιδευτικός, μεταπτυχιακή φοιτήτρια
tarsenis@edlit.auth.gr

Δέσποινα Τσίντζα
υποψήφια Δρ
desptsintza@gmail.com

Αμαλία Χαϊδούτη
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
achaidou@edlit.auth.gr
amalia9657@hotmail.com

Ιωάννα Χαριζάνη
μεταπτυχιακή φοιτήτρια
charizani@edlit.auth.gr

Φωτεινή Χατζηπαναγιώτου
υποψήφια Δρ
fchatzipa@edlit.auth.gr